T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

CHARLES DARWIN'İN EVRİM ANLAYIŞI İLE HENRI BERGSON'UN YARATICI TEKÂMÜL ANLAYIŞININ MUKAYESESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ SİNAN BEKTAŞ

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2019

ALİ SİNAN BEKTAŞ YÜKSEK LİSANS TEZİ GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ABD FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

CHARLES DARWIN'İN EVRİM ANLAYIŞI İLE HENRI BERGSON'UN YARATICI TEKÂMÜL ANLAYIŞININ MUKAYESESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ SİNAN BEKTAŞ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe EROĞLU

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ BÖLÜMÜ

Charles Darwin'in Evrim Anlayışı ile Henri Bergson'un Yaratıcı Tekâmül Anlayışının Mukayesesi

ALİ SİNAN BEKTAŞ

Tez Savunma Tarihi: 28/ 08/ 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Doç. Dr. Erol ERKAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe EROĞLU
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:	İmzası
Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN (Jüri Başkanı)	
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe EROĞLU	
Dr. Öğr. Üyesi Dilara TINAS	

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ali Sinan BEKTAŞ

28.08.2019

ÖZET

CHARLES DARWIN'İN EVRİM ANLAYIŞI İLE HENRI BERGSON'UN YARATICI TEKÂMÜL ANLAYIŞININ MUKAYESESİ

BEKTAŞ, Ali Sinan
Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Felsefe Tarihi Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe EROĞLU
Ağustos 2019, 88 sayfa

Bu çalışmanın amacı evrimin sadece Charles Darwin'in görüşleri bağlamında değerlendirilemeyeceği onun yanında evrende yaratıcı bir tekâmülün varlığını sunan Henri Bergson'un da bilinmesi gerektiğidir. Bu çalışma, günümüz evrim anlayışına ve çalışmalarına farklı açılardan bakılması gerektiğini ele almıştır. Çalışmanın konusu ise Charles Darwin ile Henri Bergson'un evrim anlayışlarını karşılaştırmaktır. Evrim konusu, ilk yazılı kaynaklardan önce dahi efsaneleşmiş bir şekilde insanoğlunun sürekli merak ettiği hayatın kaynağı ve var olan varlıkların nereden nasıl geldiği soruları üzerine verilen cevaplardan oluşmuştur. Bu çalışmada evrim konusu yukarıda bahsedilen iki filozofun düşünceleri ile sınırlı olarak ele alınmıştır. Bu sınırlılık bu konu ile ilgili karşılaştırmalı çalışmaların azlığından kaynaklanmaktadır. Evrim konusunun kapsamının çok geniş olmasından dolayı konunun tamamını burada işlemek takdir edilir ki oldukça güç bir durumdur.

Çalışmada Darwin'in evrim teorisi ve yasaları, bu yasaların bilimsel olarak ne kadar kesinlik taşıdığı, Darwin'in evrim teorisinin biyoloji alanında değişmez yasalardan oluşup oluşmadığı irdelenmiştir.Bergson'un, evrim alanına, farklı bir bakış açısı olan tekâmül anlayışı ile nasıl baktığı irdelenmiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ise Darwin ve Bergson'un evrim anlayışları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu karşılaştırmada filozofların, canlılarda yaşanan değişimin nasıl ve ne yönde ilerlediği, yaşanan bu değişimlerin bir amacının olup olmadığı evrimin ilahi bir güç tarafından mı yoksa tamamen tesadüf sonucu mu olduğuna da değinilmiştir.

Çalışma literatür taraması ve filozofların eserlerinin taranması yöntemiyle gerçekleşmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçta evrim anlayışının hiçbir bilim insanının ve filozofun teorisinin tahakkümü altında alınamayacağının yanı sıra her bir düşünce aslında hakikati bulma çabası olarak değerlendirilmelidir. Darwin'in teorisi ile Bergson'un tekâmül anlayışı bazı noktalarda ortak kabullerde birleşse de büyük oranda farklı fikirler taşımaktadır. Darwin'in evrim teorisi materyalist, mekanist bir çizgide ilerlerken Bergson'un tekâmül anlayışı ise özgürlüğe doğru canlı hamlelerle yol alan süreci anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evrim Teorisi, Tekâmül, Yaratıcı Tekâmül, Canlı, Doğal Seçilim.

ABSTRACT

COMPARISON OF CHARLES DARWIN’S UNDERSTANDING OF EVOLUTION WITH THE CREATIVE EVOLUTION UNDERSTANDING OF HENRI BERGSON

BEKTAŞ, Ali Sinan
M. A. Thesis, Department of Philosophy and Religious Studies
Department of History of Philosophy
Supervisor: Assist. Prof. Dr. Ayşe EROĞLU

August 2019, 88 pages

The purpose of this study is that evolution cannot be evaluated solely in the context of Charles Darwin's views, but that Henri Bergson, who presents the existence of a creative evolution in the universe, should also be known. This study deals with the need to look at today's understanding of evolution and its work from different perspectives. The subject of the study is to compare Charles Darwin and Henri Bergson's understanding of evolution. The issue of evolution consisted of the answers given to the questions of the source of the life that human beings constantly wondered and how the existing beings came from, even before the first written sources. In this study, the subject of evolution is limited to the thoughts of the two philosophers mentioned above. This limitation stems from the lack of comparative studies on this subject. In this study, the subject of evolution has been limited to the thoughts of the two philosophers mentioned above. Since the scope of the subject of evolution is very wide, it is appreciated that it is quite difficult to deal with the whole subject here. In this study, Darwin's theory of evolution and its laws, the scientific certainty of these laws, and whether Darwin's theory of evolution is composed of immutable laws in the field of biology has been examined. How the other philosopher Bergson views the field of evolution with an understanding of evolution, which is a different perspective, has been examined. In the following chapters, Darwin and Bergson's understanding of evolution has been discussed comparatively. In this comparison, philosophers, how and in which direction the changes in living things are progressing, whether these changes have a purpose or not, have been discussed whether evolution is a result of a divine power or purely coincidental. The study was carried out with the literature search and the method of scanning the works of philosophers. In the end, the idea of evolution cannot be taken under the domination of the theory of any scientist and philosopher, and each thought should be considered as an effort to find the truth. Although Darwin's theory and Bergson's conception of evolution are combined in common acceptances at some point, they differ greatly. Darwin's theory of evolution proceeds along a materialist, mechanistic line, while Bergson's evolutionary understanding describes the process through freedom with active movement.

Keywords: Evolution Theory, Evolution, Creative Evolution, Alteration, Natural Selection.

ÖNSÖZ

Evrim denilince akla ilk gelen evrimin; materyalist, mekanik, ateist niteliklere sahip olduğudur. Bu yanılgı bazı kitlelerce bu şekilde ele alınmaktadır. Bu tezin amacı evrimin sadece bu niteliklerden oluşmadığı tarihsel süreç içerisinde çeşitli evrim anlayışların yanı sıra yaratıcı evrim anlayışlarının da var olduğuna değinerek Charles Darwin'den önce de ve ondan sonra da farklı evrim anlayışlarının var olduğunu göstermektir. Darwin ile Bergson'un evrim düşüncelerinin mukayeseli bir çalışma olarak yapılmasının ana nedeni ise evrim anlayışının sadece Darwinci bir anlayıştan ibaret olmadığıdır. Darwin evrim konusunda en çok ele alınan isimlerin başında gelmektedir. Ele aldığımız konunun oldukça geniş bir yapıya sahip olmasından dolayı çalışmamız belli konular çerçevesinde ele alınmıştır. İki filozofun eserlerinden elde edilen bulgularda, ortak yönlerinin de var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca evrim tam anlamıyla hala ulaşamadığımız bilgileri kapsamaktadır. Bundan dolayı evrimle ilgili teorilerin tamamında bilimsel bir kesinlikten söz edemeyiz.

Çalışmamızın birinci bölümünde; evrim kavramının, tekâmül kavramının anlamına, evrim düşüncesinin tarihi serüveninden, Charles Darwin'in öncesi evrim düşüncesinden, ikinci bölümde; Darwin'in hayatından, eserlerinden, evrim teorisinden ve bu teoriye karşı eleştirilerden, üçüncü bölümde; Henri Bergson'un yaratıcı tekâmül anlayışından ve Bergson'un Herbert Spencer'ın evrim anlayışının eleştirisinden, dördüncü bölümde ise; Darwin ile Bergson'un evrim anlayışlarının mukayesesinden söz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise farklı iki evrim anlayışından yola çıkarak evrim sürecinin genel bir değerlendirmesini yapılmıştır.

Yüksek lisans eğitimim süresince ve bu tezin oluşumunda engin hoşgörüsünü, sabrını, bilgi ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Eroğlu'na, her konuda ve her an bana destek olan eşim M. Serap Bektaş'a, oğullarım Tuna ve Can Bektaş'a teşekkürlerimi sunarım.

Ali Sinan BEKTAŞ
Ağustos 2019

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ

KISALTMALAR

Adı Geçen Eser	:a.g.e.
Adı Geçen Eser Aynı Sayfa	:a.g.e.,a.s
Adı Geçen Tez	:a.g.t.
Bakınız	:bkz.
Bin	:b.
Cilt	:c.
Çeviren	:Çev.
Editör	:Ed.
Milattan Sonra	:M.S
Saint	:Sn.
Sayfa	:s.
Sayfa Sayısı	:s.s
Ve Diğerleri	:vd.
Yüzyıl	:yy.

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1. GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Bu çalışmanın problemi şu şekildedir; evrim günümüz dünyasında sıkça tartışılan bir konudur. Fakat bu konuda çeşitli önyargıların ve konu ile ilgili yanlış bilgilerin olmasından dolayı insanlar evrim konusunu bir tabu olarak görmektedir. Bu da konu ile ilgili gerçek bilgiye ulaşma çabasına engel olmaktadır. Ayrıca evrim tarihi ve evrim teorisi sadece Batı dünyasına ait bir konu olarak da ele alınmaktadır. Oysa İslam Felsefesi'nde konuyla ilgili birçok düşünür özgün ve etkileyici fikirler üretmiştir. Maalesef bu fikirler geniş kitlelerce bilinmemektedir. Bu çalışmada evrim, evrim teorisi, tekâmül, değişim kavramlarının ne anlama geldiği, İslam Felsefesi'nde konunun nasıl ele alındığı, Charles Darwin ve Henri Bergson'un evrim konusuna yaklaşımları çalışmamızın problem başlıklarını oluşturmakla birlikte bu çalışma aynı zamanda tarihte daha önce de yer alan yaratıcı bir evrim anlayışını tekrar gündeme getirmekle birlikte Darwin'in Evrim Teorisine eleştiriler yönelterek yeni bir evrim anlayışı olan yaratıcı evrim anlayışını ortaya koymaya çalışır.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Çalışmanın önemine baktığımız zaman; evrimle ilgili olarak ülkemizde yapılan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte sadece Darwinci evrim anlayışlarına yer verilmiştir. Bu çalışma ile evrimin sadece materyalist, mekanist bir açıdan değil farklı açılardan da araştırılması gerektiği fikrine katkı sağlaması açısından önemlidir. Çalışma evrimin bir yaratıcı tarafından oluştuğu gerçeğinin tarih boyunca hep var olduğunun ele alınması açısından da önemlidir.

1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın amacı; evrim konusunda var olan önyargılara ve yanlış bilinen bazı bilgilere Darwin ve Bergson'un evrim anlayışlarını karşılaştırmalı çalışma yöntemi ile ışık tutarak bu konudaki hakikati göstermektir. Bu çalışma bilimsel bilgi ile elde edilen bilgileri reddetmek yerine bu bilgilerin arkasında yatan hakikatin tarafsızca yorumlanabileceğini gösterir. Ayrıca çalışma, evrim konusunu biyoloji biliminden bağımsız olarak da ele almayı amaçlar.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmanın sınırlılıkların da ise; çalışmanın birinci sınırlılığı Evrim ve Tekâmül kavramlarının her iki ilim adamı için farklı değerlendirilmesidir. İkinci sınırlılık Bergson'un tekâmül anlayışı ile ilgili çok fazla çalışmanın olmamasıdır. Üçüncü sınırlılık Darwin'in evrim anlayışının felsefe alanında çok fazla çalışılmamış olması ayrıca Darwin'in evrim anlayışı ile ilgili karşılaştırmalı çalışmaların çok az yapılmış olmasıdır.

1.5. KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Daha önce bu konu ile ilgili bazı kaynaklara özet olarak bakacak olursak şu kaynaklar yer almaktadır: Darwin'in 1859 yılında yayınladığı Türlerin Kökeni kitabından sonra Darwinci anlamda yazılan ilk eser Darwin'in ateşli taraftarlarından biri olan Thomas Henry Huxley tarafından yazılan "Evidence as to Man's Place in Nature" (İnsanın Doğadaki Yerine ilişkin Kanıtlar)'dır.

1924 yılında Alexander Oparin'in yayınladığı "Yaşamın Kökeni" adlı kitabı Darwin çizgisinde yazılan bir diğer eserdir. Bu kitap daha sonra İngiliz Genetikçi J. B. S. Halden ile birlikte anılacak olan Oparin-Halden kuramına dönüşmüştür.

Theodosius Dobzhansky tarafından 1937 yılında yayınlanan "Genetics and Origin of Species" (Genetik ve Türlerin Kökeni) Darwinci anlamda yazılan başka bir kitaptır. Bu eser mikro evrim anlayışı ile makro evrim anlayışını birleştiren bir köprü olarak anılmaktadır.

1870'lerde Osmanlı aydınları arasında evrimle ilgili eserler verilmeye başlanır. Bunlardan biri Ahmet Midhat Efendi'nin insanın yaratılışı ve evrim hakkındaki eseri "Hace-i Evvel"dir. 1892 yılında ise Hoca Tahsin Efendi'nin "Tarih-i Tekvin yahut Hilkat" eseri de evrimle ilgili yazılan bir başka eserdir.

Darwin'in Türlerin Kökeni kitabı ülkemizde 1970 yılında Türkçeye çevrilerek yayınlanır. Evrim üzerine bazı tezlerde zamanla yayınlanmaktadır bunlardan bazıları şunlardır: Cemil Ozan Ceyhan'ın 2009 yılında yazdığı "Osmanlı'da Darwin ve Darwinizm Kitapları" adlı yüksek lisans tezi, Talha Sönmez'in "İslam Düşüncesi ve Modern Bilim Işığında İlk İnsanın Yaratılışı ve İnsanlığın Gelişimi" adlı 2018 tarihli yüksek lisans tezi, Tuğba Kul Köprülü'nün 2008 tarihli "Günümüz Türkiye'sinde Evrim Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme" adlı yüksek lisans tezidir.

Bergson'un 1907 yılında yayınladığı "Yaratıcı Tekâmül" adlı eseri Darwin ve Darwinci evrim anlayışını felsefi anlamda en çok eleştiren eserlerin başında gelir. Bergson'dan etkilenen ve onun felsefesine uygun eserler veren Gilles Deleuze "Bergsonculuk" adında bir kitap yazmıştır. Bergson'dan etkilenen bir başka isimde William James'tir. James "Tecrübenin Felsefesi" adlı eserinde Bergson felsefesine ve sezgi kavramına önem verir.

Ülkemizde Bergson ile ilgili eserler veren isimlerden biri olan Rıza Tevfik 1921 yılında "Bergson Hakkında" adlı kitabı yayınlar. Suphi Ethem de 1919 yılında Darwinci bir görüşle Bergson felsefesini eleştirdiği "Bergson ve Felsefesi" adlı kitabını yayınlar. Bergson'un "Yaratıcı Tekâmül" eserini ülkemizde 1934 yılında ilk kez çeviren Mustafa Şekip Tunç'dur. Tunç bu çevirinin önsözünde Bergson'a oldukça geniş bir yer ayırır. Bergson bu eserinde her ne kadar Tanrısal bir evrimi ön plana çıkarmasa da yaratıcı bir evrim anlayışını savunduğu görülür. Bergson hakkında eser veren bir diğer düşünürümüz de Nurettin Topçu'dur. 1968 yılında "Bergson" adlı doçentlik tezini verir. Günümüz isimlerinden Ayşe Eroğlu'da "Bergson'un Şuur-Sezgi Kavramları Üzerine Bir Deneme" adlı eseriyle Bergson çalışan akademisyenlerimizden biridir.

Yaratılışçı evrimi savunan ve Darwinci evrim anlayışı karşısında yer alan kitaplar ülkemizde 1980'li yıllarda daha çok yayınlanmaya başlanır. Bu kitaplardan bazıları şunlardır: D.T. Gish'in 1985 yılında "Yaratılış, Evrim ve Halk Eğitimi" adıyla Türkçeye çevrilerek yayınlanan kitabıdır. Yine aynı yıl yaratılışçı evrim anlayışını savunan Henry M. Morris'in kitabı Türkçeye "Yaratılış Modeli" adıyla çevrilir.

Bergson'un evrim anlayışı ile ilgili bazı tezler de şunlardır: Aydın Çiçek'in 2019 tarihli "Gilles Deleuze'un Henri Bergson Yorumu Üzerine Bir Değerlendirme" adlı yüksek lisans tezi, Gökçe Yılmaztürk'ün 1996 tarihli "H. Bergson'un Yaratıcı Evrim'inde Mekânisizm- Teleoloji Karşıtlığı Sorunu" adlı yüksek lisans tezidir.

Bu çalışmada; Darwin ve Bergson'un evrim anlayışlarının yanı sıra, Darwin ve Bergson taraftarları için evrenin nereye gittiği problemi üzerinde de durulmuştur. Şu anki Darwinci bilim adamlarının bir kısmı için evren düzenli bir bütünlükten ziyade belli bir amaç içerisinde hareket etmeyen bir düzene sahiptir. Bu durumda Bergson için evren nereden nereye gitmektedir? Bergson evreni her daim oluş içerisinde olan bir düzenli bütünlüktür. Bu çalışma evrimi ileriye giden bir olgu olarak değerlendirdiği için evrimin sadece biyolojinin konusu olmadığını göstermeye çalışır. Evrim, evrende var oluş nedenimize yapılan bir yorumdur fakat bu yorumu oluşturmak için felsefeden, bilimden, metafizikten faydalanmadan yapılacak olan bir sorgulama eksik ve gerçeklikten uzak olacaktır.

Evrim, Antik Yunan'dan günümüze kadar farklı filozoflar, din adamları ve bilim adamları tarafından ele alınmış ve bulundukları çağın dinamikleri ile filozofların evrim anlayışları biçimlenmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde evrim konusunda tarihsel süreçte gerek ilk kültürlerin gerek Hıristiyan filozofların gerekse Müslüman filozofların ne düşündüklerine de yer verilecektir. Daha sonra evrim ve tekâmül kavramlarının aynı süreci farklı şekilde ele almaları irdelenecektir. Şüphesiz her iki kavramda aynı süreci aydınlatma çabası içerisinde olmasına rağmen evrimi ve tekâmülü farklı farklı ele alan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Darwin için materyalist ve tesadüfî olan evrim süreci Bergson için tesadüfî olmayan ve ilahi bir kudretle oluşan bir süreçtir. Bu açıklamalardan yola çıkarsak evrim sürecinin tek bir tanımla ele alınması güçlükler doğurur. Bundan dolayı her iki tanımında irdelenmesi ve kullanılması oldukça önemlidir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde "Bilimsel yasadan anlaşılması gereken nedir?" sorusunun doğurduğu bakış açısıyla doğal seçilim ve tesadüfî ilkesine dayalı Darwinci evrim anlayışı ve pozitivist bilim anlayışının olmazsa olmazı kabul edilen neden-sonuç ilişkisinin biyoloji biliminde 19. yy.da Darwin ile birlikte nasıl uygulandığı ve Darwin'in bu anlayışla ortaya koyduğu evrim yasaları incelenecektir. Darwin'in determinizmi biyoloji biliminde işlemesi tartışmaları da beraberinde getirmiş. Bunun sonucunda onun evrim teorisi bazı olguları açıklarken yetersiz kalmıştır. Bu çalışmada yetersiz kalan bu yönleri ele alacağız. Ayrıca mesele bilim felsefesinin bakış açısıyla da irdelenmeye çalışılacaktır. Özetle yasalardan kavramlar nasıl oluşmuş kavramlardan kuramların ne şekilde oluşturulduğu ele alınacaktır. Bu çalışmada ikinci kaynağımız Bergson felsefesi olacaktır. Ve bu konu çalışmamızın üçüncü bölümünü oluşturacaktır. Bergson'un bu konuda 'Yaratıcı Tekâmül' anlayışı ile

evrim sürecine nasıl bir yanıt vereceği de çalışmamızın bu bölümünde yer alacaktır. Bu bölümde aynı zamanda Herbert Spencer'ın evrim anlayışını ele alan Bergson'un bu evrim anlayışına itirazlarına da yer verilecektir. Çalışmamızın dördüncü bölümünde Darwin ve Bergson'un evrim- tekâmül anlayışlarının mukayesesi yapılarak evrim ve evrim konusunda söz sahibi olmanın sadece belli bir ekole veya topluluğa ait olmadığı fikrine ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu bakış açısı eşliğinde çalışmamızın sonuç bölümünde Darwin ve Bergson'un evrim anlayışlarının karşılaştırılmasından çıkan sonuçlar; Darwin'in evrim anlayışındaki bazı eksikliklerin Bergson tarafından nasıl değerlendirildiği ve Bergson'un bunu yaparken evrim konusunda ulaştığı noktanın ne olduğuna yer verildi.

1.6. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu tez çalışmasında daha çok evrim ve tekâmül kavramlarının ikisi kullanılacaktır. Bazı kaynaklarda her iki kavram eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise her iki kavramda kullanılarak ilerleme sağlanacaktır. Böyle bir tercihte bulunmamızın sebebi tekâmül anlayışında yaratan bir yaratıcının olması oysa evrim teorisini savunanlarda bir yaratıcının söz konusu olmamasıdır. Onlar için evrim tesadüfî ve yüce bir güce ihtiyaç duymadan devam etmektedir. İşte bu ayrıma dikkat çekmek için "tekâmül"[1] karşısında evrim kavramını kullanmak elzem bir durum teşkil etmiştir. Buradaki ayrımın amacı her iki kavramın da farklı bir dünya görüşünü dile getirmesidir.

1.6.1. Evrim

Bu bölümde, kavramsal olarak evrim kavramlarının ne anlama geldiği, konu ile ilgili kavramların neler olabileceği, Antik Yunan'da evrim anlayışının nasıl olduğu, özellikle Aristoteles'in evrim anlayışı üzerinde durulmuştur. Ayrıca İslam Felsefesi filozoflarının evrim anlayışlarına yer verilmiştir.

1.6.2. Evrim/ Tekâmül Kavramı

Evrim/Tekâmül kavramları evrim tarihi konusunda ortak bir problem üzerinde fikir üretseler de farklı bakış açılarının simgesi durumuna gelmiştir. Bu kavramların anlamlarına baktığımız zaman;

[1] "İlerleyen bölümlerde evrim kavramı Charles Darwin ve taraftarları için tekâmül kavramı da evrimin arkasındaki gücün bir yaratıcıya dayandığı inancını taşıyan görüşler için kullanılacaktır."

> "Evrim: Bir şeyin, bir değişim ve gelişmeler dizisi, derece derece gerçekleşen bir değişme süreci içinde, daha kompleks, daha farklı bir organizma ya da organizasyona doğru gelişmesi, dönüşmesidir. Bir şeyin potansiyelinin belli bir sonuç, hedef ya da amaç yönünde gelişmesidir. Değişme ya da oluş türlerinden biri olarak, ağır ağır, yavaş yavaş, farkına bile varılmadan gerçekleşen değişimdir. Biyolojide, canlı varlıkların yeryüzünün tarihi boyunca geçirdikleri dönüşümlerin tümüdür. Canlı varlıklar ve doğal çevreleri söz konusu olduğunda, canlılara ve kalıntılarına ilişkin empirik gözlemden çıkan bir sonuç olarak, basitten karmaşığa, homojenlikten hetorojenliğe geçiş sürecidir. Düzen, değişme ve ilerlemeyi içeren evrim kavramı canlı organizma için kullanıldığında, mutasyon ve tabiî seçkinleşme yoluyla gerçekleşen değişimi ifade eder."[2]

Evrim kavramına ilişkin farklı tanımlara baktığımız zaman karşımıza şu kavramlar çıkmaktadır:

"Evrim: (Os.tekâmül,[3] tahavvül[4], inkişâf[5], irtika[6], inbisât[7],terakki;[8] Fr., İng., Al. evolution Al. ayrıca entwicklung, İt. evoluzione)"[9]

Görüldüğü gibi evrim/tekâmül kavramı kendi dilimizde dahi farklı anlamlara sahip bir kavramdır. Evrim/tekâmül denilince sadece biyolojik evrimin varlığı evrimi tam olarak ifade etmemektedir.

Tanımlardan yola çıkacak olursak evrim/tekâmül kavramı günümüze kadar sadece canlılar doğasını anlatan bir kavram olmanın yanı sıra dilsel anlamda da birçok şeyi ifade etmektedir.

Evrim teorisi Lamark, Darwin vd. birlikte anılsa da Darwin taraftarları için biyolojik anlamının dışında ideolojik bir anlamı da vardır:

> "Marx, daha 1860'da, Darwin'in, bir yıl önce yayınlanan önemli eseri Türlerin Kökeni hakkında Engels'e bir mektubunda şöyle diyordu:'İngilizlere özgü kabalıkla geliştirilmiş olmasına rağmen, bu kitap, tabiat bilimlerinde görüşümüze en uygun temeli taşır.'Lassalle'a yazdığı bir mektupta da aynı şekilde düşüncelerini ifade eder:'Darwin'in eseri önemlidir ve tabiat bilimleri açısından tarihteki sınıf çatışmalarının temeli olarak değerlendirilebilir. Bütün kusurlarına rağmen, tabiat bilimlerinde Tanrı bilimine ilk öl-

---

[2]Ahmet Cevizci. (1997). *Felsefe* Sözlüğü. 2.Baskı, Ekin Yayınları, İstanbul, s.263.

[3]"Tekâmül,A.i [Kemal'den] Olma,olgunlaşma. Evrim. (ç. Tekâmülat)" Mustafa Nihat Özön, (1965). *Osmanlıca-Türk Sözlük*.4.Basım, İnkılap ve Aka Kitapevleri,İstanbul, s.734.

[4]"Tahavvül, A.i. Değişme, bir halden bir hale geçme. (ç. Tahavvülât)" Özön, a.g.e., s.706.

[5]"İnkişaf, A. i. [Keşf'ten] 1. Açılma, meydana çıkma. 2. (Tas) Mânevi bir sırrın veya halin görünmesi. (ç. İnkişafat)." Özön,a.g.e., s.334.

[6]"İrtika , A. i Yukarı çıkma, daha yüksek yerlere erişme"Özön,a.g.e., s.341

[7]"İnbisat, A. i [Bast'tan] 1. Yayılma, açılma. 2. İç açılma, ferahlama. 3. (Fiz) Genleme." Özön,a.g.e., s. 331.

[8] "Terakki,A.i 1. Yukarı kalkma, yükselme. 2.Çoğalma, artma. 3. İlerleme. İleri gitme. 4. Bilgi ve medeniyet ilerleme. (ç. Terakkiyat)."Özön,a.g.e., s.745.

[9]"Evrim, Bu uzun düşünsel süreçte, evrim terimi türlü anlamlarda kullanılmıştır: a) Gizli ilkenin yavaş yavaş açılarak gerçekleşmesi, b) kalımlılık karşılığı olarak değişme, c) özdeşlik karşılığı olarak başkalaşma, ç) durağanlık karşılığı olarak süreklilik, e) bir türdeşlikten ayrı türdeşliğe bölünme, f) karşıtına dönüşme anlamında karşıtlaşma, g) gizli ve tasarlı karşılığı olarak edimsel, h) yumulma (Lâ. Involutio) karşılığı olarak açılma (Lâ. Evolutio), ı) evrim yitimi karşılığı olarak gelişme, i) nitelikse loluşma anlamındaki devrim karşılığı olarak birikme." Orhan Hançerlioğlu. (2013). *Felsefe Sözlüğü,* 20.Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, s.102.

dürücü darbeyi indirmiştir, aynı zamanda deneysel bir biçimde bu bilimlerin akla uygun anlamını saptadığı görülmüştür."[10]

Darwin'in evrim teorisi Bertrand Russell için de dinin, evrim konusunda verdiği cevapları sarsan bir teoridir:

"Darwin'cilik tanrıbilimine Copernicus'culuktan geri kalmayan bir tokat oldu. Yalnızca Oluş'ta ileri sürülen ayrı ayrı yaratma eylemlerini, türlerin değişmezliklerini çürütmekle; yaşamın başlangıcından beri, dinsel görüşe taban tabana karşıt, usa sığmaz bir sürenin geçmiş olduğunu söylemekle; Tanrı'nın iyilikseverliği ile açıklanan, canlıların çevreye uyumunu, doğal seçmeye bağlamakla kalmaz; hepsinden kötüsü, evrimciler insanın daha aşağı hayvan soylarından türediğini savunur. Tanrıbilimcilerle öğrenimsiz kimseler, gerçekten kuramın bu noktasına takılırlardı."[11]

Görüldüğü gibi evrim sadece biyoloji ile ilgili değildir. Darwin taraftarlarının çabası ile evrim teorisi Allah'ın varlığına ve hikmetine karşı yapılan bir ekol durumuna dönüşmüştür. İşte tekâmül kavramı bu noktada da farklıdır. O yaratıcısız bir evrimi kabul etmez. Çalışmamızın bir başka bölümünde ele alacağımız İslam filozofları için de tekâmül kavramı kullanılacaktır.

İdeolojik bu tutuma göz attıktan sonra evrim sürecine tekrar döndüğümüz zaman evrim aynı zamanda insanın varlığını da ilgilendirir. Doğanın bir parçası olan insan evrim süreci içerisindedir.

"İnsan, kimden ve nereden neşet etmiştir? Bunu deneysel yöntemlerle tespit edip öğrenmek imkânsızdır. Zirâ geçmişte olup bitmiş vakaları olduğu gibi gözümüzün önünde canlandırmamız kâbil değildir. Ne var ki bu durum, bizleri evrim/ tekâmül olayını toptan inkâra sevk etmemelidir. Filhakika evrim/ tekâmül olayı insanın menşei meselesini bir hayli aşar."[12]

Bu noktada tekâmül anlayışın mekanikçi evrim anlayışından farkını biraz daha açıklamak yerinde olacaktır. İslam düşünce tarihinde birçok filozof tekâmül olayını ele alıp irdelemiştir. Şöyle ki;

"Mevlânâ ile öteki İslam filozoflarına gelince: Onlar, hem Kuran-ı Kerim'e dayandıklarından; hem de başta Aristoteles olmak üzere, Eskiçağdan sürüp gelen çizgiyi terk etmediklerinden, doğadaki oluşumlar ile canlı türlerinin birbirlerine dönüşümlerini, hep basitten karmaşığa, ilkelden mükemmele doğru ilerleyen tekmil aşamaların da zorunlulukla belirdiği maddi-manevi gelişme şeklinde algılamışlardır. Onların çoğu, doğada tespit olunan süreçler ile olagelişlerin, doğaötesi manevi güçler ile kaynaklardan çıktıklarına inanmıştır. Bundan dolayı çağımızdakinden iyice ayırmak amacıyla Müslüman filozof- araştırmacıların tasavvur ettikleri oluşum ile dönüşüm modeline 'tekâmül' demek daha yerinde olur."[13]

Hıristiyan teolojisinde evrim anlayışı bulunmamaktadır. Hıristiyan inancında İslam düşüncesinin tam tersi insan diğer canlılardan ayrı bir varlıktır. İslam anlayışı yaratıcılığı kabul ederek konu ile ilgili yaratıcılığı şöyle ele almaktadır.

---

[10]Georges Politzer. (1970). *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*. Cem E. (Çev.),3.Baskı, Sol Yayınları, Ankara, s.232.
[11]Bertrand Russell. (1996). *Din ile Bilim*. Akşit G. (Çev), 3.Basım, Say Yayınları, İstanbul, s.57
[12] Şaban Teoman Duralı. (2018). *Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi*. 1.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, s.271.
[13] Duralı, a.g.e., s.272.

> "Hıristiyanlıktaki inancın tersine, Kur'ân-ı Kerim yaratılışın bir defalık basit bir 'oldu bitti' değil, sürekli etkinlik, süreç olduğu ima olunmaktadır. Bir önceki satırda zikrettiğimiz yorumu Abdullah Yusuf Ali, şu ayete dayanarak yapmıştır: "Hepiniz O'na döneceksiniz. O'nun vaadi gerçek ve kesindir. Yaratılışı başlatıp tekrarlatan O'dur. İman edip dürüstçe iş görenleri O, hakça ödüllendirir."[14]

Bir başka ayette de yaratılışın olup bitmiş bir şey olmadığı tekrar vurgulanmaktadır. "Allah'ın nasıl yaratmaya başladığını, sonra da yaratmayı, nasıl yenilediğini görmezler mi? Şüphe yok, bu, Allah'a pek kolaydır."[15]

Görüldüğü gibi İslam anlayışında tekâmül fikri Kur'ân-ı Kerim rehberliğinde gelişmiş ve batı anlayışından daha farklı bir yer edinmiştir. Bundan dolayı tekâmül kavramı aynı zamanda bizi Kur'ân'a götürmektedir. Bu süreçte insan diğer canlılardan ayrı bir yerde değildir maddi olarak diğer canlılarla aynı evrenin içinde yer alırken manevi olarak daha farklı bir konumdadır. Şaban Teoman Duralı için buradaki sorun şudur:

> "Yalnız bilimde olduğu kadar mümin içinde esas mesele, 'evrim'in 'tekâmül yerini tutup tutmayacağı noktasında düğümlenmektedir. Tekrarlamak bahasına; soru evrim/tekâmül var mı yok mu şeklinde değil de, ancak ve ancak tekâmül mü evrim mi tarzında olmalıdır."[16]

Aslında burada yapılan çalışma tarihsel süreçteki bir problemi bize yakın çağda ortaya çıkan iki ismin fikirleri üzerinden gelişen bilim ve tekniğin ortaya koydukları da ele alarak değerlendirmektir. Yeri gelmişken yaratıcı tekâmül anlayışının tarihsel boyutunu görmezden gelerek akıllı tasarım anlayışının evrim teorisine karşı oluşan yeni bir akım gibi gösterme çabası içinde olan gruplarda bu tarihsel süreci görmezden gelmektedir. Kuşkusuz Darwin'in evrim anlayışı hala bir "teori"[17]dir.

1.7. ANTİK YUNAN'DA EVRİM ANLAYIŞI

Antik Yunan'da evrim anlayışının izlerine baktığımız zaman karşımıza ilk ana maddenin yani arkhenin ne olduğu sorunu çıkmaktadır. İlkçağ filozofları bu konuda birbirinden farklı yanıtlar vermiştir. Şüphesiz bu konuda aklımıza ilk gelen isim Thales'tir. Thales ile başlayan soru, her şeyin ilk nedeni/arkhesi nedir? Kendi yanıtı "su" olmuştur. Yaşadığı coğrafyada ve gezdiği yerlerde suyun hayat kaynağı olması suya bu kadar anlam yüklemesine neden olmuştur.

> "Thales ile onun hemen ardından gelenlerine öğretilerine bugün hylozoizm deniyor.(Yunancada hyle=madde, zoon = canlı demektir, dolaysıyla canlı madde anlayı-

---

[14] Duralı, a.g.e., s.274.
[15] Duralı, a.g.e., a.s.
[16] Duralı, a.g.e., s.276.
[17] "Teori, belli bir olguyu veya olgu kümesini açıklayıcı kavramsal bir sistem; kuram." bilgi için bkz. Cemal Yıldırım. (2016). Bilim Felsefesi. 20.Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, s.362.

şı).Demek ki,Miletli filozoflar doğayı açıklamalarına temel olarak canlı bir maddeyi almışlardır."[18]

Miletli bazı filozofların her şeyin ilk nedeninin canlı bir madde olarak ele almaları hem kozmolojik hem de biyolojik dünyayı açıklama çabasında evrimin başlangıç noktasında dahi canlılığa verilen önemi göstermektedir. Thales'in öğrencisi olan Anaximandros da hocasının yolundan devam etmiştir. Anaximandros'ta da bir arkhe arayışı bulunmaktadır fakat onun arkhesi hocasından farklıdır. Daha soyut ve sonsuz bir kavram olan Apeiron'dur (sınırı olmayan). Apeiron ile ortaya çıkan varlıklar günümüz evrim anlayışlarına yakındır:

> "Yer, önce denizle kaplı idi, yeryüzünde ilk meydana gelen canlılar da, suda yaşayan, balık gibi yaratıklardı.(Anaximandros, deniz hayvanlarının fosillerini herhalde görmüş olacak.)İnsan da sonra balığa benzeyen bu ilk canlılardan türemiştir."[19]

Anaximandros'un bu yargısı Darwin'in canlıların ortak bir atadan gelmesi teorisine benzemekle birlikte burada herhangi bir tesadüften bahsedilmemektedir. Bu evrim anlayışının başlangıcının "evrim teorisi" şeklinde başladığı anlamına bir ön kanıt olamaz. Bu da Darwinci evrim anlayışının kökenlerinin Antik Yunan'a kadar indirilmesi için bir kanıt taşımaz. Milet okulunun bir başka temsilcisi olan Anaximenes de arkhe sorununa bir yanıt arama çabası içine girmiştir. Anaximenes hocası Anaximandros'dan farklı olarak tıpkı Thales gibi arkheyi somut bir şekilde alarak arkheye "hava" demiştir.

> "Anaximenes tüm doğal değişimleri yoğunlaşmayla ve seyrekleşme açıklar, Yoğunluğu azalan hava ateşe dönüşür, havanın yoğunlaşmasıyla şeyler oluşur: ilkin bulutlar, sonra su, sonra taşlar."[20]

Görüldüğü gibi, arkhe burada da ilk oluşumu ve değişimi sağlayan bir güç durumundadır. Evrim açısından baktığımız zaman arkhe kavramında da bir bitmişlik yoktur. Thales, Anaximandros, Anaximenes'in bu düşüncelerini Bertrand Russell şöyle yorumlamaktadır:

> "Thales, Anaximandros ve Anaximenes'in düşünceleri, bilimsel varsayımlar sayılabilir. İnsan biçimi istekler ve ahlak ilkelerinin yersiz karışımı içlerine karışmıştır. Bu filozofların sorduğu yerinde soruların gücü ve derinliği daha sonraki bilim adamlarına esin vermiştir."[21]

Bu esin kaynağının, evrim konusunda sonraki filozofların kendi evrim anlayışlarını yaratıcısı olan, yaratıcısı olmayan bir evrim anlayışı mı şeklinde sirayet ettiği de başka bir konudur. Antik Yunan'ın önemli filozoflarından bir tanesi de Herakleitos'tur. Bütün varlıkların içinde olan bütün varlıkları ortaya çıkaran ana

---

[18]Macit Gökberk. (2012). *Felsefe Tarihi*, 24.Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, s. 21.
[19] Gökberk, a.g.e., s.22.
[20]Afşar Timuçin. (1992).*Düşünce Tarihi*, 1.Baskı,BDS Yayınları, İstanbul, s.121.
[21]Bertrand Russell.(1996). *Batı Felsefesi Tarihi,c.I*, Muammer S. (Çev.), 5.Basım, Say Yayınları, İstanbul,s.131.

maddenin yani arkhenin “ateş” olduğuna karar vermiştir. Herakleitos için varlıkların kaynağı zıtlar arasında meydana gelen savaşın kendisidir. Bu savaş her şeyin var olma nedenidir. Herakleitos’da sürekli bir oluşum ve değişim söz konusudur; bu akış çalışmamızın başında değindiğimiz olma, olgunlaşma, değişme gibi evrimin diğer anlamlarını da çağrıştırmaktadır. Canlılar ve insan üzerine görüşler ileri süren bir başka filozof da Empedokles’tir. Empodekles’in görüşlerinin şekillenmesinde bir hekim oluşu da etkili olmuştur. Arkhe konusunda ise arkhe niceliğinin arttığı görülmektedir. Arkhe tek bir şey değil toprak, hava, su ve ateş’ten oluşan çoklu niteliklerdir. Empedokles’in bir başka önemi ise Darwin’den önce bazı yasaları dile getirmesidir.

> “Empedokles, daha da ileri gidip evrimin mekanizmasını da açıklamaya çalıştı. “Kök” kavramını ilk kez ortaya atan Empedokles, Aristo’nun yaptığı özetten anlaşıldığına göre, canlıların, kendilerini en fazla uyum sağlayacak biçimde organize ederek hayatta kaldıkları ve sonraki döllerin bunu sürdürerek giderek değiştikleri tezini ortaya attı ve böylece Darwin’in doğal seçilim yasasının bir benzerini daha o zamandan önerdi.”[22]

Empodekles bitkileri, hayvanları, var olan ilk canlıları kısaca hepsini canlı kavramı içinde değerlendirmiştir. Hatta onun için bitkiler ve hayvanlar arasında türün devamı için yapılan çalışmalar benzerdir. Empodekles canlı türlerinden bahsetse de herhangi bir sınıflama içine girmediği görülmektedir.

Felsefe tarihinde önemli bir yere sahip olan düşüncelerden bir tanesi de atomculuk görüşüdür. Bu görüşün ilk kurucusunun Demokritos olduğu söylenmektedir. Evrim konusuyla ilgili olarak arkheyi ele aldığımızda Demokritos arkhe olarak atomlardan bahsetmiş aynı zamanda Antik Yunan düşüncesinde ilk oluşumda bir yaratıcıyı reddeden ilk filozoftur.

> “Demokritos’a göre varlık sonsuz sayıda çok küçük parçacıklardan kurulmuştur. Atom denilen bu parçacıklar yer kaplayan, ölümsüz, bölünemez, belli bir biçimi olan, boşlukta devinen parçacıklardır. Bu parçacıkların birleşmesi ve ayrılması doğum ve ölümü getirir. Demokritos’da da böylece yaratılış fikrinden uzak yunan düşüncesi kendisini gösterir.”[23]

Demokritos’un bulunduğu çağda ilk defa atomdan bahsetmesi oldukça önemlidir. Demokritos atom anlayışıyla erekselliği, rastlantıyı reddeden ilk filozoftur.

> “Atomlar arasında biçim ve büyüklük farkı vardır. Onların düz, yuvarlak, çıkıntılı vb. türlü şekilleri vardır. Onlar baştan beri boşlukta kendiliğinden hareket ederler. Renk, ses, sıcaklık atomların bizdeki etkisinden meydana gelen izlenimlerdir. Atomların hareketleri en küçük bir sapma göstermez. Yani evrende tam bir mekanizm ve determinizm hakimdir.”[24]

---

[22]Kenan Ateş. (2009). *Dünü ve Bugünüyle Evrim Teorisi,* 2.Basım, Evrensel Basım Yayın,İstanbul, s.16.
[23] Timuçin, a.g.e., s. 127.
[24]Süleyman Hayri Bolay. (2010). *Felsefeye Giriş*,3.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, s.146.

Onun bu anlayışı mekanik ve materyalist bir doğa anlayışının doğmasına katkı sağlamıştır. Demokritos'un bu görüşleri daha sonraki ateist ve mekanistçi (rastlantı konusu hariç) evrimciler için tarihsel bir kaynak özelliği taşımaktadır. Demokritos'un atomcu anlayışı, özgünlüğü ve günümüz bilim anlayışı ile benzerlik göstermesi açısından bizim için oldukça önemlidir. Atomlardan söz etmek varlığını kabul etmek evrim sürecinin mekanist ve yaratıcısız olması gerektiği anlamına gelmez tıpkı her evrim fikrinin Darwin'inTeorisini çağrıştırmaması gerektiği gibi. Epikuros, Demokritos'un izinden giderek atomcu görüşü benimsemiştir. Fakat Epikuros'u Demokritos'dan ayıran nokta ise doğada mekanik bir zorunluluğun olduğu fikrini reddetmesidir.

> "Epikuros ise, bir görüşe karşı atomların yalnızca aşağıya doğru hareket ettiğini değil fakat aynı zamanda normal yollarından küçük bir sapma göstererek hareket ettiğini söyler. Böyle bir sapma ortaya çıktığı zaman ise, tüm atomların yönleri değişir ve dolaysıyla her şey belirlenmiş olamaz. Bununla birlikte, sapmanın bir nedeni yoktur, bundan dolayı gelecekteki olayların seyri önceden bilinemez."[25]

Epikuros'un bu çalışma için bir diğer önemli görüşü ise canlı ve cansız nesneler arasındaki farkın ise ruh kavramından kaynaklı olduğunu savunmasıdır. Fakat Epikuros'taki ruh kavramı metafizik anlamda bir ruh değildir. Onun için ruh dahi maddi bir nitelik taşır. Çünkü canlıya nüfus eden ruh kavramı ruh atomundan oluşmaktadır. Burada Epikuros'un materyalist yönünün evrimsel boyutta canlı kavramını tanımlarken nasıl bir yol izlediği görülmektedir. Lucretius da Epikuros'un düşüncelerini savunarak bu alanda görüşler oluşturmuştur. Antik Yunan'da evrim konusuna eserlerinde yer vermiştir. Lucretius da Demokritos ve Epikuros gibi materyalist bir görüş benimsemiş görüşü gereği evrenin oluşumunda akıllı bir yaratıcı fikrini reddetmiştir.

> "Her olguyu doğal zorunlulukla açıklayan bu yaklaşımda; her şeyin, bir bilincin müdahalesi olmadan 'tesadüfen' oluştuğu söylenir. Evrenin ve canlıların, atomların hareketleri sonucunda oluştuğunu savunan bu yaklaşım, her oluşun mekanik bir tarzda, sebep-sonuç ilişkileri içerisinde oluştuğunu kabul eder. Bu yaklaşıma göre sebep-sonuç ilişkilerinin dışında bir tesadüf olamaz. Fakat bu yaklaşımda bulunanlardan, 'evrenin tesadüfen oluştuğunu' söyleyenler, 'tesadüf' kelimesini 'bilinçli bir tasarım karşıtı', 'bilincin yönlendirmediği bir zorunluluk' anlamında kullanmışlardır."[26]

1.8. ARİSTOTELES'İN EVRİM ANLAYIŞI

Evrimin kökenlerine inildiğinde İlkçağa damgasını vuran Aristoteles'in önemi bu konuda büyüktür. Bu nedenle Aristoteles'in biyoloji alanında görüşlerine yer vererek evrim tarihi açısından Aristoteles'in öneminden bahsedeceğiz. Aristoteles için doğada bulunan her şeyin bir nedeni olmak zorundadır. O bir şeyin var olu-

---

[25] Cevizci. *Felsefe Sözlüğü*, s.248
[26]Caner Taslaman. (2007). *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*,1.Baskı, İstanbul Yayınevi, İstanbul, s.22

şunu ve bu doğada var olan o şeyin neye yaradığını dört neden yasasıyla açıklar. Bunlar maddi neden, formel neden, fail neden, ereksel (gaye) neden şeklinde sıralanmaktadır: Maddi neden, bir şeyin yapıldığı maddeyi işaret eder; o şeyin neden yapıldığını gösterir. Formel neden, yapılan şeyin şekli ile alakalıdır maddenin belli bir görünüşe şekle dönüşmesidir. Fail neden, var olan maddenin bir forma kavuşurken bunu sağlayan güç, fail nedenidir. Ereksel neden, fail neden vasıtasıyla maddenin bulunduğu halden bir form kazanırken bu sürecin ne için yaşandığına dair nedendir. Aristoteles'in gaye (nedeni) ilkesi hocası Platon'da da bulunmaktadır. Platon' da gaye kuralı şu şekilde yer almaktadır:

> "Eflatun'da (Platon) oluşma, varolanlara ilişkin kümelerin birbirlerinden kör etkileşme yoluyla çıkagelmesi demek olan evrim yerine, önce Tanrıdan ayrılıp varolanın kendi doğası uyarınca sonunda yine ona yaklaşmasıyla beliren "Türüm" şeklinde olmaktır. Öyleyse burada gördüğümüz, bütün evrene yaygın bir gayeliktir. Bundan dolayı, her varolanın kendisini hem manevi, hem maddi yönden gerçekleştirmek üzere, en düzgün, en doğru yolu tercih etmesi akıl gereğidir. Evrenin asıl gidişi, temel kuruluşu gayeli olduğuna göre, 'kural'a göre davranmak akla en uygun düşendir."[27]

Aristoteles de tıpkı Platon gibi yaşamın bir gayesi olduğunu savunmaktadır. Var olan canlıların dahi kendilerine ait donanımların bir amacı bulunmaktadır.

> "Ona göre yağmur, çimleri büyütmek için yağıyordu. Geyikler yırtıcı hayvanlardan kaçmak için uzun bacaklara sahiptiler ya da geyiğin dişi odunsu filizleri,kurdunkilerse öteki hayvanların etlerini yemek için tasarlanmışlardı."[28]

Buradaki gayelik Aristoteles'in düşüncelerinin teist bir yaklaşım içinde ele alınmasını sağlamıştır. Teist bir yaklaşımın içinde de yaratıcılık olmazsa olmaz bir olgudur. Aristoteles'in biyoloji alanına ilişkin bu gayeci yaklaşım evrim teorisi fikrinden çok tekâmül kavramına daha yakın durmaktadır. Aristoteles günümüz doğa bilimlerinin araştırılması basamağında ilk gözlemlere sahip filozoftur. Canlılar basamağına ait ilk sınıflandırmayı da Aristoteles yapmıştır. Sınıflandırmasında bitkiler ve hayvanlar buna insan da dâhil olmak üzere ayrı ayrı sınıflarda yer almaktadır. Aynı zamanda hayvanları da kendi aralarında sınıflandırarak o çağın koşulları içinde daha ayrıntılı bir sınıflandırma oluşturmuştur.

> "Buna göre hayvanlar ikiye ayrılır; omurgalılar ve omurgasızlar. Omurgalılar kırmızı kanlı hayvanlardır, doğuran ya da yumurtlayan hayvanlardır. Doğuranların başında insan gelir. İnsanı balina izler. Balinadan sonra dört ayaklılar gelir."[29]

Aristoteles canlıları sınıflandırırken insanı hayvan sınıfı içine almaktadır. Evrimsel açıdan baktığımızda insan tür olarak hayvanlarla aynı sınıfta yer almasına rağmen insanın hayvanlardan türediğine dair bir bilgiye rastlamamaktayız. Her tür kendi içinde türeyerek gayesine devam etmektedir.

---

[27] Duralı, a.g.e., s.160.
[28] Ateş, a.g.e., s.19.
[29] Timuçin, a.g.e., s. 179.

Bu sınıflandırmaya Aristoteles'in zorunluluk kavramına bakışını da eklemek isteriz. Onun zorunluluk fikri deneyle elde edilen verilere dayanmaktadır kendi gözlemlerinden ve akıl yürütmelerinden yola çıkarak bunun böyle olmasına kanaat getirmektedir. Aristoteles için doğada zorunluluk ilkesine ters düşen bazı olayların olması istisnai bir durumun olmasının yanı sıra bu hedeften bir şaşma olarak da görüle bilinir. Bu sapmayı evrimsel boyutta bir mutasyon olarak ele alırsak buradaki bu sapma/mutasyon Charles Darwin'in mutasyon açıklaması ile bir benzerlik taşısa da Aristoteles, bu değişimlerle türün farklı bir türe doğru gitmesini kabul etmez. Oysa Darwinci anlayışta mutasyona uğrayan tür başka bir türe doğru değişim gösterebilir. Aristo için tür nasıl ortaya çıkmışsa öylece devam edip gider burada zorunlu bir ilerleme söz konusudur tesadüfîlik onun biyoloji anlayışında yer almaz. Aristoteles'in gayeci ve zorunlulukçu düşüncelerini Ahmet Arslan da şöyle değerlendirir:

> "O halde evrenin, Demokritos'un düşündüğünün tam tersine ereksel bir yönde gerçekleşen olaylar ve süreçlerden oluştuğunu kabul etmemiz gerekir. Aristoteles'in bu görüşüne,mekanist görüşün tersi olarak erekbilimselci/teleolijist görüş denir. "[30]

Aristoteles'in türlerin değişimi kuralı Darwinci açıdan bakıldığı zaman evrim teorisini savunanlar için kabul edilemez bir durumdur. Oysa türler arasında değişimle geçiş hala bir teori olarak kalmaktadır. Bunun neden bu şekilde olduğunu çalışmanın daha sonraki bölümlerinde açıklayacağız. Konuya ait bir ön bilgi vermek gerekirse türler arası geçişle ilgili ara geçiş türlerin fosillerinin henüz bulunamamış olmasını iletebiliriz. Aristoteles gayecilik ve zorunluluk fikirleri ile evrim konusunda rastlantıyı ve ateist bakış açılarını felsefesi gereği dışarıda bırakır. İlk canlıların oluşumundan sürecin daha sonraki devamlılığı hep bir gaye için değişmekte, ilerlemektedir. Bu durumda Aristoteles'in felsefesi daha çok yaratıcı tekâmül anlayışına yakındır yani burada tekâmülcü bir anlayışın izlerini görmek daha mümkündür.

1.9. İSLAM FİLOZOFLARININ EVRİM ANLAYIŞI

Çalışmamızın bu bölümünde M.S 8.yy.dan itibaren tekâmül konusunda türlü fikirler üreten İslam filozofları ve bilim adamlarının çalışmalarından söz edeceğiz. İslamiyet'in yayılması ile birlikte İslam devletinin sınırlarının artmasıyla farklı kültürle tanışma ve kültürel alışveriş sonucunda M.S 8.yy.dan itibaren İslam dünyasında felsefe ve bilim alanında gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin büyük çoğunluğu Antik Yunan eserlerinin Arapçaya çevrilmesi sonucu bilgi alanında önemli gelişmeler kat edilmiştir. İslam filozofları sadece çeviri yapmakla yetinmemiş aynı

---

[30]Ahmet Arslan. (2014). *Felsefeye Giriş*. 21.Baskı, Adres Yayınları,Ankara, s.157.

zamanda bu çevirilerden hareketle kendilerine özgü düşünceler de üretmişlerdir. Daha çok Hint, Fars, Yunan kaynaklı eserlerden yararlanılmıştır. Ama en büyük etkileşimi Antik Yunan dünyasının eserleri ile yaşamışlardır. Batı dünyası daha sonra ortaçağda İslam dünyasının düşünsel zenginliğini Latinceye çevirerek Avrupa'da yeniden uyanışa katkı sağlamış ve Batı dünyasına yön vermiştir.

> "Albertus Magnus, Thomas Aquinas, Dans Scottus gibi Batı medeniyetinin önemli isimleri İbn- Sina, İbn-i Rüşd'ün düşüncelerinden derinden etkilendiler. Roger Bacon'a nispet edilen deneysel metodu kurma şerefinin aslında Müslüman filozoflara ait olduğu, teori ve deneyin metodolojik bütünlüğü konusunda Bacon ve Leonardo da Vinci gibi ünlü bilim adamlarının, Müslüman bilim adamlarının ciddi etkiler aldıkları ünlü Batılı bilim tarihçileri tarafından ifade edilmiştir. "[31]

Müslüman filozofların tekâmül anlayışları Batı'dan farklıdır Tekâmül anlayışlarında yüce bir yaratan yer alır insanın ve doğanın değişiminde etkin olan yüce varlıktır.

> "Müslümanlara göre, evrimci yaratılışın esas faktörü, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Allah'tır; zira evreni ve türleri, evrimleşici bir özellikle yaratan Allah'tır. Bu, Allah'ın bir âdeti veya sünnetidir; hatta İbn Haldun'un dediği gibi onun bir kanunudur. Evrenin ve türlerin evrimleşmesi, esasta bu özelliklerden kaynaklanmaktadır. "[32]

Görüldüğü gibi İslam Felsefesinde tekâmül anlayışı bir yaratana dayanmaktadır. Bu anlayışı savunan İslam filozofları günümüze kadar gelen tekâmül sorunu karşısında birçok ismi de etkilemiş bulunmaktadır

Çalışmamızın bu bölümünde İslam filozofları ve bilim adamlarında Câbir B. Hayyân, Nazzâm, Cahiz, İhvan-ı Safa, Farabi, İbn-i Miskiveyh, İbn-i Tufeyl, İbn-i Haldun, Kınalızade, Hazini, Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi'den bahsederek İslam dünyasında tekâmül anlayışının nasıl yer ettiği ele alınacaktır. Bu çalışmada yer alan bazı isimlerin Darwin'in "Evrim Teorisi"si ile Bergson'un "Yaratıcı Tekâmül" anlayışlarına dolaylı veya doğrudan etkisi olup olmadığına da değinilecektir.

Ele alacağımız ilk isim Câbir Bin Hayyân'dır. Batı dünyasında "Geber" adıyla da tanınmaktadır. Kimya, simya, tıp, matematik, astronomi, felsefe alanlarında çalışmalar yapmıştır. Evrim konusunda önemli düşüncelere sahiptir. Bu düşüncelerden biri de kendiliğinden oluş düşüncesidir. Mehmet Bayrakdar bu düşüncenin önemini şöyle açıklar:

> "Câbir b. Hayyân'ın anlayışına bakıldığında, kendiliğinden oluş nazariyesi, evrim teorisinden farklı olmasına rağmen, aslında anlam bakımından ondan daha geniştir. Çağdaş evrimciler üzerinde pek durmasalar da, evrim teorisinin doğuşuna temek teşkil eden düşünce, kendiliğinden oluş düşüncesidir."[33]

---

[31] Taslaman, a.g.e., s. 74.
[32] Yusuf Altunbaş. (2006). *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrim Teorisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, s. 45.
[33]Mehmet Bayrakdar. (2018). *İslam'da Evrimci Yaratılış* Teorisi. 1.Baskı. Otto Yayınları, Ankara, s.38.

Hayyân bu düşüncesiyle birçok filozofu etkilemiştir. Bazı filozoflar içinse bu düşünce Allah'ın yaratma gücüne ters düşmektedir. Evrim konusunda Hayyân'a göre Allah, önce toprak, ateş, hava, su unsurlarını, ıslak, kuru, soğuk, sıcak nitelikleri yaratmıştır. Daha sonra ise bu unsurlardan ve niteliklerden canlı ve cansız varlıkları yaratmıştır.

Evrim konusunda bir başka İslam filozofu ise Nazzâm'dır. Dünya hakkında kendine ait birçok teorisi bulunmaktadır. Bu teoriler şunlardır; "Atomun Parçalanması, Tafra, Kumun[34] ve Zuhur[35] Teorisi"dir. Nazzâm bu teorilerini akla dayanarak oluştururken dayanak noktası ise Kur'an-ı Kerimdir. Nazzâm'a göre Kumûn teorisi:

> "Kainatın ve türlerin nüvesi ve ibtidai şekli olarak yaratılan ilk varlığın kendinden sonra ortaya çıkacak olan bütün varlık türlerini ve nesilleri kendinde, gizli (bi'l-kuvve) olarak bulundurması demektir."[36]

Nazzâm göre var olan her şey bu maddeden yaratılmıştır. Var olan maddeler şimdiki biçimleriyle yaratılmamıştır. Bu maddelere kaynaklık eden ilk madde Allah tarafından yaratılmıştır. Değişimi sağlayacak olan kuvvet bu maddenin içerisinde daha önceden bulunmaktadır. Nazzâm'a göre Allah var olan maddelerden,"halden hale" sokarak yeni maddeler yaratmaktadır İnsan ve hayvanlar başlangıçta farklı maddelerden yaratıldığı için her biri kendi içerisinde evrimleşmektedir. Nazzam hayvandan insana doğru bir evrimleşme düşüncesini kabul etmemektedir. Nazzâm kendisinden sonra da birçok ismi etkilemiştir bunlardan biri de Câhız'dır.

Cahiz, "El Hayavan" adlı eserinde mutasyon, türlerin arasındaki hayatta kalma savaşı, doğal seçilim gibi günümüz tekâmül anlayışına yakın fikirleri ele almıştır.

> "Cahız'a göre belli birtakım hayvanlar beden parçaları ve kimi huy özellikleri bakımından insanı andırırlar. İnsan da nitekim belli bir takım hayvanlarla iletişim bağları kurabilirmiş."[37]

Cahiz tekâmül anlayışında mutasyona da değinmiştir. Onun için mutasyon bir anlamda tekâmül anlamı taşımaktadır. Mutasyon Cahiz'de canlının çevreye uyum sağlama özelliği olarak ele alınmaktadır. Canlının hayatta kalması için verdiği savaş da, mutasyon konusu da günümüz evrim teorisi içinde yer almaktadır.

> "Hocası Nazzam gibi Kumun nazariyesini benimseyen Cahiz'e göre canlı ve cansız bütün varlıklar Allah'ın yarattığı ilk maddeden; o maddenin şekil değiştirmesinden meydana gelmiştir. Ona göre iklim gibi çevresel faktörler canlılar üzerinde değişime neden

---

[34] "Kumun, Arapça bir sözcük olup, etimolojik olarak, gizli olan, gizli bulunan veya şeyi kendi içinde saklayan." bilgi için bkz. Bayrakdar. a.g.e., s.43

[35]"Zuhur, ortaya çıkmak, görünmek, meydana gelmek." bilgi için bkz. Bayrakdar. a.g.e., s.45

[36]Bayrakdar. a.g.e.,a.s.

[37]Duralı, a.g.e., s. 278.

> olmaktadır. Onun bu görüşü modern evrimsel düşüncede benzer şekilde dile getirilmektedir."[38]

Cahiz'in, Antik Yunan arkhe sorunundan esinlenerek oluşturulan bu düşünceleri kendisinden sonra gelen günümüz evrim teorileri içinde de yer bulmaktadır. Bu düşünceler; mutasyon, türlerin var olma savaşı, doğal seçilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Görülmektedir ki Cahiz'in etkisi Evrim tarihi boyunca hep var olmuştur.

Bir grup bir okul olarak karşımıza çıkan İhvan el-Safa da tekâmül anlayışlarında kaynağı Allah olarak göstermişlerdir bu anlayış kavramlarına da yansımıştır.

> "İhvan el- Safa'nın "Risaleler" (Resa'il) tekâmül görüşünü akli tarzda işlemekle kalmayıp canlı- olmayan cisimlere de yer ayırmışlardır. Yalnız, doğal ayıklanma (Fr selection naturelle) yerine, 'Rabbın inayeti' (el- inayet el- Rabbaniyye), 'Allahın Hikmeti' (el- Hikmet el ilahiyye) türünden deyimlere rağbet etmişlerdir".[39]

İhvan el-Safa bazı özelliklerinden dolayı bazı hayvanları insanlara benzetmektedirler. Bu benzetimin kaynağını toprak, hava, su ve ateşin aralarındaki bağlantılardan kaynaklı olduğunu savunmuşlardır. Bu benzetimin bir başka nedeni de inorganik yapıdan organik yapıya doğru bir geçişi ifade etmişlerdir.

> "Her türün son basamağı, müteakip türün ilk basamağıyla irtibatlıdır. Böylece onlara göre, organik olmayan madenler toprağın; toprak bitki türünün; bitki türü, hayvanın; hayvan insan türünün, insan da meleklerin oluşmasına katkıda bulunmuştur."[40]

İhvan el- Safa için bu geçişlerin en son aşaması meleklerin içinde bulunduğu aşamadır fakat bu aşamaya herkes ulaşamaz bu aşamaya sadece kendilerinin ulaşabileceğini iddia etmişlerdir. Onların tekâmül anlayışlarına baktığımız zaman canlılar arasında bir bağın ve ortaklığın olduğu görülmektedir fakat bu ortaklık türlerin aynı ortak atadan geldiği anlamını taşımamaktadır.

İslam dünyasının tarihe etki yapmış filozoflarından biri de Farabi'dir. Farabi aynı zamanda ikinci öğretmen(muallim-i sani) unvanıyla da anılmaktadır. "Ara Ehl el-Medinet el Fazıla" eserinde evrenin tekâmülü, evrenin sırlanışı hakkında açıklamalar yapmıştır.

> "Dünya'da canlılığın temelini oluşturacak maddenin gök cisimlerin birbiriyle olan münasebetleri sonucu oluştuğunu savunan Farabi bu ilk maddeden dört unsurun (ateş, su, toprak, hava) ve bulut, rüzgâr gibi dış kuvvetlerin oluştuğunu söylemiştir. Bu unsurların dış kuvvetlerle etkileşime girmesi sonucu oluşan karışımda ise canlı ve cansız bütün varlıklar basitten karmaşığa doğru meydana gelmiştir."[41]

---

[38]Talha Sönmez. (2018). *İslam Düşüncesi ve Modern Bilim Işığında İlk İnsanın Yaratılışı ve İnsanlığın Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.23.

[39] Duralı, a.g.e., s.279.

[40]İsmail Yakıt. (1979). *Darwin'den Önce İslam Filozoflarında Evrimle İlgili Fikirler*. https://dergipark.org.tr/download/article-file/14539. (04.06.2019)

[41] Sönmez, a.g.t., s. 67.

Farabi'nin bu aşamalı sıralamasının en son noktası insanın oluşması noktasıdır. Farabi'nin bu düşünceleri her ne kadar Darwinci bir anlayışı çağrıştırsa da buradaki aşamaların ilk basamağından son basamağına kadar etkin olan bir yaratan bulunmaktadır bu yönüyle Farabi'nin evrim anlayışı daha çok tekâmülcü bir anlayış için destek olabilir.

Bir Başka İslam filozofu ise İbn-i Miskeveyh'tir. O teorisinde aynı türlerin ve farklı türlerin birbiri arasında geçişliğin olduğunu ifade etmiştir. İbn-i Miskeveyh tekâmül sürecinde daha önceki filozoflara benzer bazı düşüncelere sahiptir tekâmül süresince canlılar arasındaki hayatta kalma kavgası, canlıların dış dünyaya adaptasyonu, doğal seçilim kuralının varlığı bu duruma işaret etmektedir.

> "İbn Miskeveyh, maddeler arasında ve varlıklar arası merhalelerde bitişiklik ve ayrılıklar olduğunu söyler. Ona göre, hayvanların evriminin son merhalesini insana en yakın ve ona benzeyen hayvan teşkil eder. İnsan ufkunun en alt ucu veya daha açıkçası, insan cinsinin menşei, hayvanlar evreninin en gelişmiş merhalesine (en yüksek ufkuna) bağlıdır.Bu son merhale maymun veya insana benzeyen hayvanın merhalesidir. Hayvanlar evreninin bu son merhalesinden sonra gelen de konuşma, akıl yürütme ve ayırt etme melekesini kazanan insandır. "[42]

İbn Miskeveyh'in bu görüşleri türler arası geçişi ifade ederek Darwin'e yakın bir görüş bildirmiştir. İbn Miskeveyh, tekâmül konusundaki farklı düşüncelerin işaret ettiği insana benzeyen bazı hayvanlar konusunda örneğin İhvan el-Safa'nın insanın; maymun, fil, papağan, güvercine benzediğini söylemesine katılmaz onun için insan daha çok maymun ile aynı seviyeye yakındır. Bu da İbn Miskeveyh'in Darwinci yaklaşıma yakınlığını göstermektedir hatta bazı yorumcular durumu biraz daha ileriye taşıyarak onun Darwin'e öncülük yaptığını öne sürmüşlerdir.

> "J. Tricot'a göre: "Şüphesiz İbn Miskeveyh türlerin düçar olduğu tahripkar mücadeleden bahseder. İbn Miskeveyh tarafından dile getirilen 'gaiyetçi nedensellik'/causalite teleologique tabiatın devamı ve canlı şekillerin rütbe silsilesiyle, tabiat tarihi üzerine her sanat izahını yönlendiren bir prensiptir.Çağımızdan sekizyüz yıl evvel yapmış olduğu açıklamalarıyla İbn Miskeveyh bugünün Darwinci açıklamalarının ilk habercisi olup olmadığını henüz bilinmemektedir. Acaba o Darwinizmin bir öncüsü müdür? "[43]

İbn-i Tufeyl, biyoloji, psikoloji, astronomi ve tıpla ilgili görüşler üretmiştir. Hayy bin Yakzan en bilinen eseridir bu eserde insanın kökenini, psikolojik ve biyolojik yapısını ele almıştır.

> "İbn Tufeyl söz konusu eserin ilk bölümünde, insanın kökenini araştırmakta, hayatın cansız maddelerden Allah'ın iradesi ile ortaya çıktığını ifade etmektedir. O'na göre hayatın bu ilk aşamasında döllenme olayı söz konusu değildir. Canlının ilk olarak kendinden önce bir cansız maddeden meydana geldiğini ifade ederek fermantasyondan bahseden İbn Tufeyl, bunun da birdenbire değil belli bir süre içerisinde meydana geldiğini söylemiştir. "[44]

---

[42] Yakıt. *İsmail, Darwin'den Önce İslam Filozoflarında Evrimle İlgili Fikirler*
[43] Yakıt, a.g.m.
[44] Tuğba Kul Köprülü. (2008). *Günümüz Türkiye'sinde Evrim Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya. s. 30

İbn Tufeyl insanın Allah tarafından çamurdan yaratıldığına inanmaktadır. Bu yaratma işini bir nevi fermente bir süreç olarak düşünmektedir. İbn Tufeyl'e göre toprak, su, hava ve güneşin karışımı sonucu canlıların oluştuğunu dile getirmiştir.

İslam filozofları içerisinde önemli isimlerden biri de hiç kuşkusuz İbn-i Haldun'dur. Onun tarih felsefesine kazandırdığı Mukaddime adlı eseri onu haklı bir üne kavuşturmuştur. İbn-i Haldun bu eserinde toplulukların, devletlerin tıpkı canlı bir organizma gibi dış çevrelerden etkilendiğini canlı organizmalar gibi doğup büyüdüğünü ve öldüğünü söylemiştir. İbn-i Haldun'un tekâmül konusunda da kendine ait görüşleri bulunmaktadır. İbn-i Haldun İbn i Miskeveyh'in düşüncelerinden etkilenmiştir ondan farklı olarak adaptasyon konusunda çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. İbn-i Haldun aynı zamanda tür içi ve türler arası tekâmül konusunu da ele almıştır.

> "İbn-i Haldun'un biyolojik evrim teorisine göre, birtakım kozmolojik faaliyetler ve unsurların etkileri neticesinde yeryüzünde madenler, bitkiler, hayvanlar ve insanlar oluşmuştur. Ona göre tüm bu varlıkları oluşturanlar yeryüzünde en önce oluşan toprak, su, hava ve ateş unsurlarıdır. Unsurların oluşturduğu ilk cansız varlıklar bitkilerle, bitkiler hayvanlarla, hayvanlar ise insanlarla bitişmiştir. Tür içi evrimleşmeye de dikkat çeken İbn-i Haldun'a göre canlılar içerisindeki türlülük bu şekilde artış göstermiştir."[45]

Kınalızade Ali Efendi, tekâmül konusunda daha çok tür içi tekâmülü açıklamaya çalışmıştır. Kendinden önceki diğer filozoflar gibi tekâmül sürecinde doğal seçilim, uyum sağlama, hayatta kalma mücadelesi gibi konulara değinmiştir. Kınalızade Ali Efendi'nin kendisinden öncekilerden farkı ise canlıların hayatta kalma mücadelesi için kendilerini savunurken birtakım uzuvlara sahip olduklarını belirtmiştir. Bu tür uzuvlara sahip olmayan canlıların ise başka yeteneklere sahip olduğunu belirtmiştir. Darwin'e yakın bir ifade ile doğada uyum sağlayan canlının türünün devamını sağladığını belirtmiştir.

Hazini de daha önceki İslam filozofları gibi tekâmül sürecinde evrenin aşama aşama bir başka yöne doğru olgunlaştığını belirtmiştir. O bu olgunlaşmanın canlılar dünyasında insana en uzak canlıdan insana doğru birdenbire değil süreç çerçevesinde kademe kademe geldiğini savunur.

Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi, görüşlerini oluştururken İhvan el-Safa ile İbn Miskeveyh'den etkilendiğini söyleyebiliriz. Maden aşaması, bitki aşaması, hayvan aşaması ve nihayet insan aşamasıyla tekâmülün son evreye ulaştığını dile getirmiştir. Bu aşamaların gerçekleşmesinde etkili olansa dört unsurun halleridir.

> "Bir insan aslını ve ne gibi devrelerden geçerek olgunluk durumuna geldiğini bilme isterse ihtiyarlıktan önce gençti, gençlikten önce çocuktu, çocukluktan önce anne rahminde 'cenin' idi, ceninden önce 'mudga' idi,bu mudgadan önce 'alak' idi, alaktan önce 'nutfe' idi, nutfeden önce 'sperm' idi, spermden önce anne ve babasının sulbunde idi

---

[45] Sönmez, a.g.t., s. 72.

> ondan önce de anne ve babasının gıdası idi. Ondan evvel hayvan bitki idi. Ondan evvel külli tabiattı. Ondan önce mücerret cevher idi. İşte o kimse ki hal ile bütün bunları idrak eder. "[46]

Tekâmül konusunda Müslüman filozofların düşüncelerine baktığımız zaman düşüncelerinin kaynağının din kaynaklı olduğunu görürüz. Canlıların oluşumunu genelde dört maddeye bağlayarak aşama aşama bir ilerleme ile anlatmaktadırlar. Bu aşamalı süreci tekâmül anlayışı içinde değerlendirmemiz gerekir her ne kadar evrim teorisiyle ortak bazı görüşler olsa da Müslüman filozofların tekâmül anlayışını tesadüf, kendiliğinden oluşan bir teori ile bağdaştıramayız. Onların anlayışlarında tekâmülün kaynağı Allah'ın kendisidir ilk hareket ettirici neden, Allah'ın kendisidir.

Anlayışlarında bir başka konuda türlerin kendi içlerinde ilerlemesidir. Bazı filozoflar her ne kadar insan ve hayvan arasında bir geçiş sürecinden bahsetse de bu türler arası bir geçiş değil insanın, bazı filozoflar için son aşama olduğunu belirtmek için kullanılan bir durumdur.

İslam filozoflarının tekâmül anlayışlarında; mutasyon, çevre baskısı, çevreye uyum sağlama, canlıların yaşama savaşı, türün devamı için bazı uzuvlara veya yeteneklere sahip olması gibi özgün fikirler Darwin'in evrim anlayışından önce işlenmiş ve tartışılmıştır. Bu fikirlerin olması Darwin'in evrim teorisinin öncül düşünceleri olarak ele almamız anlamına gelmemeli konuyu tersten düşününce Darwincilerin bu fikirleri kullanmadığını ya da bu düşüncelerden etkilenmediklerini nereden bilebiliriz.

> "Aslında daha XII. yüzyıldan itibaren İhvannu's- Safa'nın fikirleri, Endülüslü Müslüman filozoflar aracılığıyla, Batı skolâstik devrinde tanınıyordu. Ayrıca burada, papazlık eğitimi için gönderildiği Cambridge'deki, Queen's College'de, Darwin'in Arapça ve İbranice hocası olan ve kendisi ile arkadaşlık eden Samuel Lee (1783- 1852) aracılığıyla, İslam kültüründen bazı şeyler öğrendiği söylenebilir."[47]

İslam filozoflarının Batı düşünce sistemini etkiledikleri ve onların türlü alanlardaki görüşlerine kaynaklık ettiği tarihsel bir gerçektir. Fakat daha sonraki dönemlerde Avrupa ilginç bir durum alır:

> "11. ve 13. yüzyıllarda Arapçadan Latince'ye yapılan tercümeler, Avrupa'da bir eğitim devrimine yol açmış ve dolayısıyla Batı'da mevcut şekliyle üniversitelerin doğuş sürecinde de etkili olmuştur. Arapçadan yapılan tercümelerle Batı dillerine giren kelime ve kavramlar, özellikle 16. yüzyılda bu konuda gösterilen özel bir gayretle Batı'nın bilim terminolojisinden çıkarıldı. "[48]

---

[46] Altunbaş, a.g.t., s. 41.
[47]Altunbaş, a.g.t.,s. 49.
[48] Taslaman, a.g.e., s. 41.

İKİNCİ BÖLÜM
CHARLES DARWIN

2.1. CHARLES DARWIN'İN HAYATI ESERLERİ ve FELSEFESİ

İnsanlık tarihi boyunca çok az düşünür yazdığı eserleriyle kendinden sonra bile bitmek bilmeyen bir tartışma ortamı yaratarak bu dünyadan ayrılmıştır. Kuşkusuz son yüz elli yıldır evrim konusunda adından her zaman söz ettiren isimlerin başında Charles Darwin gelmektedir.

Charles Robert Darwin (1809- 1881) İngiltere'de zengin ve soylu bir ailenin beşinci çocuğu olarak Shrewsbury kasabasında dünyaya geldi. Babası Robert Waring Darwin (1766- 1848) ünlü ve başarılı bir hekim, dedesi Erasmus Darwin ünlü şair ve hekimdir. 1825 yılında babası tarafından tıp öğrenimi için Edinburg Üniversitesi'ne gönderildi fakat burada tıp öğrenimine devam edemedi. Daha sonra babası rahip olmasına karar vererek 1827'de Cambridge'de Christ College'a gönderdi. 1831 yılında hocası John Stevens Henslow'dan tarihi bir mektup alır bu mektup ünlü Beagle gemisi içindir. Şöyle ki;

> "George Peacock, hükümet tarafından Amerika kıtasının güney ucunun haritasını çıkartmakla görevlendirilen Kaptan FitzRoy'a eşlik edebilecek bir doğa bilimci tavsiye etmemi istedi. Senin, böyle bir sorumluluğu üstlenebilecek en vasıflı kişi olduğunu belirttim."[49]

Eserleri:"Beagle Gemisiyle Zooloji Yolculuğu(1838- 43), Mercan Kayalarının Yapısı ve Dağılımı (1842), Güney Amerika'da Jeolojik Gözlemler (1846), Türlerin Kökeni (1859), İnsanın Türeyişi (1871), İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi (1872), Böcekçil Bitkiler (1875)"[50]

"Darwin oldukça sessiz bir hayat yaşamasına rağmen düşünceleriyle devrim yapan bir filozoftur."[51]Darwin felsefi boyutta materyalist bir anlayışa sahipti Türle

---

[49]Şeyda Öztürk. (2012). *Darwin'in Mektuplarından Seçki. Cogito Dergisi (Darwin Devrimi:Evrim).* Sayı 60- 61, s. 8-49.
[50]https://www.wikiwand.com/tr/Charles_Darwinin_eserleri (27.06.2019)
[51] Deborah Hopkinson, (2019), *Who Was Charles Darwin*, Penguen Book,USA, s.3.

rin Kökeni'nde gerek doğal seçilim gerekse şans ve rastlantı kavramlarını sıklıkla kullanmasına rağmen burada hiçbir zaman bir yaratıcıya atıfta bulunmadı. Teorinin ayakları materyalist (maddeci) bir anlayışa dayanmaktaydı. Bu durumda neydi maddeci anlayış:

> "Yalnızca maddenin gerçek olduğunu, madde ve maddenin değişimleri dışında hiçbir şeyin var olmadığını, varlığın madde olduğunu öne süren görüşe; yer kaplayan, girilmez, yaratılmamış ve yok edilemez, kendinden kaim olan, harekete yetili maddenin, evrenin biricik ya da temel bileşeni olduğunu savunan varlık anlayışına verilen ad."[52]

Bu anlayışla eserler veren Darwin söz konusu kendi özel dünyası olduğunda daha farklı cevaplar vermektedir. Kendisinin Tanrı inancı ile ilgili inanç boyutunun ne olduğu ile ilgili bir mektuba şu cevabı verir:

> "Tanrı'nın varlığını reddetmek anlamında bir ateist olmamıştı hiç; ama hala hiç emin değildi.İlle de bir etiket taşıması gerekiyorsa Huxley'in ki daha çok yakışıyordu: Genel olarak (yaşlandıkça daha da fazla), ama her zaman değil, agnostik, düşünme biçimimle ilgili en doğru tanım olurdu diye düşünüyorum."[53]

2.2. CHARLES DARWIN ÖNCESİ EVRİM ANLAYIŞI

Çalışmamızın bu bölümünde, Charles Darwin "Evrim Teorisi" öncesi felsefe tarihinde Evrim anlayışı hakkında ilk izlere bakacağız. Daha önceki bölümde Antik Yunan ve İslam Felsefesindeki filozofların tekâmül hakkında görüşlerini aktarmıştık. Thales, Anaximandros, Aneximenes, Herakleitos, Empodoxles, Demokritos, Epikuros, Lucretius, Platon, Aristoteles'in evrim ile ilgi görüşlerine yer vermiştik.Anaximandros'un, yaşamanın ve insanın kökeninin sudan geldiği; Empedokles'in, evrim ile ilgili "kök" kavramını kullandığı; Aristoteles'in canlıların çevreye uyumu ve hayatta kalma becerilerini bir sonraki nesle aktardığı görüşü Antik Yunan Felsefesinde bulduğumuz evrim ile ilgili bazı düşüncelerdir. İslam Felsefesinde ise Câbir Bin Hayyân, Nazzâm, Cahiz, İhavan-ı El-Safa, Farabi, İbn-i Miskiveyh,İbn-i Tufeyl, İbn-i Haldun, Kınalızade, Hazini, Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi daha önceki bölümde görüşlerine yer verdiğimiz bazı filozoflardır.

Antik Yunan ve İslam Felsefesi etkileşimi bizim için oldukça önemli bir konudur. Bu etkileşim sonucu İslam Filozofları Batı düşünce dünyasını etkileyerek Batı'nın tekrar yeni ve özgün felsefi fikirler üretmesine zemin hazırlamıştır.

Bu bölümde bu etkileşim sonucunda doğan fikirler üzerine inşa edilen evrim düşüncelerini incelemeye çalışacağız. Sırasıyla Saint Augustine, John Ray, Linneaeus, Buffon, Goethe, Lamarck, Erasmus Darwin'i inceleyeceğiz.

---

[52] Cevizci,*Felsefe Sözlüğü*, s.447.

[53]Adrian Desmond ve James Moore. (2011). *Charles Darwin.* Ebru K. (Çev),1.Baskı, İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.773.

Evrim düşüncesinin tarihte efsane ile iç içe geçmiş olduğu görülür. Dünyanın farklı bölgelerinde türlü evrim fikirleri yeşerdiği görülmüştür. Bu düşüncelerin çoğu yaratılış efsanesi ile başlamaktadır. Avustralya'da, Amerika'da, Asya'da, Avrupa'da kısaca dünyanın dört bir tarafında her toplumda kendi kültürlerinin izlerini taşıyan efsaneler türemiştir. Bu efsanelerden bazılarına bakacak olursak:

> "Sümer:'Gök ve yeri doğuran ana' olarak adlandırılan tanrıça Nannu, gök-tanrı Au ile yer-tanrıça Ki'yi doğurmuş; bunlardan da hava-tanrı Enlil doğarak gökle yeri birbirinden ayırmıştır. Daha sonra doğanlardan deniz-tanrıça Nammu ile doğum tanrıça Ninmah, derin sulardan balçık alıp yoğurarak insanı var etmiştir. Babil-Asur efsanesine baktığımız zaman, Dünya bir oluş halindedir. Apsu ile Tiamat birbiriyle karışarak Lahmu ve Lahumu'yu oluşturmuşlar daha sonra bu tanrılardan; ufuk çizgisi doğmuştur. Bu zamandan sonra tanrıların aralarındaki savaşla birlikte gök, yeryüzü, gezegenler, ışık daha sonra çamur ve kandan insan yaratılmıştır. Mısır'daki efsanede ise karşımıza tanrı Ra çıkmaktadır. Ra kendi teri ve göz yaşından ve de Nil nehrinin çamurundan insanı yaratmıştır. İskandinavya'ya baktığımız da coğrafi türlülükle volkanik sıcak su buharı ile buzlu sisin karışması ile erkek ve dişi tanrılar oluşmuştur. Antik Yunan öncesi efsanelerinde ise önce kaos hakim 'derin göğüslü toprak ana' Gaea, daha sonra sevgi, ışık, gündüz, yeryüzü meydana gelmiş. Gaea'dan Uranos doğmuş daha sonra titanlar, Olimpos türemiş. Zeus ile birlikte tanrılar ve daha sonra insan yaratılmış. Omaha Kızılderililerin efsanelerinde Vakonda her şeyin ruhunu temsil etmektedir. Ruhlar evrende bir yer ararken dünyaya inerek yaşam döngüsü başlar. Japon efsanesinde Tanrı İzanagi ile eşi İzanami'nin maceraları sonucu dünyada bitkiler, tanrılar ve insan türemiştir."[54]

Bu tür efsaneleri çoğaltmak mümkündür. Ama bizim için bu çalışmada önemli olan insanların kendi kökleri ve dünyada kendi dışında var olan canlıların nereden geldiğine dair bitmek bilmeyen merak duygusunun daha sonra nereye ulaşacağıdır.

M.S 4.yy. döndüğümüz zaman Sn. Augustine'nin varlıkla ilgili görüşlerini buluruz, filozof varlıkların başlangıcının; iki biçimde olduğunu savunur. Bu biçimlerden biri Tanrı tarafından hayvanların ve bitkilerin içine yerleştirilmiştir diğer form ise belli şartlara bağlı olarak etkinleşecek biçimde doğada bulunmaktadır.

> "Sn Agustine yaradılışı, bir tohumdan büyüyen ağaca benzetir; tohumun ağaç olma potansiyeli vardır, ama bu ancak uzun ve yavaş bir süreç sonunda, kendini bulduğu ortama göre gerçekleşecektir. Tanrı gök ve yer için gerekli potansiyeli yaratmıştır, ama ayrıntılar Tanrı'nın verdiği yasalara göre kendi kendilerini yapmıştır.''[55]

Sn. Augustine bu düşüncesine göre yaratılanlar Tanrı'nın sağladığı özel koşullar doğrultusunda kendi zamanlarında gelişmekteler. Tanrı onları bu gelişme sürecinde serbest bırakmıştır. Kimilerine göre Sn. Augustine'nin bu fikirleri modern evrimle örtüşmektedir.

---

[54]Osman Gürel. (1999). *Yaşamın Kökeni*. 1.Baskı. Pan Yayıncılık. İstanbul s. 3.

[55] Michael White ve John Gribben. (2007). *Bilim Dünyasında Bir Hayat Darwin*. Yelda T. (Çev.), 1.Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul, s. 45.

John Ray (1627- 1705): Bitki ve hayvanların sınıflandırılması konusunda çalışmalarda bulunmuştur. "Ray fosillerin ölü hayvan ve bitkilerin taşlaşmış hali olduğu fikrinin de ilk destekçilerindendi."[56]

John Ray'dan sonra Linneaus (1707- 1778) canlıların sınıflandırılması konusunda çalışmalar yapmıştır. Her canlının Latinceden oluşan iki isimle anılmasını Linneaus başlatmıştır. Ona göre Tanrı evreni insanın anlayabileceği şekilde yaratmıştır.

> "Linneaus canlıları evren, filum, sınıf, takım, familya, cins, tür şeklinde sınıflandırarak her canlının doğadaki konumunu belirlemeye çalıştır. Onun sınıflandırma yöntemiyle insanın yeri şu şekilde gösterilmektedir:''[57]

Tablo: 2-1 Linneaus'un sınıflandırmasında insanın yeri.([58])

Evren	Hayvanlar
Filum	Omurgalılar
Sınıf	Memeliler
Takım	Primatlar
Familya	Hominidler
Cins	Homo
Tür	Sapiens

Linneaus'un bir başka düşüncesi ise canlı türlerinin yaratıldıkları gün gibi sabit bir sayıda kaldığıdır. Daha sonra bu düşüncesinden vazgeçerek melezleme yöntemi ile yeni türlerin oluşabileceğine dikkat çekerek türlerin yaratıldığı gündeki gibi sabit olmadığını savunur.

Caner Taslaman'ın aktardığına göre Linneaus'un Darwin'in evrim teorisi açısından önemi şu şekilde ele alınmaktadır:

> "Linneaus'un doğanın dengesinden bahsederken 'yaşam mücadelesi'ni vurgulaması, Darwin'in 'doğal seleksiyon' fikrinin oluşmasında kavramsal olarak arka plan oluşturmuştur."[59]

Her ne kadar Linneaus'un bu düşüncesi Charles Darwin ile örtüşüyor gibi görünse de Linneaus'un canlılar konusunda Darwin'den farkı Onun canlılar arasın-

[56] White ve Gribben, a.g.e., s. 52.
[57] Taslaman,a.g.e., s. 68.
[58] Taslaman, a.g.e., a.s.
[59] Taslaman, a.g.e., s. 69.

daki ortak özelliğin Tanrı tarafından yaratılmış olduğu görüşüdür. Bu da bu düşüncenin "evrim teorisi'' ile arasındaki bir başka farkıdır.

Buffon (1707- 1788), Darwin için Buffon'un önemi; türlerin değişikliğe uğradığına inanması ve mevcut canlıların daha önce yaşamış canlıların devamı olduğuna inanan çok az bilginden birisi olması üstelik bu fikri bilimsel anlamda ilk alan doğa bilginidir. Buffon Linneaus ile aynı zaman diliminde yaşamıştır onun sınıflandırmasını eleştirerek canlılar dünyasında bireylerin de olduğunu dile getirmiştir. Buffon tür kavramının varlığının zihnin dışında da olduğunu önce kabul etmez daha sonra bu düşüncesinden vazgeçerek türlerin zihnin dışında da var olduklarını kabul eder. Buffon melezleme yöntemine de yer vererek yeni türlerin bu şekilde ortaya çıkması konusunda melezleme yöntemini beğenmez. Buffon'a göre, melezleme sonucu ortaya çıkan türler bir gelişmeyi, bir ilerlemeyi temsil etmez burada daha çok bir bozulmanın olduğundan bahseder.

Buffon için başta "kökensel türler" bulunmakta idi "kökensel türler"in oluşumu kendiliğinden gerçekleşmektedir. Yeni türler bu kökensel türlerin melezleşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır ama kökensel türler melezleme yöntemi ile bozulmaktadır. Buffon'da kökensel türlerin kendiliğinden oluştuğu fikrine dönecek olursak bu fikir ateist ve rastlantısal bir düşünce ürünü değildir. Buffon modern anlamdaki evrim teorisi fikrini dile getiren ve aynı anda bu fikri çürüten ilk kişidir:

> "Buffon, tüm canlıların 'ortak ata'dan gelme fikrinden- evrim teorisi'nin en temel görüşlerinden biridir- ilk bahseden kişidir; fakat o, böyle bir fikrin ileri sürülebileceğinden bahsettikten hemen sonra böylesi bir durumun neden gerçekleşmediğinin delillerini sıralar. Birincisi, bilinen tarihte, hiçbir yeni türün oluştuğu gözlemlenmemişti. İkincisi, melezlerin (katır gibi) yeni döller vermemesi türler arasında aşılması imkânsız bir sınır oluşturmuştur. Üçüncüsü, iki türün birbirinden oluştuğunu söyleyenler bir sürü ara form göstermek zorundayken, bu ara formlar mevcut değildir."[60]

Buffon'un ortak atadan gelme fikrini ortaya koyması ve çürütmesi evrim teorisi bakımından düşüncenin hem doğumu hem de ölümü anlamına gelmektedir. Buffon'un itiraz ettiği konular bugün bile evrim teorisine karşı güncelliğini yitirmeden kullanılmakta ve geçerliliğini devam ettirmektedir. Buffon ortak ata fikrine bir de şu cepheden karşı çıkmaktadır; insan ve hayvan birbirinden farklı canlılardır bu farkı belirleyen ise geçerli bir özellik olan düşünme özelliğidir. Düşünme yetisi sadece insanda bulunmaktadır hayvanda düşünme özelliği olmadığı için böyle bir ortaklıktan bahsedilemeyeceğini dile getirir.

---

[60]Taslaman, a.g.e., s. 73.

Goethe (1749- 1832), Evrim tarihi açısından önemli bir isimdir. Hayvan ve bitkilerin ortak bir atadan geldiğini savunmuştur. Var olan bütün bitkileri ortak bir bitkiden geldiğini savunmuştur.

Lamarck (1744- 1829), Biyoloji terimini geniş anlamda kullanan ilk doğa bilimcisidir. Lamarck canlılarda bir değişim olduğu fikrini savunur, canlılar sabit kalmaz sürekli bir değişim içindedir. Onun için canlı türlerinde türlük yeni türlerin ortaya çıkmasıyla değil, türlerin değişmesiyle olur. Bu görüşü ortaya atan ilk bilgindir. "Zoologie Philosophique" adlı eserinde canlıların bu değişimlerini mükemmelliğe doğru giden bir süreç olarak ele almıştır. Bu yaklaşım Lamarck'da bir gayeliğin olduğunu da göstermektedir.

Lamarck kalıtım konusunda, kazanılan bir özelliğin bir sonraki nesle aktarıldığını savunmuştur. Bu düşüncesi Darwin'de de yer almaktadır. Daha sonra yapılan çalışmalar her iki isminde bu konuda yanıldıklarını göstermiştir.

> "Evrimin/tekâmülün özel akışını açıklamak amacıyla Lamarck, dört ilke saymıştır:
> 1- Canlıları mükemmelliğe yönelten bir güdü var.
> 2- Canlıların, ortamlara uyarlanırlıkları bulunur.
> 3- Kendiliğinden türeyivermeler (generatio spontnea) sık sık belirir.
> 4- Edinilmiş özellikler, kalıtımla geçer."[61]

Lamarck'ın bu ilkelerinin tek tek analizi yapılmıştır; birinci ve üçüncü ilkesi ispatı olmayan varsayımlar olarak kalmıştır ve dördüncü ilkenin geçersizliği de Alman bilim adamı August Weismann'ın çalışmalarıyla geçersiz kılınmış sadece geriye kalan ikinci ilke olan ortama uyarlanabilirlik bugün de kabul gören bir ilkedir, ikinci ilke Lamark'ın görebildiği bir konu olmuştur.

Lamarck ve Darwin evrim ilerlemesi konusunda hem fikir olmasına rağmen sürecin gidiş yönü konusunda ayrılırlar.

> "Lamarck, evrimin zaman boyutunda ilerlediğini kabul etmiş-dikey, Darwinse bunun tersine türlüğün, daha doğrusu türlerin coğrafi bağlamda meydana gelmiş olduklarını savunmuştur-yatay evrim."[62]

Taslaman'a göre Lamarck evrim konusunda bir yaratıcıya yer vererek de Darwin'den ayrılır. Evrimin yaratıcının hikmeti doğrultusunda gerçekleştiğini söylemesi evrimin sadece ateist bir dünya görüşü olarak algılanmasını engellemiştir. Taslaman şöyle devam eder:"Lamarck canlılara içkin olan ve onları kompleksliğe götüren bir eğilim olduğunu ve bu, Yaratıcı'nın canlılara bahşettiği bir unsur olduğunu söyledi."[63]

---

[61] Duralı,a.g.e., s. 257.
[62] Duralı, a.g.e., a.s.
[63] Taslaman, a.g.e., s. 82.

Darwin'in 'evrim teorisi' için önemli isimlerden bir tanesi de Malthus'tur(1766- 1834). Darwin 'Türlerin Kökeni' adlı eserini yazarken doğal seçilim yasasını Malthus'dan uyarlayarak aldığını inkâr etmez. Darwin Malthus'un kuramından etkilenerek varolma savaşı için:"Bu hayvanlar ve bitkiler ailesinin tümüne uygulanmış Malthus öğretisidir."[64]der. Robert B. Downs da Dünyayı Değiştiren Kitaplar eserinde, Darwin'in ağzından Malthus'un kendisi için ne kadar önemli olduğuna yer verir:

> "1838 Ekiminde, yani sistemli araştırmama başlamamdan on beş ay sonra, Malthus'un "Nüfus" adlı incelemesini zevkle okudum ve gerek hayvanlar gerek bitkiler üzerindeki uzun müşahedeler sonucu her yerde sürüp gittiği anlaşılan varolma kavgasını (bu ifade aynen Malthus'dan alınmıştır) gereği gibi anlamaya iyice hazırdım. Birdenbire aklıma geldi ki, bu şartlar altında uyumlu değişmeler muhafaza edilecek, uyumsuz olanlar ise yok olacaktı. Bunun neticesi ise yeni bir türün ortaya çıkması idi. Nihayet bu noktada üzerinde çalışacağım teoriyi yakalamıştım."[65]

Bu durumda, Darwin'i bu kadar etkileyen bu varsayım neydi ne anlatmaktadır, Malthus'un kuramı: "Bütün yaşayan varlıklarda ellerinin altında bulunan gıda maddeleri miktarını artırmadan çok, kendi cinslerini çoğaltma biçiminde gözüken değişmez eğilimdir."[66]

Malthus'a göre bu varsayım bütün canlı varlıklar için geçerliydi insanlar, hayvanlar, bitkiler bu varsayımla yaşamaktaydılar.

Darwin "Türlerin Kökeni"ni oluştururken eserini üç öncülle özetler. Bunlar kalıtım, türleşme ve alabildiğine doğurganlık. Darwin son öncülünü Malthus'un yukarıdaki varsayımından yola çıkarak alabildiğine doğurganlık öncülünü "ayıklanma/doğal seçilim" yasasına çevirir.

Erasmus Darwin (1731-1802), Lamarck gibi basit yapıdaki canlıların kendiliğinden türediğini iddia eder. E. Darwin "Zoonomi" eserinde bir canlının yeni kazandığı bir özelliği kendisinden sonraki nesle aktaracağını savunmuştur. Bu düşünce Lamarck ve Darwin'de de mevcuttur.

E. Darwin hayvanların, bitkilerin kendi aralarında olan savaşını anlatır ama burada bir doğa tasviri yapmıştır; bu savaşı evrim ile bağlantılı hale getirmemiştir. E. Darwin'in Zoonomia'daki önemli bölümlerinden birinin de şu bölüm olduğu söylenir:

> "Bir ve aynı tür canlı filamanın organik hayatın sebebi olduğunu varsayabilir miyiz? Ben bu canlı filamanın ister küre, küp, ister silindir, biçimi ne olursa olsun belli bazı

---

[64]Öner Ünalan. (2012). *Darwin Ne Yaptı?* 1.Baskı.Evrensel Basım Yayın. İstanbul. s. 96.
[65] Robert B. Downs. (1994). *Dünyayı Değiştiren Kitaplar*. Erol G. (Çev.),2.Baskı, Ötüken Neşriyat A.Ş.,İstanbul, s.88.
[66]Rona Turanlı. (1977). *Malthus'un Nüfus Kuramı ve Az Gelişmiş Ülkelerde Nüfus Sorunu*. Doktora Tezi. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İktisat Kürsüsü. İstanbul. s.30.

> uyaranlarla harekete geçme kapasitesine sahip olduğunu düşünüyorum. Modern bakışla bu, neredeyse DNA'ya hayat moleküllerini tarif etmektedir.Bunun biraz daha gerçeğe yakın imgesi, filamanın belli bazı uyaranlarla harekete geçme kapasitesi olan uzun ince bir molekül olduğudur. Bazı biyologlar dünyada hayatın sulardaki karışımda bulunan tek bir DNA molekülünden geldiğine inanmaktadır.''[67]

E. Darwin de C. Darwin gibi maymun ve insanın ortak bir atadan elmiş olabileceğini düşünmüştür.(C. Darwin dedesinden etkilenmiş olabilir mi? Sonuçta bu düşünce dededen kalan bir kalıt.)Dede Darwin ile torun Darwin arasında bir fark da E. Darwin'in Tanrı tarafından verilen bir özellik ile canlıların daha karmaşık bir yapıya doğru gittiği fikridir. Tanrı birtakım araçsal yasalarla canlıları yaratmıştır.

2.3. CHARLES DARWİN'İN EVRİM ANLAYIŞI

2.3.1. Türlerin Kökeni[68]

Yakın tarih sayılacak bir döneme damgasını vuran ve adından bir şekilde hala bahsettiren bu bilim adamı filozof Darwin'in 1859 kendine ün yapan kitabına dönecek olursak:

Türlerin Kökeni Darwin taraftarları için adeta bir devrim niteliğinde değerlendirilerek ele alınmıştır oysa birçok insanın yanılgısı, evrim anlayışının sanki Darwin'in bu kitabı ile başladığı, oysa bu çalışmanın ilk bölümlerinde de belirttiğimiz gibi evrim anlayışı Darwin'den çok önceleri üzerinde tartışılan fikirler üretilen bir konudur. O daha önce öne sürülen bazı varsayımları somut verilerle ispatlama çabası içine girmiştir bu da Darwin'in evrimi bilimsel olarak ele almasını sağlamış, Darwin'in önemi de buradan kaynaklıdır. Darwin'i bu kadar meşhur eden başka bir nokta ise yaşadığı dönem içindeki evrim konusunda tartışma ortamının olması ve yeni teorilere açık bir yapının olmasıdır. Bu dönem de H. Bergson'un da eleştirdiği materyalist, mekanist, pozitivist dünya görüşü hakimdir bu ortam Darwin'in fikirlerinin hızla filizlenmesine yol açmıştır.

Felsefeyi popülerleştiren kitaplarıyla tanınan İngiliz filozof Nigel Warburton'da Felsefenin Kısa Tarihi adlı kitabında Charles Darwin'in evrim anlayışı için çarpıcı bir betimleme yapar:

> "Evrim akılsız bir süreçtir. Arkasında bilinç ya da Tanrı yoktur ya da en azından, arkasında bunun gibi bir şeyin olmasına ihtiyaç yoktur. Kişisel değildir; otomatik olarak çalışmaya devam eden bir makinedir. Nereye gideceğini bilmeyen, ortaya çıkardığı hayvanlar ve bitkiler hakkında düşünmeyen kör bir süreçtir."[69]

---

[67] White ve Gribben, a.g.e., s. 60.
[68]Charles Darwin. (2013). *Türlerin Kökeni*. Öner Ü. (Çev),4.Basım, Evrensel Basım Yayın, İstanbul,
[69] Nigel Warburton. (2018). *Felsefenin Kısa Tarihi*. Güçlü A. (Çev),31.Basım, Alfa Basım Yayın, İstanbul, s. 225.

Darwin'in teorisi için türlü itirazlar bulunmaktadır. Bunların en başında bir yaratıcıyı reddederek kendi kendine doğal seleksiyonun işlemesi vardır. Ama Darwin, Tanrı'nın varlığı konusunda bazen farklı düşüncelere sahiptir. Darwin,22 Mayıs 1860 tarihli Asa Gray'e yazdığı bir mektupta: "Yaşamın kökenini ve evrim neden Tanrı'nın bir eseri olmasın?" diye sormaktadır.

Darwin'in içinde bulunduğu zaman diliminde evrim anlayışı hakkında kimin ne düşündüğüne Darwin'i etkileyen isimlere kısaca bakacak olursak Buffon onun için evrim anlayışını ilk bilimsel anlamda inceleyen isimdir. Canlıların birbirinden türeyişi fikri 18.yy.da ortaya çıkmış bu fikir Lamarck'la güç kazanmıştır. Bu fikir şüphesiz Charles Darwin'i de etkilemiştir. Geoffroy St. Hilaire; yaşam koşullarını değişmenin gücü olarak kabul eder. Dr. W. C. Wells sadece insan ırklarına ve belirli ıralara(karakter) karşı kullanarak doğal seçme yasasını ilk kullanandır, W. Herbert hayvanları ve bitkilerin kökeni için biçimlendirilebilir şekilde olduğunu günümüzdeki türlerin de bu kökenlerden oluştuğunu kabul etmektedir. Bay Patrick Matthew çalışmalarında yaşam koşullarının ve doğal seçme yasasının türler üzerinde etkisini vurgulamıştır. Prof. Haldeman türlerin değişimini savunmuş, Darwin döneminin yerbilimcilerinden M. J. d'Halloy türlerin değişiklik geçirerek türediğinin daha olası olduğunu belirtmiş, Isidore Geoffroy Sn. Hilaire türlerin koşullar değişince değiştiğini vurgulamış. Görüldüğü gibi Darwin'in kendi döneminde ve kendinden önceki yakın dönemde kendisi gibi düşünen birçok ismin varlığı karşımıza çıkmaktadır.

Darwin "Türlerin Köken"i adlı eserinde botanikçi M. Naudin'in şu görüşlerine yer vererek kendi teorisinin nasıl destek gördüğünü göstermiştir:

> "Kimine göre alınyazısı, kimine göre de Tanrı buyruğu olan gizemli ve belirlenemeyen bir güç, her çağda, yaşayan varlıkları sürekli etkileyerek, her yaratığın biçimini, uzamını ve sürerliğini, onun bağlı olduğu nesneler düzenindeki alınyazısına göre belirler. Bu güç, her üyeyi, doğanın genel düzeninde her üye için varlığın ereği olan görev uygunluğunun tümüyle bağdaştırır."[70]

Darwin'in teorisinin yaşadığı dönemde teorisi şekillenirken kimseden esinlenmeden tamamen kendi düşüncelerinden oluşan bir teori olduğunu söylemek oldukça güç. Evrim Darwin'e gelene kadar farklı kültürlerde farklı isimlerde yoğrularak gelmiştir. Darwin bu hazır birikimden faydalanarak teorisine şekil vermiştir. Darwin'in katkısını Downs şu şekilde özetlemektedir:

"Charles Darwin'in katkısı özellikle şu iki bakımdan önemlidir. Birincisi, evrim olgusunu o güne kadar gösterilenlerden çok daha fazla delil toplayarak tartış-

[70] Darwin, a.g.e., s. 22.

masız bir şekilde ispatlamıştı. İkincisi evriminin metodu olarak bir tabii elenme teorisi kurmuştu."[71]

Darwin'in yasaları kendisinden sonra gelen birçok kişiyi etkilemiştir. Bu kişiler kendi fikirlerini açıklamak için Darwin'in "doğal seleksiyon" yasasını kullanmıştır örneğin Richard Dawkins Tanrı Yanılgısı kitabının Darwinci Buyruk başlıklı bölümünde bu konuya örnek olacak şöyle bir açıklama yapmıştır:

> "Darwinci evrimin ürünleri olduğumuzu bilerek, doğal seçilimin dine doğru gidişatı kayıran ne tip baskı veya baskılar uyguladığını sorgulamalıyız. Bu soru Darwinci ekonomik sebeplerden dolayı aciliyet kazanır. Din çok savurgan ve çok tutumsuzdur ve Darwinci seçilim alışıldığı üzere savurganlığı hedefler ve yok eder."[72]

Richard Dawkins bu konuda tek örnek değil tarihte Darwin'in evrim anlayışından daha farklı etkilenerek acımasız uygulamalara katılan nice siyasetçi bulunmaktadır. Toplumsal Darwincilik kavramı bize Adolf Hitler'in "en güçlünün yaşaması" için yapılan soykırımlara, ya da açgözlü serbest piyasanın "doğal seleksiyon" yasasına dayanarak her şeyin sermaye ile değerlendirilmesine Darwinci evrim anlayışı esin olmuştur. Burada Charles Darwin'i suçlayamayız ama yaratıcısız ve şans faktörü ile bir sistemin inşası fikrinin nelere mal olduğunu da düşünmek gerek. Darwin görüşleriyle sadece biyoloji alanını değil felsefe, bilim, din, siyaset hatta ekonomi alanını etkilemiştir.

Evrim anlayışı üzerinde sayısız tartışmalar, kitaplar, makaleler yazılmıştır takdir edilir ki Charles Darwin ve Türlerin Kökeni de başlı başına uzun uzun tenkit edilmesi gereken bir konudur. Bu çalışmamızın sınırlı olmasından dolayı "Türlerin Kökeni"ne çalışmamızın kapsamında yer verdik. Çok kapsamlı ve çok örnekli bir eser olan "Türlerin Kökeni", Darwin'in ele aldığı konu başlıklarından yola çıkılarak açıklanacaktır, onun en çok eleştirilen yasaları; türlerin ortak bir atadan türediği ilkesi, doğal seçilim ilkesi, güçlü olanın (uyum sağlayanın) kazanması ilkesi, evrimin tesadüfî ve amaçsızlığı ilkesi üzerinde ayrı bir önemle durulacaktır. İlk bölüm kendi teorisi için iyi bir başlangıç olan evcilleşme konusudur. Daniel C. Dennett'e göre;

> "Türlerin Kökeni, evrendeki oluş ve değişimin nedenini açıklama çalışması olmasına rağmen hem Darwinciler hem de Darwin karşıtları tarafından yanlış anlaşılıp tanıtıldığını iddia ederek türlerin kökeni ile ilgili Darwinci bakış açısının birçok eski varsayımı altüst ederek yeni bir bakış açısı geliştirdiğini öne sürer."[73]

---

[71] Downs, a.g.e., s.235.
[72] Richard Dawkins. (2013). *Tanrı Yanılgısı*. Tunç Tuncay B. (Çev),12.Baskı, Kuzey Yayınları, İstanbul, s.152.
[73] Danniel C. Dennett,(1995), *Darwins Dangerous İdea Evolotion and The Meanings of Life*, Penguin Books, USA, s.18-21.

2.3.2. Evcilleşmenin Organizmayı Değiştirmesi

Darwin bu bölümde hemen hemen herkesin bildiği bir konu olan evcilleşmeyle başlamıştır. Burada amaç evcilleşme ile değişime vurgu yaparak daha sonraki bölümlerde ortaya kayacağı değişim fikrine zemin hazırlamak olacaktır.

Darwin evcilleşmeye alınan bitkilerin ve hayvanların uzun yıllar farklı iklim koşullarında yetiştirilmesiyle birlikte doğan değişimin kaynağını ata türle arasındaki farkın evcilleşme sürecinden kaynaklandığından bahseder. Evcilleşmeye alınsa bile tarım bitkilerinin hala değişime devam ettiğini savunmaktadır. Burada vurgulanan ne olursa olsun yapay bir sürece alınan türlerin dahi bir değişim potansiyeli taşıdığıdır. Türlerde hiçbir zaman bir bitmişlik söz konusu değildir ama bu bazı türlerin yok olmadığı anlamına gelmemelidir.

> "Değişmiş koşulların çok daha sık görülen sonucu, belirli değişkenlikten çok belirsiz değişkenliktir ve evcil ırkların oluşmasında bunun daha önemli bir yeri vardır. Aynı türün bireylerini birbirinden ayıran ve ana-babaya ya da uzak bir ataya soyaçekimle bağlanamayan sayısız küçük özellikte (sapmada), belirsiz değişkenliği görmekteyiz."[74]

Alışkanlıkların ve parçaların kullanılmasının ya da kullanılmamasının da değişimi etkilediğini belirtmektedir. Kullanılmayan parçaların körelmesi konusu da çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır. Darwin evcilleşme ile kullanılan hayvanların bazı uzuvlarındaki değişime şu şekilde vurgu yapmaktadır:

> "İneklerde ve keçilerde, bu hayvanların sürekli sağıldığı ülkelerde, öbür ülkelerdekilerle karşılaştırılınca memelerde görülen büyük ve kalıtsal gelişim belki de kullanılmanın etkilerine başka bir örnektir. Evcil hayvanlarımızdan hiçbirinin bazı ülkelerde sarkık kulaklı olmayanı yoktur; kulak sarkmasının, hayvanlar pek az ürkütüldükleri için, kulak kaslarının kullanılmamasına yorulabileceği görüşü olası görünmektedir."[75]

Burada ilginç olan bir diğer nokta ise evcilleşmeyle değişime uğrayan bir karakterin kalıtımla bir sonraki nesle geçmesi bu bizimde kabul edeceğimiz bir olgudur. Evcilleşmeyle birlikte hayvanların bazı karakterlerin değişime uğramasını reddetmek acelecilik olur. Darwin evcilleşmeyle seçme yaparken türün bir özelliğine yoğunlaşarak seçimin sürekli kazanılması durumunda geri kalan parçalarında karşılıklı ilişki yasasına göre değişime uğrayacağından bahseder ama bu yasanın tamamen bilinmediğini de itiraf eder.

Darwin için evcilleşme sonucu elde edilen türler aynı zamanda başka bir şeyin işareti bu türlerin aynı atadan geldiği yargısıdır. Özellikle güvercin soyları ile ilgili yapılan üretimlerde evcilleşme sonucunda; farklı türlerin elde edildiğini söylese de bu farklı türlerin ortak bir kökenden geldiğini savunmaktadır.

---

[74] Darwin, s.33.
[75] Darwin, a.g.e., s.37.

Eskiden izlenmiş seçme ilkeleri ve bunların etkileri konusunu ele alınca Darwin türlerdeki değişimin insanların avantajına gerçekleştiğini belirtir bu değişim insan eliyle insanın yararına doğru evirilmektedir.

> "Bütün bu ırkların bugün oldukları kadar tam ve yararlı olarak birdenbire türediğini varsayamayız; gerçekten, birçok durumda, onların geçmişinin böyle olmadığını bilmekteyiz. Bunun başlıca nedeni, insanoğlunun biriktirgen seçmesinin (accumulative selection) etkisidir: Doğa durmadan değişimler yaratır; insanoğlu onları kendine elverişli yönde biriktirir. Bu anlamda, insanoğlunun kendine yararlı ırklar yarattığı söylenebilir."[76]

Burada şu sorunların kaçınılmaz olduğunu düşünebiliriz doğanın durmadan değişimler yaratmasındaki amaç nedir? Bunu mekanik ve akılsız bir tasarım olarak ele alırsak akılsız bir tasarım neden değişime ihtiyaç duysun? Rastlantı sonucu işleyen bir doğada değişimin olmasının amacı ne olabilir?

Darwin'in evrim anlayışı, öne çıkan dört yasanın (doğal seçilim, türlerin ortak bir atadan türemesi, varolma savaşı rastlantı sonucu değişim) sürekli ispatına dönük kanıtlar sunmakla ilerler. Karşılıklı değişim yasası bu yasalara bir destek olarak da ele alınmaktadır.

> "Önemi asla küçümsememek gereken karşılıklı değişim (corelated variation) yasası, bazı farkların doğmasını sağlayacaktır; ama genel bir kural olarak, hafif değişimlerin sürekli seçilmesinin yapraklarda, çiçeklerde, ya da meyvelerde olsun, özellikle bu ıralar bakımından birbirinden farklı ıralar türeteceğinden kuşkulanılamaz."[77]

Darwin değişimi açıklarken türlü etkenlerin işin içine girdiğinden bahseder; yaşam koşulları, soyaçekim, ataya dönüşün gücü değişim için önemli yasalardır. Bazı değişkenlerin örneğin karşılıklı değişim yasası işleyişi tam olarak bilinmemektedir. Evcilleşme ile ayrı ırkların ortaya çıkması çaprazlanmanın ve seçimin etkisi altındadır. Burada değişimin ana gücü seçilim ve bu seçilimin birikimidir.

2.3.3. Doğanın Organizmayı Değiştirmesi

Darwin "Türlerin Kökeni"nin bu bölümünde insan eliyle yapay olarak evcilleştirme sonucu bir değişimin yaşandığını ifade ettikten sonra doğanın kendisinin dışarıdan bir müdahale olmadan da değiştiğini savunmaktadır. Bu bölümde oldukça çok örnek vererek bu iddiasını kanıtlama çabası içine girmektedir.

"Geniş alanlara yayılmış sık rastlanan türler en çok değişir."[78] Darwin'in deyimi ile bu türler başat türlerdir. Başat olma nedenleri varolma savaşında ayakta kalmak için bunların savaşmaları gerekmektedir. Bu varolma savaşı aynı zamanda

---

[76]Darwin, a.g.e., s. 53.
[77]Darwin, a.g.e., s. 55.
[78]Darwin, a.g.e., s. 76.

çevreye uyumu da barındırmaktadır. Burada bir savaşa giren bu bitkiler aynı cins sınıf içinde yer almaktadır.

Darwin değişimle ilgili bir başka öngörüden bahsetmektedir. Bu öngörü; canlılar dünyasında tür bakımından daha çok tür içeren türlerin, değişim olasılığı sayesinde farklı ülkelerde bulunmasının ve daha çok alana yayılmasının olası olduğudur. Ama Darwin bunun sadece çok çeşide sahip türlerin sayısının artacağı anlamına gelmemesi gerektiğini savunur. Burada asıl belirtmek istediğinin şu olduğunu söylemektedir: "Bir cinsin birçok türünün oluştuğu yerde hâlâ birçoğunun oluşmakta olduğudur ve bu kesinlikle yürürlüktedir."[79]

2.3.4. Güçlü Olan Hayatta Kalır

Darwin'in en çok eleştirilen yasalarından bir tanesi de "Varolma Savaşı" ya da "güçlü olanın ayakta kalması'' yasası burada güç kelimesi uyumu işaret etmektedir fiziksel bir güç anlamı taşımamaktadır. Sosyal Darwinizm'den etkilenerek bir üstün ırk, ırklar arası ayrım kriteri olarak kullananların etkisiyle bu yasa ırkçı ve insanlık dışı değerlendirilmiştir. Bu uyum aynı tür bireyler arasında yiyecek savaşı, bitkilerin hayatta kalmak için iklim şartlarına uyum sağlaması, tohumunun kuşlar tarafından taşınması için diğer meyvelerle rakip içinde olan meyve ağaçlarını, kısaca her yönden bir kalımı anlatmaktadır.Darwin için varolma savaşı ardından doğal seçmeye doğru gitmektedir aynı zamanda onun için türlerin dönüşümünde de varolma savaşı etkin rol oynamaktadır.Darwin bu yasanın kendince önemini şöyle sıralar:

> "Hiçbir şey, evrensel yaşama savaşının gerçekliğini tartışmalarda doğrulamaktan daha kolay ve-hiç değilse benim için-yaşama savaşının varlığını hep göz önünde bulundurmaktan daha güç değildir. Oysa bunu iyi kavramadıkça, bütün doğa ekonomisi, yaratıkların dağılımları ile ilgili her türlü olgular, kıtlık, bolluk, tükenme ve değişim belli belirsiz anlaşılır ya da tümüyle yanlış anlaşılır."[80]

Darwin burada evrim anlayışının doğru anlaşılması için başta söz konusu yasanın varlığının kabul edilmesi gerektiğini bu yasanın inkârında teorinin tam anlaşılamayacağını ifade ederek kendi teorisinde olmayan bir zorunluluğu mu dikte etmektedir?

Varolma savaşında çokça eleştirilen bir diğer özellik "üremenin geometrik oranı" dır. Bütün canlılar var olmak için çoğalmaya ihtiyaç duyar ama bu çoğalma canlının karakterine ve dış koşullara bağlı olarak nicel olarak artmaktadır. Canlı türün devamı için yaşayabilecek olandan daha fazla üremektedir. Darwin'in deyimiyle:

---

[79] Darwin, a.g.e., s. 79.
[80] Darwin, a.g.e., s. 85.

> "Bu, bütün bitkiler ve hayvanlar âlemine aşırı zorlanarak uygulanmış Malthus öğretisidir; çünkü bu durumda besin zorla artırılamaz ve çiftleşme sağgörüyle (basiretle) önlenmez."[81]

Malthus Darwin'e yeni bir kavramın kullanılmasını kazandırmıştır. Cemal Yıldırım da Darwin'in Malthus'tan etkilenmesine dikkat çekerek Darwin'in Malthus kuramını şöyle değerlendirdiğini belirtir.

> "Sosyal ve ekonomik düzeyde, laissez-fairebiçiminde beliren bu gerçeğin, doğada hiçbir kural ve sınır tanımaksızın tam bir kırıcılık içinde sürdüğü evrim kuramıyla evrensel bir niteliği kazanıyordu."[82]

Nicel olarak artma olayına geri dönecek olursak, bir canlı dünyaya gelecek yavru adaylarını veya yavrularını koruyabilecek durumda ise daha az üremeyi seçecektir bu şekilde kritik eşiğin altında kalacaktır. Bu soyun devamında sıkıntılar çoksa daha fazla üreme ihtiyacı duyacaktır. Bir canlının doğadaki sayısında iklim, salgın hastalıklar, besine olan ihtiyaç yaşam alanındaki diğer canlıların uyumu gibi birçok faktör etkendir. Herhangi bir canlının bu kadar akıllıca bir hesap yaparak geleceğe karşı ön hazırlık yapmasını neye ya da kime borçluyuz? Bu evrimin tesadüfî oluşuyla çelişmektedir. Bu da cevabı aranan sorulardan biridir.

Bir başka önemli konuda varolma mücadelesinde canlılar arasındaki karmaşık ilişkilerdir. Bu karmaşık ilişkilerin nasıl olduğuna dair Darwin şöyle bir örnek vermektedir:

> "Paraguay'da, belirli böcekçil kuş azalsaydı, asalak böcekler belki de çoğalırdı.Ve bu da göbeğe yumurtlayan sineklerin sayısını azaltırdı böylece yabanıl sığırlar ve atlar türer. Bu da (Güney Amerika'da gözlediğim gibi) bitki örtüsünü kesinlikle ve büyük ölçüde değiştirirdi."[83]

Darwin için türler arasındaki bu savaşın en çetin hali aynı türün bireyleri arasında görülmektedir. Çünkü gerek yaşam alanları gerek beslenme alışkanlıkları gerekse yaşadıkları tehditler ortaktır bu da onları kendi aralarında bir rekabete itmektedir. Bütün bu betimlemelere rağmen Darwin türler arasındaki karşılıklı ilişkiler konusunda bilgimizin tam olmadığını itiraf eder bu da aslında teorinin güçlüğü konusunda bize fikir vermektedir.

Darwin varolma savaşının içerisinde; değişmiş koşulların etkisi, iklime alışma, karşılıklı değişim, büyümenin dengelenmesi ve ekonomisi vd. gibi yasaları ele almaktadır. Darwin değişimlerin büyük kısmının şansa bağlıymış gibi ele aldığını ifade ederek yaklaşımının bu şekilde olmasını her özel değişim konusunda bilgisizliği belirtmeye yaradığından ötürü olduğunu söyler. Evrim anlayışı ile ilgili olarak bazı bilinmeyenleri de cesurca ortaya koymaktadır.

---

[81] Darwin, a.g.e., s. 86.

[82] Cemal Yıldırım. (2016). *Bilim Tarihi*. 21. Basım. Remzi Kitapevi. İstanbul. s.198

[83] Darwin, a.g.e., s. 93.

> "Bir değişim bir yaratığın pek az işine yarıyorsa, bunu hangi ölçüde doğal seçmenin biriktirici etkisine ve hangi ölçüde yaşam koşullarının belirli etkisine yormak gerektiğini söyleyemeyiz."[84]

Bir başka değişim yasası ise parçaların kullanılmasının ve kullanılmamasının doğal seçmeyle denetlenen etkisidir. Burada canlı parçalarının kullanılmamasının altında doğal seçilim sonucu oluşan yapı değişikliklerinden kaynaklandığı ifade edilir. Kullanılmayan parçanın canlı için bir yararının olmaması daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi doğal seçilimin mantığından kaynaklı olarak körelmekte, sonunda yok olmaktadır.

İklime alışma yasası, hem bitkiler hem hayvanlar için geçerli olan bu yasada türlerin yaşam alanlarının dışına çıkmamasında bulundukları iklime alışma özelliği yatmaktadır. Darwin canlının bir başka iklime uyarlanmasının altında doğuştan gelen bir kazanımın olduğunu savunmaktadır. Fakat türlerin yeni iklim koşullarına alışma sürecinde; alışmanın mı doğuştan gelen kazanımın mı hangisine bağlı olduğu Darwin için cevaplaması zor sorulardan biridir. Doğal seçilim kendi iklimlerine alışmış bireyleri koruma altına alacaktır.

Karşılıklı değişim yasası ise Darwin açısından şu şekilde açıklanmaktadır:

> "Karşılıklı değişimden, oluşumun büyümesi ve gelişmesi boyunca tam bir bütünlük gösterdiğini, öyle ki, herhangi bir parçadan küçük bir değişim ortaya çıkınca ve doğal seçmeyle biriktirilince, öbür parçaların da değişiklik geçirdiğini anlıyorum."[85]

Büyümenin dengelenmesi ve ekonomisi değişim yasası ise şu anlama gelmektedir; gelişen bir parçanın yanında başka bir parça kullanılmadığı için küçülmüş ya da bir parçadan besinin çekilmesi başka bir parçanın daha çok büyümesine yol açabilir. Burada Darwin bu dengeyi sağlayanın doğal seçilim olduğuna vurgu yapar. Burada amaç gelecek bireyler için şimdiden bir besin ekonomisi sağlayarak yaşam savaşında ayakta kalmayı kolaylaştırmaktır.

Darwin'in değişim yasalarından bir diğeri türsel ıralar cinsel ıralardan daha değişkendir; cinsel ıralar ortak bir atadan soyaçekimle kazanıldığı için ve ortak bir atadan ayrılmadan önce soyaçekimle edilen bu ıranın hiç değişmemiş veya çok az değişmesinden dolayı türsel ıralara göre değişimi çok olası değildir. Türsel ıralar ise ortak atadan ayrılalı hep bir değişim yaşadığı için değişimleri cinsel ıradan daha çoktur.

Darwin değişim yasaları konusunda o gün için insanlığın bilgisinin çok az olduğunu ifade eder. Ama aynı türün türlerine bakıldığı zaman küçük ve büyük fark-

---

[84]Darwin, a.g.e., s.149.
[85]Darwin, a.g.e., s.158.

ların oluşumunda aynı yasaların etkinliğinden bahsetmektedir. İşe yaramayan güdük organlara doğal seçilim müdahale etmemektedir çünkü bu müdahale sonucunda canlıya bir yarar sağlanmayacaktır. Doğal seçme teorisine yapılmış itirazlardan biri de şöyledir:

> "Yapı ve içgüdü değişimlerinin zamandaş olması ve birbirine tümüyle uygun düşmesi zorunludur, çünkü birinin öbüründe uygun bir karşılığı bulunmayan bir değişikliği öldürücü olurdu."[86]

Darwin verdiği örnekler üzerinden, yapı değişimlerinin aşamalı olarak ilerlediğini bu değişimlerin içgüdüyü de etkileyerek onu da değişikliğe uğrattığını savunur. Yapı değişikliklerine yol açan bir diğer ilkenin de karşılıklı değişim ilkesi olabileceğine de değinir. Darwin burada bir konuyla ilgili bir itirafta da bulunur: "Bununla birlikte, birçok durumda ilk değişenin içgüdü mü, yoksa yapı mı olduğunu kestiremediğimiz kabul edilmelidir."[87]

Darwin canlı için yararlı olan değişen içgüdülerin doğal seçilim ile biriktirildiğini, bu durumda alışkanlıkların da işin içine karışabileceğini aktarır. Fakat burada daha ilginç olan bir açıklamaya yer vermektedir.

> "Bu teori, yakın hısım ama farklı ve yeryüzünün birbirinden uzak kesimlerinde ve önemli ölçüde farklı koşullarda yaşayan türlerin çoğu zaman aşağı yukarı aynı içgüdüleri göstermesi gibi içgüdülerle ilgili başka olgularla da desteklenmektedir. İçgüdüleri, özellikle bağışlanmış ya da yaratılmış içgüdüler olarak değil de bütün organik yaratıkların ilerlemesine yol açan genel bir yasanın, yani çoğalmanın, değişmenin, en güçlülerin yaşamasının ve en zayıfların ölmesinin küçük belirtileri olarak görmek, mantıklı bir sonuç çıkarma olmayabilir, ama benim hayal gücüm için çok daha doyurucudur."[88]

Darwin'in bu yaklaşımını yaşadığı dönemim materyalist, mekanist, pozitivist bilim ve felsefe anlayışının etkisi altında olduğunu düşünebiliriz. İçgüdü konusu bu çalışmamızda yer vereceğimiz Henri Bergson için de oldukça önemlidir ama Bergson içgüdüye daha farklı anlam yüklemektedir. Darwin'in biraz önceki yaklaşımını Bergson'un eleştirileri üzerinden ele alacağız. Bergson da 18. yy.ın bilim ve felsefeye bakış açısını haklı gerekçelerle eleştirmiştir.

2.3.5. Tabii Seçkinleşme

Darwin evrim anlayışının yoğun eleştiri aldığı bir ilkesi ise doğal seçilim yasasıdır. Doğal seçilim nedir? Doğal Seçilim, her canlının kendisine yararlı değişimleri biriktirerek, diğerlerinden daha üstün olan canlıların soylarını devam ettirmesi zararlı olan bir değişimin bertaraf edilmesi uygun bireysel değişimlerin saklanmasına denir. Darwin'in doğal seçilim tanımına baktığımız zaman:

---

[86]Darwin, a.g.e., s.285.
[87]Darwin, a.g.e., s.286.
[88]Darwin, a.g.e., s.293.

> "Bu böyle oluyorsa, (sağ kalanlardan çok daha fazla birey doğduğunu anımsarsak) öbürlerinden pek az da olsa üstün olan bireylerin daha çok yaşama ve soylarını sürdürme şansı bulunduğundan kuşkulanabilir miyiz? Öte yandan, pek az zararlı herhangi bir değişimin kesinlikle yok edileceğine güvenle inanabiliriz. İşte uygun bireysel farkların ve değişimlerin sözü edilen bu saklanmasına ve zararlı olanların ortadan kaldırılmasına doğal seçme, ya da en uygunların kalması denir."[89]

Görüldüğü gibi doğal seçilim bir önceki bölümde yer alan varolma savaşı ile iç içe çalışır. Doğal seçilimde bir bilincin olup olmadığı sorusunu daha önce ele almıştık. Darwin bu konuda eleştirilerek seçmenin sadece hayvanlar için geçerli olabileceği çünkü bitkilerde bir bilincin olmamasından dolayı doğal seçme yasasının geçerli olmayacağını belirtmişlerdir. Darwin bu itirazlara karşı fizik, kimya bilimlerindeki bazı özellikleri örnek vererek cevaplamaktadır. Elementlerin seçkin özelliğinden, gezegenlerin hareketlerini çekim gücünü düzenlemesi gibi örnekler vererek yanıtlamaktadır. Daha sonra Darwin evrim anlayışının bilimsel bir yapıda olduğunu ima eden şu sözcüklere yer verir:

> "Böyle eğretilemeli deyimlerle ne anlatılmak ve denmek istendiğini herkes bilir ve bunlar kısa anlatım için aşağı yukarı gereklidir. Doğa sözcüğünü de tümüyle kişileştirmek (personifying) güçtür; ama doğa ile yalnızca birçok doğal yasanın toplu etkisini ve sonucunu ve yasalarla da, bilip anladığımız olguların ardışımını amaçlarım."[90]

Fiziksel, iklimsel değişmelerde doğal seçilimi etkilemektedir. Doğa, varolma savaşı ile hayatta kalanları sınamıştır, çünkü varolanlar doğal seçme olgusunun amacıdır. Darwin doğal seçmeyi anlatırken mekanik, tesadüf sonucu gelişen bir amacı olmayan bir yapı şeklinde anlatmaz kendi deyimiyle 'ince bir ustalığın damgası'nı adeta anlatmaktadır.

> "Doğal seçmenin her gün ve her saat bütün yeryüzündeki en küçük değişimleri inceden inceye araştırarak, kötü değişimleri bir yana atarsak, iyileri esirgeyerek, nerede ve nasıl bir fırsat bulursa bulsun, her organik varlığı onun organik ve inorganik yaşam koşullarına göre geliştirmeye sessizce ve gözle görülmeden çalıştığı eğretilemeli olarak söylenebilir."[91]

Materyalist ve mekanik bir evren anlayışında farkında olmadan doğal seçmeye hangi misyon yüklenmiş, bu kadar kusursuz hareket eden bir sistem nasıl oluyor da bilinç dahi olmadan devam etmektedir? Bu soruların kaynağı hiçbir ideolojiye dayanmadan felsefi anlamda naif bir tavır takınarak sorulmaktadır.

Evcilleşmenin etkisiyle birlikte ortaya çıkan değişimlerde olduğu gibi doğal seçilim de değişimleri biriktirerek, soyaçekimle daha sonra ortaya çıkarak canlıları etkileyip onların değişmesini sağlar. Bu aşamada doğal seçilim bir tür için yararlı olan bir değişimi başka bir türün yapısını bozacak şekilde dizayn etmemektedir ve de bu değişimleri yaparken canlının zararına olmayacak şekilde yapmaktadır. Doğal

---

[89]Darwin, a.g.e., s.100.
[90]Darwin, a.g.e., s.101.
[91]Darwin, a.g.e., s.103.

seçilim tek başına bir güç değildir güçlü olması için türün belli bir popülasyonuna ihtiyaç duyar. Değişim yavaş ve uzun bir zaman aldığı için türün sayıca çokluğu ve devamı olmazsa olmaz bir şarttır.

Doğal seçilim yasasında bir diğer önemli etken ise eşeysel seçme olayıdır. Bunun doğal seçmeye katkısına baktığımız zaman eş seçimi kavgasında güçlü olan erkeklerin soyu devam etmektedir. Bu seçilim kendisinden sonra gelecek olan türün bireylerini de etkilemektedir. Her iyi seçilim kavgayı kazanmanın yanı sıra doğada daha iyi uyum sağlayan bireylerin devamlılığını da kazanmaktadır. Ama buradaki başarıda erkek eşeyin önemi en az doğal seçilim kadar etkilidir.

> "Boynuzsuz bir erkek geyiğin ya da mahmuzsuz bir horozun çok sayıda döl bırakma şansı azdır. Eşeysel seçme aşağı yukarı tıpkı hiç acımasız bir horoz dövüştürücüsünün en iyi horozları seçerken yaptığı gibi, hep yenenin üremesine izin vererek onun gözü pek uzun mahmuzlu ve mahmuzlu bacakları ile birlikte vurmada kullanması için güçlü kanatlı olmasını sağlar."[92]

Darwin doğal seçilime büyük bir misyon yükleyerek doğal seçilimin yeni türlerin yaratılmasını ve türlerin birden ve büyük değişiklikler yaşayarak yaratıldığı inancını kaldıracağını savunmaktadır. Bu da Darwin'in evrim anlayışının neden çok fazla eleştirildiğinin bir başka emaresidir. Doğal seçilimi kabul edebiliriz ama onun herhangi bir güce dayanmadan kendiliğinden akla ve bilince ihtiyaç duymadan şans faktörü üzerinden devam etmesi fikrine inanmamak her ne kadar bilim dışı bir düşünce olarak ele alınıp bir kenara bırakılsa da ki bu düşünce kalıbı günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Bergson'un Darwinci evrim anlayışına karşı çıktığı düşüncelerden biri de budur.

Darwin'in "doğal seçme yolu ile yeni biçimlerin türemesine elverişli durumlar."[93]konusuna gelince Darwin için bireylerin başarılı olması şans faktörüne bağlı olarak doğal seçilim ile yararlı değişimlerin ortaya çıkması ve bunun sonucunda bireylerin daha az bir değişkenlik göstermesidir. Fakat bu durum hayat boyu sürmez.

> "Doğa, doğal seçmenin iş görmesi için uzun dönemler bağışlarsa da, sonu belirsiz bir dönemi bağışlamaz; çünkü bütün organik yaratıklar doğa ekonomisindeki her yeri ele geçirmeye çabaladıkları için, her hangi bir tür, değişiklik geçirmezse ve kendisiyle yarışanlarınkine uygun düşen bir gelişim göstermezse, yok olur. Elverişli değişimler soyaçekimle döllere biraz olsun iletilmezse, doğal seçme hiçbir şey yapamaz."[94]

Darwin doğal seçilim yasasında çaprazlanma konusuna da dikkat çekerek yeni biçimlerin üremesi konusunda çaprazlanmanın etkisini de işler. Ona göre çaprazlanma doğal seçilime katkı sağlamaktadır. Burada daha çok az gezen ve hızlı ço-

---

[92]Darwin, a.g.e., s.107.
[93]Darwin, a.g.e., s.119.
[94]Darwin, a.g.e., s.120.

ğalan hayvanlarda yeni türlerin görülmesi daha sık yaşanmaktadır bu türler önce dar bir bölgede oluşacak ve daha sonra belli bir sayıya gelince yayılacaklar.

Darwin için türlerin doğal seçmeyle değişikliğe uğramasında ayrıklanma (isolation) da önemlidir. Ayrıklanmış yani doğal yolla sınırlanmış bir bölgede yaşayan canlılar yaşam koşullarının aynı olmasından dolayı doğal seçilim bu alanın bütün bireylerine aynı şekilde yaklaşarak aynı tarz değişikliklere yol açacak bu da komşu canlılarla çaprazlanmanın önüne geçecektir. Darwin canlılar dünyasının ayrıklanmış alanlarda yaşayan türlerden çok geniş alanlarda yaşayan ve birbiriyle yarışan türlerin daha çok yayılacağına ve daha çok tür bırakacağına inanmaktadır.

Darwin için zaman olgusunun doğal seçmeye bir katkısı yoktur. Bu konuyu biraz daha açmak istersek: Darwin zaman konusunda yanlış anlaşıldığını eserinde dile getirmektedir.

> "Başlı başına zaman, doğal seçme için de doğal seçmeye karşı da hiçbir şey yapmaz. Bunu özellikle söylüyorum, çünkü sanki bütün canlı biçimler doğal bir yasaya göre zorunlu olarak değişirmiş gibi, benim, zamanı, türlerde değişiklik yapmada başlı başına önemli etkisi olan bir öğe saydığım, yanlış olarak öne sürüldü. Zamanın akışı yalnız yararlı değişimlerin ortaya çıkmasına, seçilmesine, biriktirilmesine ve pekiştirilmesine daha iyi bir şans verdiği için önemlidir ve zamanın önemi bu bakımdan büyüktür."[95]

Şimdiye kadar doğal seçilimin evrime katkısını türeme yönünden Darwin'in evrim anlayışı ile aktardık Darwin doğal seçmenin türeme gibi tükenmeye yol açan etkisine de eserinde yer vermiştir. Darwin doğal seçme yoluyla yeni türlerin ortaya çıktığını yeni türlerin ortaya çıkması ile birlikte hısım türlerin zarar görerek onları yok ettiğini ifade eder burada ilginç olan ise doğal seçilimle varolma savaşında kazanan ve kaybeden aynı hısımdan gelenler.

"Bu yüzden, ilk ata-tür gibi, daha önceki ve daha sonraki aşamalar arasındaki orta biçimlerin de hepsi genellikle tükenme eğilimi gösterecektir."[96]Aslında burada Darwin bir önsezi ile geçiş türleri ile ilgili örneklerin neden olmadığı sorusuna şimdiden bir yanıt vermektedir Darwin'in evrim anlayışına getirilen eleştirilerden bir tanesi de türler ortak bir atadan geldiyse ara geçiş formları fosilleri nerede sorusudur. Doğal seçimin tükenmeyi de beraberinde getirmesi bu soruya şimdiden verilen bir yanıt gibi durmaktadır.

Darwin için bir önemli ilke de "ıranın ıraksaması"[97]dır. Bu ilke ile Darwin aslında aynı ortak atadan türemeye bir ön çalışma ve kanıt hazırlığı yapmaktadır.

---

[95]Darwin, a.g.e., s.122.
[96]Darwin, a.g.e., s.134.
[97]"Iraksamak, bir şeyin gerçekleşmesini uzak görmek, olacağına pek inanmamak, istibat etmek."bilgi için bkz. https://www.seslisozluk.net/ıraksama-nedir-ne-demek/ (19.08.2019)

Darwin'in Türlerin Kökeni'nde doğal her değişimi açıklamadan önce insan eliyle yapılan evcilleştirme sonucu yaşanan değişimleri örnek göstererek herkesin kabulünü sağlayan bu değişimlerin doğada da kendi başına ve daha uzun bir zaman aralığında gerçekleştiğini göstermeye çalışmaktadır. Söz konusu değerlendirme ıranın ıraksamasında da geçerliliğini korumaktadır. Iranın ıraksaması bir türün karakterinin/ıranın şans ve doğal seçilim yoluyla ilk atadan farklılaşması sonucu bu karakterin/ıranın ilk halinden artan farklarla ortak atadan ötelenmesi anlamına gelmektedir.

> "Bu durumda ama denebilir, buna benzer herhangi bir ilke doğada nasıl uygulanabilir? Etkili olarak uygulanabildiğine ve uygulanmakta olduğuna inanırım (ama bunun nasıl olduğunu anlamam uzun zaman aldı), ve bu, şu basit olgunun sonucudur: Herhangi bir türün dölleri yapı, doğal özellik ve alışkanlık bakımından ne denli çok türleşirse, doğadaki pek değişik birçok yeri de o denli kolay kaplayabilir ve böylece sayıları çoğalır."[98]

Darwin türlerin hayatta kalması için ne kadar çok değişime uğranılırsa o derece başarılı olunacağını ifade eder bu başarı sonucunda başka alanlara yayılma konusunda etkin olur. Bu başarıda ıranın ıraksaması ve doğal seçilim önemli roller üstlenmektedir. Çünkü doğal seçme ıraksanan canlının dışındaki alanların doğasına göre işlemektedir. Sadece yararlı olan değişimler korunacaktır. Iranın ıraksamasında önemli bir özellik olan yararlılık burada ortaya çıkar. Bundan dolayı doğal seçme ile muhafaza altına alınan ıraksamış olan değişimler ortaya çıkar.

Iranın ıraksaması sonucu elde edilen yarar canlıya varolma savaşında yeni yerlere yayılma ve orada uzun süre kalım için uyum özelliklerini kazandırmıştır. Bu yasa aynı zamanda doğal seçilim yasasına yardım eden bir yasa niteliği taşımaktadır. Değişim sadece doğal seçilim yasası ile gerçekleşmemektedir.

Doğal seçilim aynı zamanda her bireyin kendi içinde başlayan değişimleri de ele alan bir yasa fakat buradaki değişim çok daha küçük boyutlarda ve tek başına kalıtım olmadan bir anlam ifade etmemektedir. Bu da bireyde aşamalı bir ilerleme durumunu göstermektedir. Darwin'in aktardığına göre doğa bilginlerinin ilerleme ile ne anlatmak istedikleri yeterince belirlenmemiştir.

Darwin için her canlıda yaşanan yüksek organlaşma ve organlarda farklılaşma doğal seçmenin buraya yönelmesini sağlar çünkü organların özelleşmesi ve farklılaşması organların görevlerini daha iyi yapacağı anlamına gelmektedir. Bu da canlıya daha üstün bir yarar sağlayacaktır doğal seçmenin, özelleşmeye eğilimli değişimlerin biriktirmesi kendi amacında bulunmaktadır. Burada bir önemli durum ise Darwin'e göre doğal seçilim eğer bir canlıda organlaşmayı yararlı olarak görmüyorsa o canlıyı az gelişmiş olarak bırakır ve o grup canlılarda bugünkü durumları gibi kalır.

---

[98] Darwin, a.g.e., s.128.

Özetle doğal seçilim, bir organik varlık yararlı değişimleri sürekli yaşarsa varolma savaşında üstünlük bu organizmaya geçecektir. Kalıtımla bu özellikler bir sonraki kuşağa geçecek ve bu durumda doğal seçilimi yaşayarak kalım savaşında türünün devamını sağlamış olacaktır

Darwin kendi sağlığında, doğal seçilim birtakım itirazlara maruz kalmıştır. Kendisi de bu itirazlara birtakım cevaplar vermektedir. Bunlardan biri canlı varlıklarda gelişime deneyime dayanmada bir yatkınlık olduğu konusunda güçlü bir kanıtın bulunmadığını ancak doğal seçilimin kesintisiz eylemlerine bu durumun bağlanacağını aktarmaktadır. Bir diğer itiraz şu şekildedir:

> "Bay Mivart daha sonra şunu soruyor, Doğal seçme böylesine etkiliyse ve yüksek dallardaki sürgünleri yiyebilmek böylesine büyük bir üstünlükse, öbür toynaklı hayvanlarda hiçbiri, zürafadan başka. Neden çok uzun boyunlu ve yüksek yapılı olmalıdır?"[99]

Darwin bu sorunun cevaplanamayacağını sorunun dolaylı yoldan mantıksız olduğunu ifade ederek bu sorunun cevaplanması için gerekli olan; yayılma alanı koşullarını, yeni bir alanda çoğalmada yapı değişkenlerinin neler olduğunu, üçüncü zamanın sonlarının bu hayvanların yaşaması için daha elverişli yaşam koşullarının bilgisine sahip olmadığını yazmaktadır.

Bu cevabı değerlendirirken Darwin'in evrim teorisini bilimsel bir teori olarak mı ele almalıyız yoksa bilimsel olmayan bir teori olarak mı? Objektif olmak gerekirse bir soru ile büyük bir sistemi yanlışlayamayız ama teorilerinde bilimsel geçerliliği için yeterli kanıtlara varmadan matematiksel bir kesinliğe yakın bir şekilde savunulmaması düşüncesi içindeyiz.

Darwin için doğal seçilim tam anlamıyla bütün sınırlarına ulaşılarak sahip olunan bir yasa değil bunu doğal seçilim üzerine bir başka itirazda görmekteyiz:

> "Birkaç yazar, bazı hayvanların zihinsel yetilerinin niçin öbürlerinden daha gelişmiş olduğunu sormaktadır; böyle bir gelişme bütün hayvanlar için yararlı olmaz mıydı? Maymunlar neden insanın zihinsel yetilerini edinmediler? Bunun için türlü nedenler ileri sürülebilir; ama hepsi de oranlamaya dayandığı için ve ilişkin (relative) olabilirlikleri sınanamayacağı için, bunları söylemekte yarar yoktur, iki yabanıl ırktan birinin uygarlıkta neden öbüründen ileri gittiği gibi kolay bir soruyu hiç kimsenin yanıtlayamadığına bakılırsa, son soruya kesin bir yanıt beklenemez."[100]

2.3.6. Yerküredeki Değişimler

Darwin jeolojik değişimlerle ilgili olarak yerbilimsel kanıtların eksikliğinden söz eder bu eksikliklerin teorisini eksik kılmadığını ilerleyen zamanlarda yeni kanıtların ortaya çıkması ile birlikte teorisinin güçleneceğini savunur. Ama şu da bir

---

[99]Darwin, a.g.e., s.230.
[100]Darwin, a.g.e., s.233.

gerçektir ki bu yerbilimsel eksiklikler tükenmiş türlerin geçiş aşamalarını ve türlerin geçirdiği türleri henüz tamamlamamıştır bu da teorinin en zayıf yönü olarak hep tartışılmıştır. Darwin ara geçişlerin yerbilim tarafından ortaya çıkarılmamış olmasını daha önceki başlıklarda belirttiğimiz gibi yeni türlerin ata-biçimlerin yerini almasını sağlayan doğal seçilim mekanizması olduğunu da yineler. Darwin aynı zamanda tükenmiş bütün türlerin sayısız geçişsel türlere sahip olduğuna inanmaktadır.

> "Doğal seçme teorisine göre, yaşayan bütün türler, bugünkü türlerden birinin doğal ve evcil türleri arasında gördüğümüz farklardan daha büyük olmayan farklarla, cinslerin ata-türüne bağlıdır ve artık genellikle tükenmiş olan bu ata-türler, kendi çağlarında, daha eski biçimlere aynı tarzda bağlıydı. Ve bu, her büyük sınıfın ortak atasına ulaşılıncaya dek, geriye doğru böylece sürüp gider. Bundan dolayı, yaşayan ve tükenmiş bütün türler arasındaki geçişsel biçimlerin sayısı inanılmayacak kadar büyük olmak gerekir. Onlar, teorim doğruysa, yeryüzünde elbette yaşamıştır."[101]

Eski fosil kalıtlarının az bulunmasını Darwin türlü nedenlere bağlamaktadır. Bunlar; dünyanın küçük bir kesitinin araştırılmış olması, yumuşak bir özelliğe sahip olan organizmaların bozulmadan saklanmasının imkansız oluşu, deniz dibinde fosilleri saklayacak yeterli tortu birikimlerinin olmayışı, oluşumların geniş zaman aralığında olması, doğa bilimcilerinin türlerle türleri ayırt edecek kurallarının ellerinde olmaması aranan bu kalıtların gün yüzüne çıkmasında birer engeldirler.

Bu bölümde Darwin, Jeoloji bilimi üzerinden elde edilen bilgiler ışığında birbirinden ayrı katmanlar arasında farklı türlerin bulunduğunu incelemiş ve durumun canlıların türemesi fikrine altyapı oluşturmaya çalışmıştır.

> "Aynı sınıfın bireylerindeki ortalama değişme tutarı, uzun ve eşit zaman aralıkları boyunca, belki aşağı yukarı eşit olabilir; ama taşılca zengin ve kalımlı yerbilimsel oluşumların birikimi, alçalmakta olan alanlarda büyük ölçüde tortu çökelmesine bağlı olduğu içini oluşumlar uzun ve düzensiz aralıklar gösteren zamanlarda birikmiş olmak gerekir; bundan ötürü, birbirini izleyen oluşumlarda gömülü taşılların gösterdiği organik değişme turları eşit değildir."[102]

Darwin açısından bu görüş yerbilimsel oluşumların bir yaratma müdahalesinden çok duraksamadan yavaşça değişen sürecini gösterir. Darwin jeolojik değişimlerde canlıların coğrafi dağılım üzerindeki etkisi ele alınmış geçmişe de giderek o zamandaki coğrafi dağılımlarda incelenmiştir.

Darwin canlıların yeryüzüne dağılımını incelerken şu olgulardan bahseder:

1-"Türlü bölgelerdeki canlıların benzerlikleri de, benzemezlikleri de, tümüyle, fiziksel koşullarla açıklanamaz."[103]

Darwin burada Eski Dünya ile Yeni Dünya arasında koşulların birbirine benzemesine rağmen her iki coğrafyanın canlılarının birbirinden farklı olduğunu dile

---

[101]Darwin, a.g.e., s.329.
[102]Darwin, a.g.e., s.359.
[103]Darwin, a.g.e., s.386.

getirmiş. Ya da Güney Amerika'da 25-35. enlemlerinde farklı koşullarda yaşayan canlıların benzerliklerinin aynı matematiksel konumdaki başka kıtalarda yaşayan canlılardan daha yakın olduğuna dikkat çekmiştir.

2-"Özgür göçü önleyen her türlü engel ile türlü bölgelerdeki canlıları arasındaki farkların sıkı ve önemli ilişkisidir."[104]

Göç edemeyen canlılar ile doğal engellerin karşısında bulunan canlılar arasında farkın çok olmasını bu olguya bağlamaktadır.

3-"Türlerin kendileri başka başka yerlerde ve konaklarda farklı olmakla birlikte, aynı kıtanın ya da aynı denizin canlıları arasındaki hısımlıktır."[105]

Bir kıtada kuzeyden güneye doğru inildikçe farklı türlere sahip olan canlılar arasında bir hısımlığın olması hatta doğal seçilim ile bu hısımların birbirinin yerine geçmesi bu olguya bağlanmaktadır. Darwin yukarıda bahsedilen bu olguların fiziksel koşullardan bağımsız olarak canlılar arasında organik bir bağın olduğunu söyler. Bu bağın ne olduğuna baktığımız zaman :

> "Bu bağ, kesinlikle bildiğimiz kadarıyla, birbirinin aynı, ya da, türlerde gördüğümüz gibi, pek benzeri olan organizmaların ortaya çıkmasını sağlayan biricik güç olan soyaçekimdir. Farklı bölgelerdeki canlıların benzemezliği, türleşme ve doğal seçmeyle değişiklik geçirmeye ve ikinci derecede, farklı fiziksel koşulların belirli etkisine yorulabilir."[106]

Tek yaratma merkezleri, Darwin için bu sorun doğa bilginleri arasında büyük tartışmalara yol açan, türlerin dünyanın belirli bir yerinde mi ya da her yerinde mi yaratıldığı konusudur. Darwin için türler yeryüzünün bir yerinde türedi ve göçle dağıldı. Buna kanıt olarak farklı deniz aşırı kıtalarda ortak memeli hayvanların bulunamayışı. Bunun nedeni de memelilerin bu göçe güçlerinin yetmemesi fikrini savunmaktadır; bitkiler için böyle bir sınırlama biraz daha esnektir. Göç yolları konusunda ise Darwin coğrafi ve iklimsel şartların bu yolları zamanla kapadığını savunmaktadır.

Darwin bu savı savunurken aynı zamanda türlerin ortak bir atadan geldiği savına da bir destek sağlamaktadır. Çünkü Darwinci bir bakış açısıyla baktığımız zaman bir yerde türeyen türler aynı anda birden değişmeden yaratılmadığına göre geriye bu kadar çeşidin olmasının kökeni ortak bir ataya dayanır. Darwin'in teorisi ilkelerin birbirini destekleyerek bir bütünlük oluşturması amacı taşımaktadır.

---

[104]Darwin, a.g.e., s.387.
[105]Darwin, a.g.e., s.388.
[106]Darwin, a.g.e., s.389.

2.3.7. Organizmalarda Değişim

Sınıflama, her bilim alanı için bilgileri belli bir sistem içinde düzenlenmesi ile elde edilir. Biyoloji biliminde sınıflama konusunda türlü güçlüklerin yaşanması diğer bilimlere oranla olağandır. Biyoloji alanındaki türlülüğün fazla olması ve bazı türlerin günümüzde bulunmaması bu duruma yol açmaktadır. Darwin açısından daha önceki sınıflamalar bir eleştiri alır ve asıl sınıflamanın nasıl olması gerektiği konusunda şöyle bir değerlendirmede bulunur:

> "Her canlı varlığın yaşama alışkanlıklarını ve doğa ekonomisindeki genel yerini belirleyen yapı parçalarının sınıflamada çok büyük önemi olduğu düşünülebilir (ve eski çağlarda düşünülmüştür): Hiçbir şey bundan daha yanlış olamaz. Canlı oluşumun herhangi bir parçası, özel yaşama akışkanlıkları ile ne denli az bağlantılı ise, sınıflamadaki önemi o denli büyüktür."[107]

Doğa bilginleri için sınıflamada önemli olan başkalarında bulunmayan bir ıranın varlığıdır; bu ıra, grubu veya bir türü belirlemede değerli bir özelliktir. Darwin için sınıflamanın bu kadar önemli ve de çok titiz olmasının nedeni sınıflamada karşılaşılan sorunların kendi teorisiyle çözülebileceği, bir sınıflamanın doğru olması için soybilimsel olması gerektiğini belirtir. Sınıflaması yapılan canlıların tür ve cins olarak hatasız tasnifi ile birlikte sınıflamada uygulanan kuralların türemeye dayandırılması, soybilimsel olarak yapılan sınıflamanın da aynı zamanda ortak atayla olan yakınlığı ve uzaklığının sınıflamayı belirlemede bir kriter olması da Darwin'in ortak ata ilkesine kanıt olarak bir başka çalışma olarak ele alabiliriz.

> "Bütün canlılar ortak bir atadan geldikleri için soydaştır ve değişen oranlarda hısımdır. Onun içindir ki bütün canlıların birbirine doğal olarak bağlı topluluklarda yer almaları zorunlu bir sonuçtur."[108]

Biçimbilim, bir sınıfın üyelerinin yapılarının ortak benzerliği 'tip birliği' veya bir sınıfta bulunan farklı türlerin parçalarının-organlarının kökendeş/homologous'u da kapsayan genel anlamı ifade eder. Bazı omurgalı sınıflarda kollar ve bacaklar kökendeştir, bazı böceklerde ağız yapıları, bitkilerde bazı parçalar ortaktır. Biçimbilim bu tür ortaklıkları inceler karşılaştırır, biçimbilim aynı zamanda doğal tarihin özü olarak da ele alınmaktadır. Darwinci görüşlere göre: ''Bütün bu biçimbilimsel olgularla Darwin'in teorisi arasında tam bir uyuşma vardır.''[109]

Gelişim ve embriyoloji, canlıların gelişiminde türlü aşamalar bulunmaktadır. Canlılar zigottan doğuma kadar sürekli bir değişim yaşarlar hatta insan gelişimine baktığımız zaman en hızlı gelişimini anne karnında yaşamaktadır. Zigottan sonra

---

[107]Darwin, a.g.e., s.440.
[108]Ünalan,a.g.e., s.73.
[109]Ünalan, a.g.e., s.74.

embriyo, dölüt ve diğer aşamalar doğuma kadar sürer. Aynı sınıfın türleri yetişkin dönemde birbirine benzemezken embriyo dönemde durum daha farklıdır.

> "Memelilerin, kuşların, özkertenkelegillerin, yılanların ve belki de kaplumbağaların embriyoları, gelişim tarzları bakımından birbirine aşırı benzer; öylesine ki, embriyonları çoğu zaman yalnız büyüklükleriyle ayırt edebiliriz."[110]

Bu ne anlama gelmektedir Darwin aynı sınıftan gelen canlıların embriyolarının benzerliğinin ortak bir atadan geldiğinin kanıtı olarak göstermektedir. Daha sonraki değişimi de soyaçekime bağlayarak ortak atadan türeme sonrası türlülüğün varlığını bu şekilde ifade eder. Embriyoya dayanan bu iddianın doğrulanması için ara geçiş türlerinin eksikliğini burada da hissetmekteyiz.

Organik varlıklardaki değişkenliklerle ilgili; güdük, körelmiş, atılmış organlar konusunda Darwin için bunlar yararsız yok olmaya doğru giden organlardır. Örneklere baktığımız zaman yılanlarda akciğerin bir lobu, boa yılanında pelvis kemiği, kivi kuşlarının kanadı bu organlara örnektir. Güdük organların varlığını Darwinci bir bakış açısıyla düşünürsek ortak bir atadan veya geçiş türleri ile türeyerek türleşmenin bir işareti olarak ele alınabilir.

2.3.8. Darwin Teorisinin Eleştirisi

Darwin teorinin güçlüklerini bütün samimiyetiyle kendisi itiraf etmektedir. Buradaki amacı teorisi için güç olan durumlardan kendisinden sonra gelenler için yardım isteyerek teorisinin kanıtlarını zenginleştirmektir. Darwin için evrim anlayışı bilimsel ve tamamlanması zaman alacak bir teoridir. Darwin bu güçlükleri şöyle sıralamaktadır:

"1-Türle başka türlerden belli belirsiz aşamalardan geçerek türediyse, neden her yerde sayısız geçişsel biçimlere (transitionalform) rastlamayız? Bugün gördüğümüz türler yerine doğada neden biçimlerin karma karışıklığı ile karşılaşmayız?

2-Yapısı ve alışkanlıkları bakımından yarasa olan bir hayvan, çok farklı yapısı ve alışkanlıkları olan başka bir hayvanın değişiklik geçirmesiyle oluşabilir mi? Doğal seçmenin bir yandan zürafanın kuyruğu gibi sinek kovmaya yarayan pek az önemli bir organ ve öte yandan, göz gibi şaşılası bir organ türetebildiğine inanabilir miyiz?

3-İçgüdüler doğal seçmeyle kazanılabilir ve değişikliğe uğratılabilir mi? Arıyı büyük matematikçilerin buluşlarını çok önceden uyguladığı petek gözlerini yapmaya yönelten içgüdü için ne diyeceğiz?

4-Birbiriyle hibritlenen/ çaprazlanan türlerin kısırlığını ve kısır döller vermelerini, oysa birbiriyle çaprazlanan türlerin döl verimlerinin bozulmadan kalmasını nasıl açıklarız?"[111]

---

[110] Darwin, a.g.e., s.465.

[111] Darwin, a.g.e., s.179.

Birinci madde için Darwin doğal seçmeden kaynaklı olarak tükenme eylemi sonucu geçişsel türlerin yok edildiğini söyler. Bu savın kanıtı için kendi dönemindeki muhalifler ve daha sonra gelenler fosil kanıtlarının neden olmadığı sorusunu sormuşlardır. Bu soru günümüzde dahi varlığını korumaktadır. Darwin bu soru hakkında yer bilimsel belgelerin eksikliği bölümünde yer yapılarının karmaşık ve bu kanıtlar için olumsuz yapısını öne sürer. Darwin ara türlerin dar ve küçük bir alanda yaşamasından dolayı her yerde rastlanılamayacağını da savunmaktadır. Onun için ara/ geçişsel türler doğal seçme sürecine tabi olduğu için yerlerini kendilerinden sonra gelenlere kaptırıp yok olup gitmişlerdir. Geçişsel türlerin varlığı ve yokluğu değişimin niteliğini kanıtlayacaktır bu kanıtın olmaması Darwin'in ortak atadan türeme teorisini güç durumda bırakacaktır. Günümüz bilim insanları fosil kanıtların eksikliğini laboratuarlarda moleküler deneylerle kapatmaya çalışmaktalar bu çalışmalar Darwinciler için bir umuttur.

"Kendilerine özgü alışkanlıkları olan ve yapıları olan organik varlıkların kökeni ve geçişleri üzerine."[112]; Darwin, değişen yaşam koşullarında bireylerin sürekli doğal seçilim ile korunması sonucu biriken yararlı değişimlerin yetkin bir bireyin ortaya çıkmasında bir sorun görmediğini ifade etmiştir. Darwin bu değişim sürecinde kanıt olarak geçiş aşamalarını gösteren bireylerin yokluğunu yine doğal seçilim ve tükenme yasasına dayanarak bireylerin yokluğunu geçerli kılmaya çalışmıştır.

Darwin değişime karşı çıkan türlerin ayrı ayrı yaratma sonucu olduğuna inanan birisi için şunları söyler: "Her canlının bugün olduğu gibi yaratıldığına inanan bir kimse, yapısı ile alışkanlıkları uyuşmayan bir hayvana rastlayınca şaşırması gerekir."[113]der. Türlerin Kökeninde bu konuyla ilgili türlü örnekler vererek bu savı çürütmeye çalışmaktadır. Oysa Darwin: "Çok sayıda, ardışık ve küçük değişikliklerle oluşamayacak bileşik bir organın varlığı gösterilebilseydi, teorim kesinlikle çökerdi. Ama böyle bir örnek görmek mümkün değildir."[114] demektedir. Darwin'in aslında burada gönderme yaptığı türlerin değişmeden bir defada yaratıldığı inancıdır. Göz gibi bir organ ardışık değişimlere tabi olarak tekâmül geçiriyor ama bu süreçte her zamanki sorunumuz ortaya çıkmaktadır gözle ilgili geçiş organlarının yok olmasıdır. Şüphesiz yaratıcı bir tekâmül anlayışında değişimin ilahi bir güç tarafından yapıldığı inancına karşı nasıl bir sav ileri sürülecektir. Evrimin bir yaratan tarafından yöneltil-

[112] Darwin, a.g.e., s.185.
[113] Darwin, a.g.e., s.190.
[114]Darwin, a.g.e., s.194.

mediğini bize kim söyleyebilir. Şüphesiz materyalist ve mekanik anlayış bu yargı için bilim dışı diyerek yaratımı yine evrim anlayışının dışına itecektir.

İkinci madde; son derece yetkin ve karmaşık organlar konusunda akla ilk gelen organ göz olsa gerekir. Günümüzde dahi bu organ üzerinden evrim tartışmaları devam etmektedir. Darwin gözün evrimi konusunu şöyle açıklamaktadır:

> "Basit ve eksik bir gözden karmaşık ve yetkin bir göze çıkan ve her biri gözü taşıyan yaratığa yararlı aşamaların varlığı (durum kesinlikle budur) gösterebilirse; daha sonra, gözün durmadan değiştiği ve değişimlerin soya çekildiği (durum gerçekten böyledir) ortaya konabilirse ve bu türlü değişimler değişen yaşam koşullarında bir hayvana yararlıysa, o zaman, yetkin ve karmaşık bir gözün doğal seçmeyle oluştuğuna, bu bizim hayal gücümüzü aşsa bile, inanmanın güçlüğü teorim için yıkıcı sayılmamalıdır."[115]

Gözün yapısı, Darwin'in doğal seçilim ve kalıtımla açıklanacak kadar gerçekten basit bir süreçten mi geçmiştir acaba geçiş türleri aşamasında bu süreci kanıtlayacak geçiş formlarına bir kez daha ihtiyaç duymaktayız.

Üçüncü madde için; Darwin, soruya şu şekilde cevap verir: "Yapabilmemiz için denememiz gereken bir işi, bir hayvan, özellikle çok genç bir hayvan aynı tarzda davranıyorsa, bunun içgüdüsel olduğu çoğu zaman söylenir."[116]

Darwin için içgüdüler türün faydasına olan bir durumdur. İçgüdüler de organlar gibi kullanım ve alışkanlık çerçevesinde çoğalmakta veya azalmaktadır. Doğal seçmenin etkisi de içgüdülerde etkilenmektedir, içgüdü doğal durumda değişir ve bu değişim soyaçekimle aktarılırsa doğal seçilimde etkili olmaktadır. Aynı zamanda yeni içgüdüler eğer türün yararına ise doğal seçilimle doğmaktadır. İçgüdülerle ilgili bir diğer özellik ise içgüdülerin evcilleşmenin etkisiyle kaybolmasıdır, bunun yanı sıra evcilleşmeye bağlı olarak yeni içgüdüler kazanılmaktadır. Darwin için türlerin kendi yararlarına olan içgüdüler doğal seçmeyle kazanılmaktadır ve de içgüdüler değişmektedir. Bu değişimin nasıl olduğunu şu şekilde iddia eder:

> "Bütün parçalar her yaşta bireysel değişkenlere uğruyorsa ve değişimler uygun ya da küçük yaşta soya çekilmeye eğilimliyse- ki böyle olduğu tartışılamaz-, yavrunun yapısı ve içgüdüleri, ergininkiler gibi güvenlikle ve yavaş yavaş değişiklik geçirebilir ve bu durumların ikisi de doğal seçme teorisinin tümüne uygundur ya da uygun düşmektedir."[117]

Doğal seçilimin Darwin'in teorisinde ne kadar güçlü bir yere sahip olduğunu görmekteyiz doğal seçme içgüdüleri ortadan kaldıracak yenilerini ortaya çıkartacak ve bunu yaparken de hep canlıların faydasını güdecek.

Dördüncü madde için hibritlemenin Darwin açısından ne anlama geldiğine bakacak olursak:

---

[115]Darwin, a.g.e., s.191.
[116]Darwin, a.g.e., s 259.
[117] Darwin, a.g.e., s.271.

> "Darwin çapraz, hibrit, melez sözcüklerini ve türevlerini farklı anlamlarda kullanır. Söz gelimi eşek aygırı ile kısrak çiftleştirilirse, doğan yavruya katır adı verilir. Bu örnekte olduğu gibi hibritllik/ çaprazlama, iki ayrı türden hayvanın veya bitkinin birleştirilmesine hibritleme, doğan ürüne de hibrit denir."[118]

Darwin zamanında hibritlerin kısır kalmasındaki amaç canlılar arasında bir karışıklığın önlenmesi için hibritler kısır kılınmıştır. Darwin ise bunun sağlam dayanaklarının olmadığını savunmuş hibritlerin genel olarak kısır olduğunu ifade etmiştir. Darwin çaprazlama işlemleri sonucunda birinci çaprazlarda ve hibritlerde kısırlığın belli bir derecede olduğunu fakat bu durumun evrensel bir ilke olarak ele alınamayacağını belirtir. Aynı zamanda doğal seçilimde yararlı değişimlerin ortaya çıkmasında çaprazlanmanın da katkısının olduğunu söyler. Darwin çaprazlanan türlerin kısırlığının türlerdeki organların doğasında var olan nedeni bilinmeyen değişimlerden kaynaklı olduğunu savunmaktadır. Darwin çaprazlanan türlerin döl verimi konusunda şunları söylemektedir:

> "Çeşit olarak tanınan, ya da çeşit sayılmaya yetecek ölçüde benzer olan biçimler arasındaki ilk çaprazlar, ve onların melez dölleri, her zaman değilse bile çoğu zaman doğurgandır. Ama bu evrensel olmadığı gibi, doğal bir durumdaki çeşitlerle ilgili tartışmalarımızda kısır bir döngüye pek kolay kapıldığımız düşünülürse ve evcilleşmenin etkisinde çeşitlerin pek çoğunun yalnız dış farkların etkisinde uzun zaman kalmadığı anımsanırsa, tam döl verimi de şaşırtıcı değildir."[119]

Doğal seçme teorisinin özel güçlükleri ile ilgili Darwin ilginç tespitlerde bulunmaktadır. Verdiği örnekler üzerindeki ince detaylar gerçekten de yaşanan güçlükleri göstermektedir. Bunlardan biri erkeklerden ve dişilerden farklı yapılışta olan eşeysiz böceklerdir. Bir başka güç durum bazı balıklardaki elektrik organlarıdır. Bu organların hangi aşamalardan geçerek türediği şu an için bilinmemektedir.

> "Farklı balıklar elektrik organlarıyla donatılmış oldukları için, bu organlar kökendeş (homologous) sayılamaz, tersine, yalnız görevce benzer sayılabilir. Bundan ötürü, onların ortak bir atadan soyaçekimle kazanıldığını düşünmek için hiçbir gerekçe yoktur; çünkü durum böyle olsaydı, birbirlerine her bakımdan çok benzemeleri gerekirdi."[120]

Doğal seçilim her canlının iyiliği için çalışırken ortak bir atadan türemeyen farklı canlılarda ortak organların türümünü de sağlamaktadır. Bu da doğal seçilimin işleyişi konusunda araştırılması gereken farklı bir noktadır.

Doğal seçmenin çok önemli olmayan organlara etkisi, burada doğal seçme önemsiz bazı organların işlevini yitirmesine rağmen soyaçekimle iletilmiş olması sonucu bu organlardaki bireye zarar verecek sapmaları engellemiştir.

Darwin bu bölümde yukarıdaki mevcut durumdan farklı olarak kazanılmış bazı ıraların değişen yaşam koşulları ve değişen alışkanlıkların etkisinde değişen

---

[118] Ünalan, a.g.e., s.65.
[119] Darwin, a.g.e., s.326.
[120] Darwin, a.g.e., s.199.

türün bireylerinde daha sonra yararlı olabileceğini de dile getirmiştir. Doğal seçilimin biriktirdiklerinin ne zaman nasıl işe yarayacağını da tesadüfî olarak mı ele alacağız.

Teoriye karşı itirazlardan bir diğeri ise yararcılık öğretisi ve güzellik, Darwin bu konuyla ilgili kendisine yöneltilen bazı itirazlara açıklık kazandırmak için cevap vermeye çalışır, itiraz sahipleri türlü yapıların güzellik, yaratanın hoşunu gitmesi için, tür olsun diye yaratıldığına inanan insanlardır. Darwin için söz konusu türlü yapılar: "Her canlı varlığın yapısı dolaylı ya da dolaysız olarak, o yaratığa ya bugün yararlıdır, ya da eskiden yararlı olmuştur."[121] Anlamı taşımaktadır. Doğal seçilim canlının yararına olan değişimleri oluşturmaktadır buradaki amaç canlının yararına olanı biriktirmek ve zamanı gelince kullanmaktır.

Darwin'in teorisine karşı farklı isimlerin itirazlarına bakacak olursak:

Mehmet Bayraktar Darwin'den önce gelen ve sonra gelen bazı evrimcilerin Müslüman evrimcilerle, türlerin doğası gereği evrimleşmeyi kendi içlerinde taşıdığı konusunda birleştiklerini savunur. Ama Darwin'i ve bu teorinin oluşmasında Darwin'i etkileyenlerden biri olan Lamark'ı şu şekilde değerlendirir:

> "Lamarck ile Müslümanlar arasındaki tek fark, Müslümanların, bu özelliği türlere verenin Allah olduğunu savunmalarına karşılık, Lamarck'ın, türlerin, bu özelliği bizzat kendi maddi yapılarından aldığını söylemesidir. Hâlbuki Darwin ve onu izleyen birçok Batılı evrimci, türlerin, içlerinde doğal olarak evrimleşmeye meyyal hiçbir kabiliyet bulunmadan, sırf dış şartların, yani fiziksel faktörlerin tesiriyle ve doğal seleksiyonla evrimleştiğini kabul ederler."[122]

Bayraktar'ın bu tespiti Darwin evrim teorisinin en büyük eksikliğini ortaya koymaktadır. Evrim teorisinde değişimde bir yaratıcının olmaması bir boşluğu doğuracaktır. Bu boşlukta Darwin açısından evrimin tamamen bir tesadüf eseri ve amaçsız olarak ele alınmasıyla giderilmeye çalışılmıştır.

Darwin'in evrimi tesadüfî ilkeler çerçevesinde açıklamasını Şemseddin Akbulut da Darwin'in kendi sözlerinden yola çıkarak itiraz etmektedir. O Darwin'in bir mektubunda şu örneğe yer verdiğini iddia eder:

> "Bir kapı menteşesinin insan tarafından yapıldığını iddia ettiğimiz gibi, bir midye kabuğundaki harikulâde mafsalın akıl sahibi bir varlık tarafından yapılmış olduğunu iddia edemeyiz."[123]

Akbulut burada Darwin'in bir mantık hatası yaptığını savunur verdiği örnek teoriyi güçlendirmekten öte çürütmektedir. Burada aynı zamanda evrim teorisinde bir yaratıcıyı reddetmekle de Darwin'i eleştirmektedir.

---

[121]Darwin, a.g.e., s.210.
[122] Bayrakdar, a.g.e.,s.141.
[123]Şemsettin Akbulut. (1980). *Darwin ve Evrim Teorisi*. İlim ve Teknik Serisi. No:9, Yeni Asya Yayınları. İstanbul. s.11

> "Kaba bir kapı menteşesinin bir usta elinden çıktığını ilân ettikten sonra, 'harikulâde' olarak vasıflandırdığı bir canlı mafsalının tesadüften ibaret olduğunu söyleyerek iddiasını ispat ediyorum zannıyla bir cümlede çürütüveren bir başka kimseye, ilim dünyasında rastlamak da zordur."[124]

Darwin'in evrim teorisine getirilen belli başlı itirazlardan biri de fosil kalıtlarının Darwin'in iddia ettiği gibi türlerin değişiminde geçiş formu niteliği taşıyan bir fosil kalıtına henüz rastlanmamış olmasıdır:

> "Teoride, bir canlı türünün diğer bir canlı türüne dönüşmesi, her iki türün özelliklerini az çok yansıtabilecek bir ara formun bulunmasıyla kanıtlanabilir. Sözgelimi balıklardan sürüngenlere kabul edilen geçiş sırasında, yarı balık yarı sürüngen canlıların yaşamış olması gerekir. Bu çeşit ara formların varlığı iddia edildiği halde bugün gerçekliği saptanmış bir ara forma rastlanmamıştır."[125]

Darwin'in teorisine yapılan itirazlardan biri de "yapay seçilim" in doğal seçilime benzetilmesi. Yapay seçilimin doğal seçilimle gerçekleşen değişime kanıt olarak ele alınmasıdır. Caner Taslaman'ın bu durumla ilgili iddiası şudur:

> "Darwin'in çok önem verdiği 'yapay seçilim' aslında Evrim Teorisi açısından birçok güçlüklerle doludur. Hayvan yetiştiricileri, yıllardır, inek, koyun, at gibi birçok hayvanla uğraşmaktadırlar; fakat hiç kimse yeni bir cinsin, familyanın ortaya çıktığına tanıklık edememiştir. Bilinçli müdahaleler ile bile yeni tek bir cinsin, familyanın oluşması mümkün olamamışken, doğada oluşan rastgele değişiklikler ile milyonlarca türün, cinsin familyanın ortaya çıkmasını açıklamak mümkün görünmemektedir."[126]

Thomas S. Kuhn Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı eserinde Darwinci evrim anlayışını destekler şekilde evrim teorisine yaklaşmaktadır. Eserinin Devrimler Yoluyla İlerleme bölümünde Darwin karşıtlarının "belirgin bir hedefin olmadığı yerde, evrim, gelişme ve ilerleme terimlerinin ne anlamı olabilirdi?"[127] Şeklindeki sorusunu eleştirel bir şekilde yaklaşsa da çalışmamızın bu bölümü için soru bizce hala geçerliliğini korumaktadır.

Ernest Mayr da Darwinizmin hipotezlerine karşıt argümanlar sunanların girişimlerinin geçersiz kılındığını ifade ettikten sonra tarafsız bir şekilde evrim süreci ile ilgili kabul edilebilinir şu açıklamayı yapmıştır:

> "Rekabet edilebilecek ve bir şekilde başarılı olabilecek hiçbir teori kesinlikle öne sürülmemiştir. Bu, bizim evrim sürecini tüm detaylarıyla anladığımız anlamına mı gelir? Bu sorunun cevabı, tam bir 'hayır'dır. …Evrimsel değişim sırasında, özellikle çok hızlı evrimle ve tam duraksama gibi uç olgular esnasında genotipe ne olduğuna baktığımızda onları tam olarak anlamadığımızı kabul etmeliyiz."[128]

Darwin'in Evrim Teorisi ile ilgili eleştiriler ve itirazlar da oldukça geniş bir konudur. Bu çalışmada teoriye karşı geliştirilen bazı itiraz noktalarına yer vermeye çalıştık.

---

[124]Akbulut, a.g.e., s. 12.
[125] Köprülü,a.g.t., s.53.
[126] Taslaman, a.g.e., s.104.
[127]Thomas Samauel Kuhn. (2019). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Nilüfer K. (Çev),10.Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, s.275.
[128]Ernest Mayr. (2018). *Evrim Nedir?* Nurdan S. (Çev), 3.Baskı, Say Yayınları, İstanbul, s.334.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HENRI BERGSON

3.1. HENRI BERGSON'UN YARATICI TEKÂMÜL ANLAYIŞI

3.1.1. Henri Bergson'un Hayatı, Eserleri ve Felsefesi

18 Ekim 1859'da yani Darwin'in Türlerin Kökeni'nin basıldığı yıl Paris'te doğdu. Condorcet Lisesi'nde okurken matematiğe ve felsefeye merak saldı.1878 yılında Ecole Normale Superieur'e kaydoldu. 1901'de College de France'de profesör oldu. 1927 yılında Nobel Ödülü aldı bu ödül ilk defa bir filozofa verildi.1941 yılında antisemitizme tepki olarak kendini Yahudi olarak kaydettirmek için beklediği sırada hastalandı ve sonrasında vefat etti. Her biri felsefe tarihi için çok önemli olan bir çok eser verdi.

Eserleri:

Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri (1888), Madde ve Bellek (1895), Gülme (1900), Metafiziğe Giriş (1903), Yaratıcı Tekâmül (1907), Süre ve Zamandaşlık (1922), Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı (1932)

Bergson geleneksel felsefenin özcü ve ideacı anlayışına karşı çıkmıştır. Bergson için önemli olan ‘‘oluş’’tur, bu oluş hayatın ve tekâmülün kendisidir. Tekâmül anlayışında mekanist, determinist, pozitivist anlayışlar yoktur. Ayşe Eroğlu'na göre Bergson felsefesinin yöntemi şöyledir:

> "Felsefe yolda olmaksa, Bergson'un metodu ne olabilir? Bergson, ampiristleri ve rasyonalistleri eleştirir. Felsefesinin temeline Zekânın yanı sıra, Zekânın içgüdü ile kaynaşmasından doğan sezgiyi koyar."[129]

Bu durumda sezgicilik nedir en kısa tanımına baktığımız zaman Ahmet Cevizci şöyle tanımlamaktadır:

---

[129]Ayşe Eroğlu. (2019). *Henri Bergson'un Şuur-Sezgi Kavramları Üzerine Bir Deneme*. 1.Baskı, Hiper Yayınları, İstanbul, s. 28.

> "Sezgicilik: Akıl ve deneyim ekseni üzerinde gelişen söz konusu bilgi tarzlarının yegâne alternatifi, bilginin kaynağında sezginin olduğunu öne süren görüş olarak sezgicilik."[130]

Bergson aynı zamanda bilimin zaman anlayışına da karşıdır. Çünkü bu anlayış onun hakikat anlayışını bozmaktadır. Bergson'un hakikat alanı olan hayat, bilimin zaman anlayışı gibi durağan değildir kesintiye uğramaz. Bergson kendi zamanında materyalist, mekanist, pozitivist anlayışı sarsmış unutulan ve felsefeden çıkartılmak istenen metafiziği tekrar canlandırmıştır.

3.2.YARATICI TEKÂMÜL[131]

Bergson Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri adlı eserinde "Ben neyim?" sorusuna cevap verir, ikinci eseri Madde ve Hafıza'da "O halde benimle kâinat arasındaki ilişki nedir?" sorusuna cevap verir Yaratıcı Tekâmül'de "Kâinatın kendisi nedir?" sorusuna cevap arar ve eserinde hayat hamlesi, yaratıcılık, mekanizm, finalizm konularını işler. Bergson insanın dışında madde ve ruh olmayan üçüncü bir durumdan bahseder bu "hayat"dır. Bu hayat pozitif bilimlerin ötesinde bir alandır. Bu hayat bir oluş içindedir ve kendi ferdiliği bulunmaktadır işte bu kâinatın manasıdır. Bergson bu hayatı yanlış değerlendiren pozitivist düşünürleri eleştirir: Mustafa Şekip Tunç konuyla ilgili şunları söyler:

> "Biyoloji'nin 'morphologie' kısmını teşkil eden de bu olaylardır ki 'tekâmül teorileri adı altında Lamarcklar, Darwinler, Vriesler tarafından ilmi prensipleri tetkik ve daha sonra Auguste Comte ve Spencerler tarafından genelleme suretiyle beşeriyete tatbik edilmişti. Bergson, bütün bu alimlerin ideoloji zihniyetinden ilham alan bir düşünceyle yanlış anlaşılmış 'kalp tekâmül'[132]kavramı meydana getirdiklerini söyler, sahici tekâmülün ne olduğunu Yaratıcı Tekâmül adlı eserinde göstermek ister."[133]

Bergson'un bu meseleye girişi onda ayrı bir heyecan uyandırıyor Ali Osman Gündoğan Bergson kitabında Ziya Somar'a dayanarak Bergson'un Schiler'e yazdığı şu mektuba yer veriyor.

> "Bu ilahi tecelli karşısında, her şey bana sönmüş görünüyor. Bu eser felsefe tarihinde bir mucizedir; eğer aldanmıyorsam, eserin ruhu, yepyeni bir devrin başladığını gösterir, biraz da klasik olan şekli, yani üslubu, daima kaybolmadan kalan bir ses, yatağında dopdolu, muntazam ve karşı konulmaz bir kuvvetle akan, adeta hiç tükenmeyecek gibi, sonsuz ve bereketli yürüyen bir ırmak hissini verir."[134]

Şüphesiz Bergson bu duygularında haklı bu eserinden sonra felsefe tarihi yeni bir döneme girmekte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Bergson taraftarları giderek artma eğilimi göstermektedir.

---

[130]Ahmet Cevizci. (2008). *Felsefe*. 2.Basım, Sentez Yayıncılık, İstanbul, s.95.
[131]Henri Bergson. (2017). *Yaratıcı Tekâmül*. Mustafa Şekip T. (Çev),1.Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
[132] "Kalp, sahte.", bilgi için https://kelimeler.gen.tr/kalp-nedir-ne-demek-174206, (09/07/2019)
[133] Bergson, a.g.e., s.43.
[134]Ali Osman Gündoğan. (2013). *Bergson*. 3.Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s.25.

Bergson modern ilmin metot ve bakış açısının biyoloji alanına tatbik edilmesinin tekâmülün yanlış değerlendirilmesine yol açtığını belirtir. Burada eksik olan sürenin etkisinin görülmemesidir. Burada zaman ve süre ayrımına giderek iki kavram arasında adeta bir hesaplaşma yapar Bergson'un tercihi hakikati verecek olan bölünmeyen sürekli akan oluş halinde olan süredir. Bergson'un süre kavramına ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı yer vereceğiz.

> "Bergson'un Yaratıcı Tekâmül'de, iki yaşam duyusunun uzlaştırılmasının tek yolunun (yıkılmadan), gerçek yaşamı, türlerin gerçek tekâmülünü, yani değişim olgusunu ve onun derin sebeplerini incelemesi olduğunu göstererek başlar. Argümanı dört ana adımdan oluşur. Birincisi, tüm canlı türlerinin oluşumunu açıklayan özgün bir ortak dürtü olması gerektiğini iddia eder; bu onun ünlü hayati dürtüsüdür (elan vital). İkincisi, tekâmülden kaynaklanan çeşitlilik de hesaba katılmalıdır. Orijinal dürtü tüm yaşam için ortak ise, o zaman tekâmülünü açıklayan bir ayrışma ve farklılaşma ilkesi de olmalıdır; Bu Bergson'un eğilim teorisidir. Üçüncüsü, tekâmülü açıklayan iki ana farklılaşma eğilimi, bir yandan içgüdü ve diğer yandan zeka olarak tanımlanabilir. İnsan bilgisi, zekanın biçiminden kaynaklanır. Dördüncüsü, sezginin çabası, kendimizi gerçek metalden oluşan (metafizik tarihinde somutlaştırılmış) gerçek bilginin önünde duran sayısız engelin üstesinden gelmek için orijinal yaratıcı dürtü içine sokmamıza izin veren şeydir."[135]

Yaratıcı Tekâmül'de geçen hayat hamlesi (elan vital), bu kavram yaratma isteği olarak adlandırılır. Bütün canlılar bu hayat hamlesine tabidir onunla bir ilerleme sağlar. Bergson'un düalist anlayışı burada da kendini gösterir; hayat hamlesi ve madde arasında sürüp giden bir çatışmadan bahseder. Bu çatışma sonucunda tekâmül türlü yollara ayrılır. Hayat hamlesi uyuşukluk, içgüdü, zekâ olarak kendini gösterir. Bu üç kavram günlük dilin dışında Bergson'da farklı bir anlam taşır. Bergson bu eserde "Darwin ve Spencer'in evrimciliğinden ayrılarak, realiteyi bütün inkişafı esnasında kavrayan yaratıcı bir tekâmülcülüğü koymaya çalışır."[136] Bu eser aslında Herakleitos ve Elea okuluyla başlayan gelenekçi felsefenin zaman kavramı ile kendi zamanındaki Darwin, Lamarck, Spencer'ın evrim anlayışının altındaki felsefeye verilen bir cevap niteliği taşımaktadır. Yaratıcı Tekâmül'de Bergson bilimin son verilerinden hareketle bir metafizik yaparak evren hakkındaki felsefi düşüncesine son fikri vermek ister.

Bergson zekâyla hayatın gerçek özünün yakalanmayacağını söyler; çünkü zekâ madde dünyasına hitap etmektedir. Matematik ve geometride işe yarayan bu zekâ, madde dünyasının ötesine geçemez.

---

[135] https:// plato.stanford.edu./Henri Bergson (12.09.2019)
[136] Gündoğan, a.g.e., s.27.

> "Hayatı bilmek bu derece güçse, onun özünü derinleştirmekten vazgeçmek mi lazımdır? Müdrike(endenment- akıl) mademki hayatın toptan faaliyeti belli birtakım beşeri hareketler şeklinde daraltır ve mademki bu hareketler hayatın kısmi ve mevzii bir belirtisinden, hayati ameliyenin bir netice yahut atığından başka bir şey olmaz; o hâlde onun bize vereceği şey daima mekanik, bizzarure yapma ve sembolik olacak bir bilgi ile yetinmek mi icap eder."[137]

Bergon bilgi teorisiyle hayat teorisinin beraber çalışmaları gerektiğini savunur zekâ tek başına hakikati aramada yeterli değildir ama zekâ olmadan da bir yönümüz eksik kalır. "Felsefenin ortaya koyduğu büyük meseleleri daha emin ve tecrübeye daha yakın bir metotla ancak bu iki teori beraberce çözebilir."[138]

İşte bu nedenledir ki mevcut evrim anlayışları burada yetersiz kalmakta yeni bir evrim anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır. Bergson Yaratıcı Tekâmülü yeni bir felsefe için bir metot tarifi etmektedir. Bu yeni felsefe ortak bir çabanın sonucu gelişecek ve olgunlaşacaktır. Yaratıcı Tekâmülün birinci bölümünde mekanizm ve finalizmin eleştirisi, ikinci bölümde Zekânın ulaştığı tekâmül anlayışından farklı yeni bir tekâmül bulma yolu, üçüncü bölümde yeni bulunan bu tekâmül anlayışından yeni bir çaba, dördüncü bölümde müdrikemizin kendisini aşacak bir felsefenin nasıl hazırlanacağı bölümlerinden oluşmaktadır.

3.2.1. Evrim Anlayışı Eleştirisi

Bergson kendi tekâmül anlayışının yanı sıra sahte tekâmül anlayışını da ele alır. Buradaki amacı kendi felsefi bakış açısıyla gerçekmiş gibi görünen bir şeyin aslında bir yanılsama onun deyimi ile bir illüzyondan ibaret olduğudur. Bergson iki illüzyondan bahseder. Bu illüzyonlar onun açısından hakikate dayalı felsefeyi açıklamada, itirazlara karşı bir cevap bulmada, yanlış anlamalar için bir basamak niteliğindedir. Bergson gerçek tekâmülün görülememesinin altında yatanın gerçeğin özü hakkında fikir yürütülmesi esnasında pratik kaygılardan oluşan bakış açısından kaynaklı olduğunu söyler. İki illüzyondan ilki; oluşunun bütünlüğü içinde hallerin ve anların sadece görülmesi ve bu anda dahi süre ve oluş ele alınsa bile başka şeylerin düşünülmesidir. Daha açık bir şekilde Bergson bu illüzyonu şöyle ifade eder; "istikrarsız olanın istikrarlı olan vasıtasıyla, hareket edenin hareket etmeyen vasıtasıyla düşünülmesine inanmaktır."[139]

Bergson ikinci illüzyonun da pratik düşünce tarzının fikir üretme çabasından kaynaklı olduğunu söyler. Bergson pratiğe önem vermenin insanda var olmayan bir

---

[137] Bergson, a.g.e.,s.68.
[138] Bergson, a.g.e., s.69.
[139]Bergson, a.g.e., s.324 .

şeyi meydana getirmeyi elde etme çabası olarak ele alır. Bu yaklaşım bir boşluğu doldurur. Fakat bu Bergson için olması gereken veya kabul edilen bir yaklaşım değildir:

> "Çünkü biz ne düşünsek daima realitenin içindeyiz, ne yapsak bunların dışına çıkamayız. Yalnız önümüzde yahut elimizde bulunan realite eğer aradığımız realite değilse birincisinin mevcudiyetini gördüğümüz yerde ikincisinin bulunmadığından bahsederek eldeki realiteyi elde etmek istediğimiz, realiteye nispetle ifade ederiz."[140]

Bergson pratik alanda bu bakış açısını yerinde bulur. Fakat bu yaklaşım varlığın özü hakkında bir beklenti olmadan fikir üretildiği zaman kullanılır. Bu yaklaşım yöntemini oluşturan madde dünyasını anlama çabasının ötesine geçemeyen zekâdır. Bergson iki illüzyonu da zekânın kazanmış olduğu alışkanlıklara dayalı olduğu için bu tarz düşünme çabalarını eleştirir bu çaba gerçek tekâmülü anlamaktan uzaktır.

Bergson tekâmül anlayışında hareket konusunu ele alırken burada felsefe tarihi ile bir hesaplaşma içine girer bu hesaplaşmanın amacı tekâmül sürecinin var olan anlayıştan daha farklı olmasıdır. Antik Yunan felsefesine kadar giden hareket meselesini ele alırken Platon ve Aristoteles'in anlayışlarını eleştirir. Bergson bir geçiş sürecini ya da oluş'u hareketsiz anlarla izah etmenin her şeyi çelişkiye sürükleyeceğini savunur. Bergson Yunanlıların hareketi durağanlık üzerinden ele almalarının onların doğaya olan güvenlerinden ve dile olan inançlarından kaynaklı olduğunu söyler. Onlar için hareket, oluş bir gerçeklik taşımamaktadır. Elea okulu ve dönemi için öncelik değişmeyen şeyi aramaktır; bu nitelik, nicelik, tekâmül, mekan oluş içinde geçerlidir. Bergson bu anlayışı suretler ya da idealar felsefesi olarak vurgular. Bergson idea ile tercüme edilen "eidos"[141] kavramının; niteliği, sureti-özü, amacı karşıladığına işaret eder bunlar dilin önemli kategorilerine karşılık gelmektedir. "Eidos" onun için görüş veya an olarak ele alınmalı. "Çünkü "eidos" mevcudatın istikrarsızlığı üzerinden alınmış istikrarlı bir görüştür."[142] Bergson var olanı idealara indirgemenin, oluşu anlara dağıttığını dağıtılan bu anların her birinin sonsuzluktan elde edilerek zamanın dışında bırakıldığını iddia eder. Bunu şu şekilde açıklar; "reelin tahlili zekânın sinematografik mekanizmasıyla yapıldığı zaman idealar felsefesine varılır."[143]Bergson buna karşı çıkarak hareketli olan oluşun değişmeyen idealardan oluştuğunu söylemekle bütün evrene bu anlayışın nüfuz edeceğini dile getirir.

---

[140]Bergson, a.g.e., a.s.

[141]" Eidos, görüntü görünüş, şekil, form, biçim, biçimlendirici doğa, tip, tür, idea." bilgi için bkz. Francis E. Peters. (2004). *Antik Yunan Terimleri Sözlüğü*. Hakkı H. (Çev), Paradigma Yayınları, s.85-91.

[142] Bergson,a.g.e.,s.360 .

[143]Bergson, a.g.e., s.361 .

Bergson'un burada zekânın sinematografik mekanizmasının bulunduğunu bu tasarımının köklerinin Yunan felsefesine kadar gittiğini iddia eder. Bu iddiasının tesadüfî ya da filozof fantezisi olamayacağını sinematografik düşünce tarzının bugün dahi kullandığımız zaman tıpkı Yunanlılar tarzında bir felsefenin ortaya çıkacağını belirtir. Bundan dolayı bu tarz düşünce sistematik bir zekânın eseridir. Bu tarz durağan parçaları art arda sıralayarak hareketin durağan anlardan ibaret olduğunu iddia etmektir. Bergson için harekette durağanlıktan daha fazla bir şey vardır, oluşta geçen şekillerden daha fazla bir şey, bu şekillerin tekâmülünde de daha önce geçen şekillerden daha fazla bir şey vardır. Fakat zekâ tıpkı Yunan felsefesi gibi bu sıralamanın tersine hareket ederek değişmeyeni temele alarak ideaları kabul eder. Bergson felsefesine devam ederek burada bir oluşun varlığının inkâr olunamayacağını ama burada değişmezliği ele alarak da değişimin olamayacağını, bu noktada değişim sağlanması için idealar dışında bir şeyin de ilave edilemeyeceğini eski felsefe anlayışının bunu kabul etmeyeceğini dile getirir. Bergson, Platoncuların ve Aristotelesçilerin değişimi elde edilmesi için "metafizik bir sıfır"ın katılması gerektiğini ekler. Bu sıfır Platoncularda "non-etre" yokluk, Aristotelesçiler içinse "madde"dir.Ve bu sıfırın katkısını Bergson şöyle açıklar:

> "Hareketsiz ve basit olan idea kendisine katılan bu sıfır sayesinde alabildiğine yayılmış harekette yankılanır. Bu harekette hükmen (tasarı olarak) ancak birbirleri içine değişmez olarak konmuş değişmez idealar olmak lazım gelir. Fiilen de bu harekete kendi boşluğunu katmağa gelen madde aynı zamanda evrensel oluşu ortadan kaldırır."[144]

Bergson değişmez olan ideaların ortadan kaldırılması ile varlığın sürekli akışının elde edileceğini savunur. İdealar felsefesinin yaptığı, değişen realiteden anlardan devşirilerek alınan görüşler olan suretler adeta oluştan koparılmışlardır. Nasıl tarif edilmişlerse öyle kalmak eğilimindedirler. İdealar felsefesini Bergson bir başka noktadan da eleştirir. İdealar felsefesi, suretten başlayarak realitenin özünü de surete götürür. Suret bu felsefe için oluştan elde edilmemekte o zaten elde bulunmaktadır. Suret zamandan bağımsız olarak idrakten gelmeyen bir kavramdır. Bundan dolayı suret zamana bağlı olmadığı için mekâna da bağlı olmayacaktır.

Bergson için tecrübe, zaman ve mekânın durumu ile belirlenmiş geçici bir düzende ardı sıra meydana gelen olayları irdeler. Bu mantığın, çöküşü anlamına gelen mekan ve zaman dünyasına düşmesidir. Filozof, idrakten kavrama tekrar yükselirken asıl pozitif gerçekliğin mantıkta yoğunlaştığını görür. Zekâ, maddiliği bir tarafa bırakarak ideaların değişmezliğinde varlığın kendisini tekrar ele geçirir. "Zekâmı-

---

[144]Bergson, a.g.e., s.363 .

zı, makullükten ayıran bozulmaları düzelterek hakiki yerine tekrar koyduğumuz andan itibaren bize tam ve olmuş bitmiş görünen ilim de böyle elde edilir."[145]

Bergson, ideaların eski felsefece kendiliğinden olması gerektiği sonucunu savunmaları gerektiğini belirtir. Platon'un bunu formülleştirdiğini Aristoteles'in ise bundan kaçarak farklı bir yoruma ulaştığını söyler. Aristoteles idealara bağımsız bir mevcudiyet tanımamış bununla birlikte ideaların mevcudiyetini kaybetmeden onları fiziki dünyanın üstüne "suretlerin sureti" ideaların ideası bir suret koydu. Bu "düşüncenin düşüncesi" Aristoteles'in Tanrısı oldu.

> "Bütün kavramların tek bir kavramdan sentezlemesinden ibaret olan bu Tanrı, zaruri olarak değişmez bir mahiyette olduğu gibi dünyada olup bitenlere karşı da yabancıdır. Doğrusu Tanrı birliğinde birçok kavramlar, oldukları gibi ayrıca bulunamayacaklardır."[146]

Bu Tanrı anlayışı Platon'un idealarından etkilenerek doğmuş ancak bu Tanrı anlayışında ideaları bulmak güçtür. Bergson Aristoteles'in; Platon'un idealarını, Tanrı'sında dışarıya dökülmesini aktif aklın insan zekâsında şuursuz olanla gösterdiğini söyler. Bu da şu anlama gelmektedir insanda Tanrı sezgisi düşünce halinde mevcuttur fakat bu mevcudiyet zekâ tarafından fiili olarak gerçekleşmez. Bu sezgi Tanrı'nın idealar durumunda açılmasıdır. Her şeyi yapan bu sezgidir. Bergson bu durumda idealar felsefesinde nedenselliğin kendine özgü bir anlayışı olduğunu bu anlayışın anlaşılmasının önemli olduğunu söyler, varlığın kaynağına gitmek için zekânın doğal olarak hareketi takip edilirse varılacak anlayışın bu olacağını ifade eder. Yunan filozoflarının bu anlayışı bir yasa haline getirmediklerini bu anlayıştan sonuçlar çıkardıklarını ve bu anlayış hakkında sadece görüşlere işaret ettiklerini dile getirir.

Bergson Aristoteles'in Tanrı görüşünde evrende var olanların ilk kaynaktan çıktığını ve tekrar ona dönmek istediğini belirtir. Bergson için bu anlayışların birleşmesi için üçüncü bir anlayışa ihtiyaç vardır. Bu üçüncü anlayış, bir gerçekliğin yerleştirilmesi kendisiyle yokluk arasındaki aracı bütün gerçeklik derecelerinin aynı anda yerleştirilmesini gerektirir.

Bergson 19.yy. felsefesinin olguların ayrıntısına kadar ulaşmış indilikten kurtulmuş bir felsefe arzuladığını dile getirir. Bu felsefe somut zaman içinde de yer almak istemektedir. Bergson bilimlerin ilerlemesinin ve yükselmesinin sürenin kendisi olan bir realite düşüncesini telkin etmesi gerektiğini savunur. Bu anlayış varlığın içindeki özün değişmeden oluştuğunun anlaşılmasına yol açacaktır.

---

[145] Bergson, a.g.e., s.366.
[146] Bergson, a.g.e., a.s.

Bergson'a göre Herbert Spencer bu düşünce ile felsefesine başlasa da daha sonra farklı bir yol izlemiştir. Spencer varlığın oluşunu yeniden şekillendirmeyi arzulasa da bu arzusundan farklı bir şey oluşturduğunu Bergson iddia etmektedir. Bergson'un Spencer felsefesi hakkındaki düşüncelerine geçmeden önce Spencer'ın evrim anlayışına baktığımız zaman Schelling'den, Malthus'tan, Darwin'den etkilendiğini görmekteyiz. Öncelikle Spencer evrim kuramını felsefi bir düzeyde ele almaktadır. Spencer felsefisinde evrim teorisi kozmoloji, etik, politikayla birlikte bir sentez oluşturmaktadır. Felsefesinin temelinde yaşadığı dönemin etkisiyle bilgiye giden biricik yöntem bilimsel yöntemdir. Henry David Aiken bu konuyu şu şekilde ele alır:

"Spencer'ın 'sentetik felsefesi' bir on dokuzuncu yüzyıl felsefecisinin gününe ait bilimsel bilgiyi, tüm doğal dünyanın genel bir tanımını sağlamaya çalışan büyük bir kurgusal senteze genişletme ve onu düzenleme doğrultusunda en büyük çabadır."[147]

Bu bilimci anlayış ayrıca Spencer'ın felsefi anlayışının doğacı, maddeci yani evrimci biyoloji bir anlayış olmasına yol açmıştır. Evrimci görüşlerinde Darwin'in anlayışından önce Alman filozof Schelling'in görüşleri yer alır. "Schelling'e göre organik yaşam alanında giderek artan farklılaşma, örgütlenme ve bireyselleşmeye yönelik bir gelişme sergilenir."[148]Bu da Spencer'ın sentez yapma anlayışına uymaktadır. Schelling, tüm canlıların embriyol gelişim sonucu yapısal değişikliklerin belirsiz ve tek türden belirgin ve çoklu türe doğru ileriye doğru gelişim sergilediğini savunur. Spencer da bu düşünceden hareketle evrimsel sürecin canlı süreçleri kapsadığı gibi cansız süreçleri de kapsadığını ve bu durumun dayanak noktasının da fizikteki bazı benzerliklerin olduğunu savunur. Bu evrimsel gelişimin bir başka yönü de bulunmaktadır. Bu yön; değişim sürecinin bir dengede olması için bütünleşmeye, yeni, kapsayıcı bütünsel bir yapıda yeniden düzenlenmesine doğru bir eğilim varlığıdır. Ayrıca Spencer için evrimsel gelişim varoluş mücadelesinin bir resmidir.

Bergson için Spencer tekâmülcü bir görüşü ortaya koysa da gerçekte yaptığı ne tekâmülcü ne de oluşçu bir anlayışı barındırır. Ona göre metot; "tekâmülü, tekâmül etmişin parçalarıyla yeniden inşa etmekten ibarettir."[149]Spencer bu metotla tekâmülün akışını ve hareketini yok etmektedir.

Bergson, Spencer'ın maddeyi katı bir şey olarak ele almasını da eleştirmektedir. Madde Bergson için özelliklerine bakarak tasarlamanın ötesinde başka bir şey fiziğin ilerlemesi ile ortaya çıkan sonuçlara dayanarak bunu söylemektedir. Ruh ko-

[147] Henry David Aiken. (2015). *İdeoloji Çağı.* Ayşen T. (Çev), Payel Yayınları, İstanbul, s.172.
[148] Aiken, a.g.e., s.174.
[149]Bergson, a.g.e., s.404.

nusunda ise Bergson Spencer'ı "refleksleri reflekslerle terkip etmek suretiyle içgüdülerini ve iradenin vücut buluşunu göstermiş olduğunu sanır."[150]Şeklinde de eleştirir. İradenin tekâmülün son noktası olduğunu başlangıçta farz edilemeyeceğini ifade eder. İrade ve refleks tekâmül hareketinin tortuları olduğu için iki faaliyeti ayrı ayrı ele alamayız. Canlılarda irade ve refleks karışımı ani hareketlere gösterilen davranışlar söz konusudur. Bergson Spencer'ın bunu görmediğini, oluşumun ve tekâmülün eseri olan süreç yerine oluşmuş olanı oluşmuş olanla düzenlemesine karşı çıkar. Spencer'ın zihni, tabiatın bir aynası olarak ele almasını da eleştirmektedir. Spencer bu noktaya Bergson'un gözünde şu şekilde ulaşmaktadır; art arda gelen olaylar insan zihninde tasarımlar haline gelmektedir. Böyle olunca olaylar arasındaki ilişkiler tasarımlar arasındaki ilişkilere tam karşılık gelmektedir. Doğada olaylar arasındaki ilişkileri yoğunlaştıran kanunları bu şekilde düşüncenin düzenli kanunlarını ortaya çıkarmış oluyor. Bergson insan zihninin tabiatın bir aynası olması için, olguların oluş sürekliliğinden ayrı olarak bulunması gerektiğini ifade eder. Oysa bu durum hazırda elde varmış gibi düşünülen bu düşünce tarzı zekâyı da aynı şekilde görmektedir. Bergson için zekânın yanı sıra tecrübelerden faydalanarak olgular oluşmaktadır. Bu canlı varlığın madde dünyasını aksiyonları rehberliğinde takip edeceği yollara göre ayırması sonucu gerçekleşmektedir. Doğada olgular vardır ilişkiler sadece olgular alanından geriye kalan boş alandan ibarettir. Spencer'ın yanılgısının olgular ve ilişkilerin konumlandırılmasının elde hazır bir şey gibi algılaması olarak Bergson değerlendirmektedir. Bergson için asıl sorun bu konumlandırmanın nasıl yapıldığını bulmaktır. Bergson olguları algılarken bu algılamanın o anki idrak ve düşüncenin eylemi sonucu gerçekleştiğini çünkü gerçek dünyayı cisimlere ayıran, gerçekliğin bütününü olgulara ayıranın idrak ve düşünce olduğunu dile getirir. Hal böyle olunca Bergson şu iddiaya ulaşmasının doğal olduğunu söyler:

> "Böyle olduktan sonra düşüncenin kanunları olgular arasındaki münasebetlerden çıkmıştır diyecek yerde, idrak edilen olgular ve binnetice aralarındaki münasebetler düşüncenin şeklinden çıkmıştır."[151]

Bergson için bu iki yaklaşımdan ilki tekâmülden bahsetse de eksik kaldığını oysa tekâmülcülüğün asıl işinin "zekânın nasıl bir yaşam tarzı ile kendi yapı planını almış olduğunu, maddenin cisimlere ayrılma tarzının nasıl vücut bulduğunu meydana çıkarmaktır."[152] Bu yapı ve ayrılma zekâ ile maddenin ortaklaşa yürüttüğü yapı ile oluşur. Bundan dolayı bu yapı zekâ ve maddenin birbirlerini tamamlamasını, birbir-

---

[150]Bergson, a.g.e., s.406.
[151]Bergson, a.g.e., s.408.
[152]Bergson, a.g.e., a.s.

leriyle ilerlemesini mecbur kılar. Yukarıda bahsedilen yapı ve ayırma tekâmül etmişte kalmaktadır.

Bergson Spencer'ı bu konuların dışında iki kavram üzerinden de eleştirir bunlar mekanizm ve finalitedir. Bergson mekanizmden ve finaliteden ne anlamakta, neden bu iki kavramı eleştirmektedir? Bu sorunun cevabını açıklayacak olursak: Bergson için mekanik açıklamaların esası, geleceğin ve geçmişin şu anki hale göre hesaplanabilinir olmasıdır. Bu bütünün geçmişten beri var olduğunu iddia etmektir. Bu varsayıma göre, geçmiş ile şu an ve gelecek insanüstü bir zekâ için bir anda görülebilinir ve hesaplanabilir anlamda olacaktır. Bu tezlerde zaman olgusu geçmesine rağmen zamanın anlamı konusu hiç düşünülmez. Bergson'a göre mekanistlerin eksikliği şudur: "Bütünün kendisi ve kendisinde vücut bulmuş sistemlerin tecrübeyle denetlenmeden önce, mekanikle açıklamaları kabul edilebilir gibi değildir." [153] Bergson için zaman burada anlamsız ve hiçbir şey değildir anlamına gelmektedir. Şöyle ki;

> "Kökten mekanizm denebilecek olan bu doktrinde bir metafizik bulunur ve bu metafizikte bütün realite ezelden mevcuttur ve realitedeki zahirî süre, bütünü birdenbire bilmeyen bir zekânın sadece aczini ifade eder."[154]

Hâlbuki şuurumuz için süre, bambaşka bir şey, bizim için en tartışmasız tecrübemizdir. Onu tersine ve geriye döndürülemez bir akış olarak durur. Bergson kökten mekanizmi niçin ret ettiğini şöyle açıklar: "Yazık ki evrensel bir matematiğin manzarası gözlerimizin önünde boş yere parlatır. Hâlbuki tecrübemizi hiçbir sistemin ihtiyaçlarına feda edemeyiz."[155]

Bergson kökten finalizme de karşı çıkmaktadır. Finalizmin savunduğu var olanların geçmişten beri var olan bir amaç için gerçekleştiğini öne sürer. Bergson: "Bununla beraber finalizmin, sınırları kesin bir öğreti olmadığını öne sürerek, istenilen şekli alabileceği görüşündedir. Oysa mekanizm, ya alınacak ya da bırakılacaktır."[156]Evren bir amacın gerçekleşmesiyse bunun ampirik bir surette gösterilemeyeceği ortadadır. Böyle bir amaç organikleşmiş bir dünya için müdafa edilse de bu dünyada her şeyin ahenkli olduğunu göstermenin basit olmadığı açıktır. Bergson bunu doğada bulunan ahengin yanı sıra uyumsuzlukların varlığını işaret ederek savunmaktadır.

---

[153] Gökçe Yılmaztürk. (1996). *H.Bergson'un Yaratıcı Evrim'inde Mekânisizm- Teleoloji Karşıtlığı Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 33.
[154] Bergson, a.g.e., s.108.
[155] Bergson, a.g.e., a.s.
[156] Yılmaztürk, a.g.t., s.34.

> "Ancak, madde yahut hayatın bütünde görülemeyen uyumun, tek tek ayrı ayrı ela alınan organizmalarda bulunup bulunmadığı sorulabilir. Böyle bakıldığında, her organizmada hayran olunacak bir işbölümü, organlar arasında bir dayanışma, büyük bir karmaşıklık içerisinde mükemmel bir düzen görülür. Bu anlamda ele alındığında, canlı varlıkların cevherlerinde bulunan bir planı gerçekleştirdikleri söylenemez mi? Böyle bir iddiada dikkatle 'bakılırsa bu tez eski finalite tezini esas itibariyle daraltmaktan başka bir şey değildir."[157]

Canlıların birbiriyle dayanışma fikrini taşıyan dış bir finalite tezi kabul edilemez bulunur. Fakat bir iç finalitenin varlığı kabul görmektedir yani her canlı kendisi için vardır, her parça bütünün faydası için birlik olmuş uyum sağlamış ve bu bir amaç için oluşmuştur. Bunlar klasik finalitenin görüşleridir. Finalizm canlı varlıkları kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır. Finalizm sınırlandırılması kendisine gelecek eleştirirler için daha az yer bırakmak amacı gütmektedir. Bergson iç finalite görüşünü şu şekilde bir akıl yürütme ile yıkar.

> "Her parçayı başlı başına bir organizma olarak ele alarak, her küçük organizmanın varlığını büyük bir organizmanın hayatına tabi kalmasıyla dış finalite prensibini kabul etmiş olacağı görülür."[158]

Organizmayı meydan getiren parçalar bir özerkliğe sahiptirler. Vücudun kendilerini besleyen organizmaya saldıracak kadar özerk oluşunun yanı sıra, harap olmuş bir dokunun yenileşme sürecini göstermek bile kafidir. Organizmanın bütün parçaları kendisine tamamıyla bağlı olsaydı bu tür parçalarda bir organizma görülmeyecekti bu da iç finalitenin varlığından söz ettiriyor olacaktı. Bergson'a göre vitalist teorilerin karşılaştığı engel buradadır.

> "Vitalistlerin '*yaşama ilkesi/prencipe vitale'* adını verdikleri bir ilkeyle açıklamak istedikleri şey, pek açık değildir. Fakat hakikat şu ki vitalizmin durumunu en çok güçleştiren olgu, ne içten gelen saf bir finalitenin ne de mutlak surette ayrılmış bir ferdiyetin tabiatta birer bireyliği vardır ve eğer birey kendi hayat ilkesine sahip olmak zorunda ise, bunlar da ayrı ayrı kendi yaşam ilkelerini isteyecektir."[159]

Bergson' a göre bireyliğe sahip olan en yüksek omurgalının organizmasının yaşama ilkesi uzak atalarını her biriyle hayatın kaynakları dayanışma içindedir. "Bu anlamdaki yaşama ilkesi, denilebilir ki, bütün canlılara görmez bağ ile bağlıdır."[160] Bundan dolayı bir finaliteyi canlı varlığın kendisinde sınırlandırmak iddiası boştur. Bergson için bir finaliteden bahsedecek olunursa bu finalitenin hayatı tek seferde kucaklayan bir finalite olması gerekmektedir.

Kısaca finalite, küçültüp sınırlandırarak kabulünü daha kolay sağlanacağı anlamana gelmez. Bundan dolayı hayatın içinde gizli olan finalite tasarlayan varsa-

---

[157]Yılmaztürk, a.g.t., a.s.
[158] Yılmaztürk, a.g.t., a.s.
[159]Yılmaztürk, a.g.t., s.35.
[160]Yılmaztürk, a.g.t., a.s.

yım ya topatan atılmalı ya da büsbütün başka manada değiştirilmelidir. Bergson'a göre:

> "Gerek kökten finalizmin ve gerek kökten mekanizmin hataları, zekâmız için tabiî olan bazı kavramların tatbikini çok uzaklara götürmelidir. Biz esasen ancak bir şey yapmak için düşünürüz. Zekâmız da iş kalıplarına göre yoğrulmuştur. Düşünce bir lüks, iş bir zarurettir. İş yapmak kendimize bir amaç göstermekle başlar, bunun için bir plan yapar, planı gerçekleştirecek mekanizmanın öteberisine sonra geçeriz."[161]

Finalitenin feyz aldığı nokta "her şeyin geçmişten var olması ilkesidir.

3.2.2. Tekâmülün Bilimlerle İlişkisi

Bergson için hayat "Bir tohumdan diğerine gelişmiş bir organizma vasıtasıyla geçen bir akışı andırır."[162] Organizma bu akış sayesinde sanki fazla bir parça ya da kendini yeni bir tohumda sürdürmeye çalışan eski bir tohumun tomurcuğudur. Gerçek her organizmanın yaşamak için kendisine verilen zamanda ilerlemenin sınırsız bir süre giden durumu anlamına gelmektedir. Hayatın bu sürekliliği ne kadar göz önünde bulundurulursa organik tekâmül ile şuurun tekâmülü arasındaki benzerlik daha iyi algılanır. Çünkü bu tekâmülün her ikisi de geçmişin hali kovalaması ve bunun sonucunda yeni şekiller oluşmasıdır. Bir çeşidin belirtilerini daha önceden kimse bilemez, ancak bir tür belirdikten sonra sebepleri bilinirse oluşan tür bunlar aracılığıyla bilinebilir. Orijinal bir halin daha önceden nasıl oluşacağı bilinemez ancak oluştuktan sonra analiz edilerek kendi özelliğinden yola çıkılarak açıklanabilir. Yeni bir çeşidin olması için her canlı soyunda yavaş yavaş sürekli bir surette her an oluşa gelmesi gerekir. Bergson bu durumdan yola çıkarak "Hayat da şuur gibi her an bir şey yaratır." denilebilir."[163] demektedir. H. Ömer Özden bu durumu şu şekilde açıklar:

> "Bergson hayatın devamlılıktan ibaret olduğunu kabul eder ve şimdi, ışığını geçmişten alarak; başka bir ifadeyle, şimdi, geçmişe bağlı kalarak değişmekte ve gelişmektedir. Bu durum, geleceğe hayat hamleleriyle uzayan 'yaratıcı tekâmül'ü ifade etmektedir."[164]

Bergson için hayat zekâ içgüdüsel bir şekilde önceden bilinen şeyleri ayırmaktadır. Buradaki amaç "tıpkı tıpkıyı hâsıl eder"[165]formülü uygulanabilir. Bilim de maddeni tekrarlanan yönlerini alır. Bilim yeni bir şeyi geçmişin tekrarı olabilecek şekilde özelliklere ayırır ancak tekrarlandığına kanaat getirilen bir şey üzerinde çalışmaktadır. Bütün bunları tasarlamak için bilimsel alışkanlıkları bir kenara bırakarak

---

[161] Bergson, a.g.e., s.113.
[162] Bergson, a.g.e., s.98.
[163] Bergson, a.g.e., s.99.
[164] H. Ömer Özden. (2018). *Yahya Kemal Tarihin Estetik Yankısı.* 1.Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, s.151-152
[165] Bergson, a.g.e., s.100.

zekânın tersi yöne gitmek gerekiyor; felsefenin yani sezginin rolü de burada devreye girmektedir. Önceden keşfedilemeyen aslında daha önceki unsurların yeni düzenidir. Olayların biyolojik yönlerini fizik-kimya sebeplerle hallettikten sonra gerekirse fizik ve kimyayı aşarak astronomik surette inceleyebilecek unsurlara ulaşılacaktır.

Bergson hayatın anlamının kimya ve fizikten beklenemeyeceğini savunmaktadır. Canlılık fizik ve kimya alanlarına teğet geçer. Bundan dolayı hayat fizik-kimya unsurlarından oluşmaz.

> "Canlı bir varlığın cansız bir varlıkla taklit edilmesi daha uzaklara götürebilir. Kimya yalnız organik sentezler yapmaz, hücrenin doğrudan doğruya bölünmesi ve protoplazmik dolaşım gibi biçim verme olgularının dış şekilleri de suni bir surette yapılabilir."[166]

Bergson bu tarz taklitlerin ancak dış görünüşte bir benzerlik oluşturabildiğini ifade etmektedir. Birebir aynısı gerçekleşememektedir. Herhangi bir bilimdeki deneyler organikleşmiş cisimler şöyle dursun bunların ancak hayati faaliyetlerin bıraktıkları tortuyu bileştirmişler, asıl faal plastik cevherleri sentezleyememişler.

Bergson fizik ve kimya kendilerine rehber ederek uğraşanlara karşı şu açıklamayı getirmiştir:

> "Canlı varlığın sadece fonksiyonuna ait faaliyetleri ile uğraşanlar fizik ve kimya biyolojik süreçlerinin anahtarını verecek sandılar. Halbuki onların canlı varlıkla bilhassa uğraştıkları şey, karni/cornue de olduğu gibi, daima tekerrür eden olaylardır. Fizyolojin mekanisttik temayülleri de kısmen bununla anlaşılır."[167]

Bergson, ne ilkel bir organizmayı kimyevi olarak yapma imkânını onaylayanların ne de reddedenlerin tecrübenin gücünü ileri süremeyeceklerinden bahseder. Çünkü hiçbiri deneyim ile sorgulanacak gibi değildir. Bilimde canlı maddeyi kimyevi bir surette düzenlemeye doğru bir gelişme olmamıştır. Doğadaki kapanmış bir sistem olan canlı varlık, bilimin yapay olarak ayırdığı sistemlere benzemez. Bunun için tekâmül hipotezi mekanizm görünüşüne genel olarak aynı köklere sahip bir anlayış olamaz. Mekanizm matematik bir kesinlikle reddedilmemiştir, sadece tekâmül anlayışına daha içten bir şekilde kabul sağlandığı zaman; süre düşüncesinden çıkan, mekanizm düşüncesine karşı ret kesinleşir ve gerçek olur.

Bergson burada klasik mekanizm ile klasik finalite arasından hangisinin tekâmül tarafından diğerine oranla belli bir oranda kabul edilebileceğini göstermiştir. Konuya insan aklının kullanma biçimini sorgulayarak başlamıştır. Bergson için insan aklının doğuştan ya da sonradan kazanılmış bir hak ile gerçeğin bütün bilgisine sahip olduğunu sanır. Bilmediği bir şeyi daha önce sahip olduklarından yola çıkarak ko-

166 Bergson, a.g.e., s.103.
167 Bergson, a.g.e., s.105.

numlandırmaya çalışır. Var olan şablonlarda arar, yeni bir şey için yeni kavramlar, yeni düşünceler üretmek insana zor gelir. Felsefe tarihi boyunca sistemlerin birbirini eleştirmesinden günümüze gelmiştir var olan kavramların yetersiz kaldığı zaman ısmarlama kavramlar üretmiştir. Akıl, işin kolayına kaçarak mutlağı bilme şansının olmadığını ileri sürerek kişiden kişiye değişen fikirlerle yetinir. Fakat akıl alışmış olduğu düşünme metodundan mutlağa dokunmadan mutlak hükümler vermeye çalışır. Bergson'a göre, bilginin doğuştan geldiğini ilk Platon kullanmıştır hatta insanda bu inanca yakın olduğu için insan zekâsı da buna taraftır. Bu şekilde düşünmeniz aczi hayat teorileri karşısında daha açıktır. Fakat tekâmül eden hayat organikleşmenin özel tarzıyla uyuşmayan fikirleri bir yana bırakır. Hayatı faaliyetlerin gerçek anlamını bulmak için bu unsurların tamamını aramak ve bunu zekâ ile kaynaştırmayı arzular. Hayatı tamamıyla tasarlamak tekâmülü sırasında bizde bırakmış olduğu basit fikirleri birbiriyle kaynaştırmak değildir. Bütün tekâmülün ancak şu anki bölümüdür. Bergson açıklamasına şöyle devam eder:

> "Hakikat şu ki burada bütün zekâyı almak ne fazla ne kâfidir. Tekâmülün vardığı diğer noktalarda bulduğumuz şeyleri de bu nokta ile karşılaştırmak lazımdır. Bu muhtelif birbirinden uzaklaşmış unsurları birbirinin tamamlayıcıları olan hulasalar gibi düşünmek icap eder. Tekâmül hareketini hakiki mahiyetini ancak o zaman sezeceğiz, hem de ancak sezebileceğiz, çünkü biz daima tekâmül etmiş olanla ilgiliyiz ki bu, tekâmülün kendisi değil neticesidir."[168]

Bergson'a göre asıl felsefe bu mahiyette olmalıdır. Bu felsefe hem mekanizm hem de finalizmi aşma amacındadır. Bu felsefe finalizme daha yakındır. Bergson'un kendine yakın hissettiği finalite organikleşmiş dünyayı uyumlu bir bütün olarak gösterecektir. Yalnız burada kusursuz bir uyumdan bahsedemeyiz gerek tür gerek bireyde hayatın tam ve bütün hamlesinde kendi çıkarını kullanmaya yatkındır uyumda buna bağlıdır. Bundan dolayı uyum fiilen değil hükmen vardır. Bergson için asıl hamle ortak bir hamledir ve üstlere çıkıldıkça tür tür yönelimleri tamamlar. "Tıpkı dört yol ağzında ayrı yönlere dağılan ve esasen hep aynı ve tek bir esiştten gelen bir yel gibi"[169] uyum ya da tamamlayıcılık daha çok yönelimlerde ortaya çıkar finalizmin aldandığının tersine yani ileride değil geride bulunur. Ortak bir yönelimde değil hayat hamlesinin ayniyetinden gelir. Bundan dolayı hayat için insanı anlamda bir amaç göstermek boştur. Bir amaçtan bahsetmek önceden bir tasarımda bulunmak demektir bu her şeyin önceden var olduğu anlamına gelir ki bu da hayatın tekâmül ederken zamanın dışında yerleşen zekâmız gibi olduğu anlamına gelir oysa hayat ilerler devam edip gider. Finalite anlayışına göre hayatı zekâ ile açıklamakta hayatın

---

[168]Bergson, a.g.e., s.118.
[169]Bergson, a.g.e., s.119.

anlamını aşırı derecede sınırlandırmaktır. Oysa zekâ tekâmülün geçtiği yol üzerinde bulunan daha geniş bir hayattan bir parça, yüksek bir realitenin bir yankısıdır. Gerçek finalizm bu realiteyi yeniden kurmak ya da basit bir keşifte kavramaktır. Bergson için finalite teorisi doğaya zekâyı koymakla yetindiği zaman çok uzağa ulaşamaz, geleceğin şimdi içinde bir fikir şeklinde önceden mevcut olduğunu düşündüğü zaman da fazla uzağa gider. Doğaya zekâ yerine ondan daha geniş kapsamlı realiteyi koymak lazım çükü zekâ bu realitenin sınırlı bir kısmıdır.

Bergson'a göre hayatın finalist teorisi tam suretle bir soruşturmadan kaçmaktadır. Bergson daha sonra şu soruya verilen cevapla tekâmül ve finalite mekanizm arasındaki bir başka farklılığa dikkat çekmektedir.

> "Mekanizmin yetersizliği olgularla ispat olunabilir mi? Biz diyoruz ki bunun ispatı mümkünse bu, ancak tekâmülcü teoriye açıkça yerleşmekle olur. Mekanizm eğer tekâmülü açıklamaya yeter değilse bu yetersizliği ispat edecek vasıtanın klasik finalizmde durmak yahut onu daraltıp küçültmek olmayıp tersine, ondan daha ileriye gitmekte olduğunu göstermek zamanı gelmiştir."[170]

Bergson için hayat farklı yollara ayrılmış tekâmülün yollarının tek ve aynı olan hamlenin devamıdır. Aslında hayatın tekâmülünü binlerce yıl değişmeler geçirmiş bir fertte yahut birçok fertlerden tasarlamaya hiçbir engel olmadığını söylemektedir. Bu fertler üzerinde ortak bazı unsurlar olabilir burada bir bütünün parçaları söz konusu bu ortak unsurlar, muhtelif organizmalarda aynı organların bulunması da daha somut bir şekilde gözlenmesiyle karşımıza çıkabilir. Bergson bir an mekanizmin doğruluğunun kabul edildiğini var saydığımızda tekâmül; tesadüflerden oluşan yeni tesadüfler bugünkü canlı varlığı oluşturacak eski tesadüflerin hepsine elverişli olacak bir seçme yaptığı zaman korunacaktır. Bergson burada şöyle bir karşı çıkışta bulunmaktadır:

> "Halbuki birbirlerinden tamamıyla farklı iki tesadüf serisi ile birbirlerinden tamamıyla farklı iki tekâmülün birbirlerine benzer sonuçlara varması için ne kadar şansın var olması lazımdır? İki tekâmül yolu birbirlerinden ne kadar uzaklaşırsa tesadüfle vaki olan dış tesirlerin veyahut yine tesadüfle vaki olan içten değişmelerin bu yollar üzerinde aynı aygıtları vücuda getirmekte âmil olma ihtimali o derece azalır."[171]

Bergson sonunda mekanizmin reddinin olabileceğini finaliteden ancak birbirinden uzaklaşmış olan tekâmül yollarında araçlarla birbirinin aynı olan birtakım aygıtların oluştuğu gözlenebilirse o zaman finalite bir yönden kabul edilebilinir demektedir. Fakat buradaki oluşumun kabulü seçilmiş tekâmül yollarının birbirinden olan uzaklıkların ve benzer yapıların karmaşıklığı derecesi ile orantılı olacaktır.

---

[170]Bergson, a.g.e., s.121.
[171]Bergson, a.g.e., s.122.

3.2.3. İnorganik Cisimlerin Kökeni

Bergson'a göre zaman cansız maddeyi asla değiştiremez; değişen maddenin parçaların yer değiştirmesi veya parçalara ayrılmasıdır. Bu parçalanma ancak "değişmezin" sınırına kadar gider. Bu yer değiştirmede cansız madde eski yerine geçebilir. Bu durum süreklilik arz edebilir değişmeyen bir süreçte yaşlanmadan bahsedemeyiz. Değişmeyen, yaşlanmayan bir oluş süreci bir tekâmül yaşamayacaktır sürekli tekrarı olan bir şeyin geleceği de önceden tahmin edilebilir bundan dolayı şu anki durum gelecekteki durumunun halini de taşır. Bu durumdan hareketle cansız maddelerin geleceği şimdiden mevcuttur. Madde dünyası artarda bir şekilde gelir. Ayrılmış sistemler geçmiş, şu an ve gelecek karşısında insanın ruhsal anda yaşadığı süre gibi geçirir. Bergson için hayatımızın bir anında geçen bir zaman diliminde bizim bekleme işini yaparkenki ruhsal durumumuzun işin içine girmesinden dolayı bu geçen zaman matematik bir zaman olmayacaktır. Çünkü bu zamanda insanın sabrı, kendisine ait bir süresi, yaşanılmışlığın olmasından dolayı bu zaman bir mutlağı ifade eder.

Cansız cisimler Bergson'a göre yer değiştirse bile bir değişimden söz edemeyiz sadece bütün içinde yerleri değişmiş olur. Canlı cisimlerde mekâna, fizik-kimya kanunlarına, bütüne bağlıdır. Canlı cisimler birbirini tamamlayan heterojen bölümlerden oluşur. Canlı cisim kendi başına bir birey ve bir birliktir. Cansız maddeleri canlı maddelerden ayıran bireyliktir. Canlı dünyasında Bergson'a göre kim fert kim değil bilemeyiz. Burada fertlilik ayrımı yapamamak geometrik bir düşünceye sahip olanlar tarafından eleştirilebilir oysaki bir tarif ancak realiteye ulaşınca yapılır hayatın özelliği her zaman gerçekleşmek üzeredir olmuş bitmiş bir şey değildir. Bireyselleşme canlı maddenin her tarafında mevcuttur, fakat bu eğilim üreme eğilimi tarafından muhalefete uğramıştır. Bireyselliğin tam olması için canlı organizmadan ayrılan her parçanın kendi başına yaşaması lazım ki durum böyle olsaydı o zaman türeme/çoğalma olmayacaktı. Bergson bu durumdan şu yaklaşımı çıkarmaktadır:

> "Yavrulama hakikatte, eski organizmadan ayrılmış bir parçanın yeni bir organizma yapması değil midir? O halde fertlilik, düşmanını kendi koynunda saklıyor demektir. Hatta fertliliğin zamanda yaşayabilmesi için duyduğu ihtiyaç bile onu mekanda asla tamamlanamamaya mahkûm ediyor. Bu iki temayülün paylarını ayırmak biyoloji bilginine düşer. Bunun için fertliliğin otomatik bir surette tatbik olunabilecek kesin bir tarifini ondan beklemek boştur."[172]

Canlı varlık anlama yeteneğinin ya da bilimin yapay olarak ayırdığı şeylerin ve yapay olarak sınırladığı sistemlerin hepsinden ayrılır. Canlı olan bir şey cansız olana benzetilemez. İlla canlı olan bir şey, bir şeye benzetilecekse bu cansız olan bir

---

[172]Bergson, a.g.e.,s.86.

maddeye değil belli olan bilinen evrenin bütününe benzetilmeli fakat bunun da bir faydası yoktur. “Çünkü canlı varlık gözlenebilir bir varlıktır; hâlbuki kâinatın bütünü düşüncenin bir mahsulüdür.”[173]

Bergson için herhangi bir canlıya olduğu gibi uygulanabilecek bir biyoloji yasası yoktur. Sadece hayatın türleri birtakım yönlere savurması vardır bu savurma da tekâmül anlayışının kendisinde vardır. Her tür kendini oluşturan uygulama ile geleceğini kuvvetlendirir, değişken isteklerini takip eder, geriye bile dönerek asıl istikametine arka çevirmiş olur. Aslında her hücre belli bir tarzda ayrı ayrı tekâmül eder. Yeni filizler veren bir ağaç ihtiyarlamaz gibi gözükse de bir şey ihtiyarlar. “Yaşayan her varlığın bir tarafında zamanın yazıldığı bir defter vardır.”[174]

3.2.4. Organik Cisimlerin Kökeni

Biyoloji bilimi bitki ve hayvanları karşılaştırırken birbirinde olmayan özelliklerden yola çıkarak ayırmaktadır. Bergson içinse bu ayrımda önemli olan belli özelliklerin bir grupta toplanması değildir asıl olan bu özelliklerin kuvvetlenmesinde yönelimlerle tarif edilmesidir. Ya da başka bir anlatımla türlerde var olan özelliklerden ziyade yönelimlere bakılırsa bitki ve hayvanların tarifi yapılacağı gibi aralarında bir sınıf farkı da olabilir ama bunun sonucuna bakılırsa ikisi de aynı hayatın farklı gelişimleri olduğu anlaşılır. Bergson bitki ve hayvanlar arasındaki farkı önce beslenme tarzlarında aramış ama gözlemleri sonucunda bunun aralarında bir fark olamayacağına karar vermiş. Daha sonra bu ayırımı “… hava, toprak ve sudan doğrudan doğruya aldıkları madeni unsurları organik, maddeye çevirmek gücüdür.”[175] demiştir. Bu farkı da başka bir farka bağlamıştır. Canlılar bunları sağlamak için ya sabit kalarak ya da hareket ederek sağlayacaktır düşüncesine önce ulaşır. Daha sonra bunun da bitki ve hayvanlar arasında bir fark yaratmayacağına karar verir. Bergson daha sonra bitki ve hayvanlarda şuurun bir fark yaratıp yaratmayacağına bakar ve şu yargıyı savunur: “Bu bakımdan ve yalnız bu ölçüde olmak üzere hayvanları duygululuk ve uyanık şuurla, bitkileri de duygusuzluk ve uyuyan şuurla tarif edeceğiz.”[176]

Bergson bitki ve hayvan arasında geçmiş halleri değerlendirirken bitkilerin, madeni cevherleri organik cevherlere dönüştürdüğü bunun sonucu olarak da bitkilerin hareket ve duygudan mahrum kaldığı hayvanların ise besin arama faaliyeti sonu-

---

[173]Bergson, a.g.e., s.87.
[174]Bergson, a.g.e., s.88.
[175]Bergson, a.g.e., s.173.
[176]Bergson, a.g.e., s.177.

cu daha şuurlu olgunlaştıklarını söylemiştir. Bergson için bitki ve hayvanlar ortak bir kökten gelmişlerdir. Hayvan ve bitkilerde görülen tekâmülün olgunlaşma özellikleri bugün dahi hayvan ve bitkilerde bulunmaktadır. Bergson'a göre bitki ve hayvanları birbirinden ayıran yönelimlerin niteliği değil sadece oranıdır. Önceleri ilkel bir şekilde birlikte bulunan bitki ve hayvanlar daha sonra yönelimler arttıkça farklılaşarak ayrılmışlardır. Ama her ikisini de tekâmüle yönelten ortak hamledir.

Bergson hayvanlar konusunda onları oluşturan şeyi, enerji biriktirmesi ve biriken bu enerjinin harekete çeviren bir mekanizma kurması olarak tanımlar. Hayvanlar bu enerjilerini ilk başlarda hoyratça boşaltmışlar daha sonra daha gelişken boyuta gelen bu hayvanlar enerji boşaltımı konusunda belli bir yöne doğru yönelmeye başlamışlar. Bu yönleri seçen sinirsel özellikler ve eklentilerinin bütünlüğüdür. Canlıların enerji harcama nedenleri dengede kalma çabasıdır. Bitkiler dahi ilk başta enerji toplamak için kendilerini amaç edinmişlerdir. Hayvanlarda ise hareket için enerjiye ihtiyaç duyulmuştur. Hayvan organizmasında enerji daha çok hareket üzerine kurulmuştur. Organizmanın duyu verileri ve hareket organı dışında kalan kısımları bu amaç için bir kuvveti hazırlamakla görevlendirilmişler.

Gıdanın hayvanlarda önemi organizma tarafından sinirlere ve kaslara gereken enerjiyi sağlamak içindir. Bunun yanı sıra gıda organizmayı iyileştirme ve organizmanın fizyolojisi için destek olmaktadır. Bu noktada sinirsel organlarda bu organizmada yaşam yeri elde etmiştir. Sinirsel fonksiyonlar ve onu yaşatacak olan fonksiyonlar beraber gelişmiştir. Hayvanlarda faaliyetler birbirine ihtiyaç duyacak şekilde çoğalmış ve karmaşık hal almıştır. Bergson için bu faaliyetlerin başlangıcında görülen sinir faaliyetleridir. Bergson'a göre sinir sisteminin önemi:

> "Sinir sisteminin ilerlemesi, hareketlerin daha tam bir intibakı ve bunlar arasında son derece seçebilme muhayyerliği yönünde olmak üzere hep bir zamanda vâki olmuştur. Bu iki temayül birbirlerine zıt görünebilir ve gerçekten de zıttır. Bununla beraber en ilkel şekilde vücut bulan bir sinir zinciri bile bu zıtlıkları barıştırmağı başarır." [177]

Bergson'a göre hayatın işlevi, maddeyi özgürleştirmektir. Bu özgürleşme tekâmülle gerçekleşir. Sinir sisteminin parçalarından tekvücut bir organizma oluşmuştur bu organizma âdete bir özgürlük olanaklarına dönüşür.

Bergson için kökten finalizmin yanılgılarından biri de canlı dünyayı yapay olarak görmesi ve her canlının belli bir hedef için bir amacının olması fikridir; oysa canlı dünyasında etkin olan tekâmül her zaman kendini aşmaya çalışmaktadır. Bergson doğanında insana benzediğini savunur, doğada insan gibi yapılan şeyle yapı-

---

[177] Bergson, a.g.e., s.188.

lan için harcanan iş başka başlık taşımaktadır. Hayat tekâmülünde durum farklıdır iş ile eser arasında orantısızlık vardır. Hayat ile parçaları arasında hareket konusunda anlaşmazlık yaşanabilir, hayat her zaman hareket halinde olmak isterken hayatın parçaları hareketsiz kalmak isteyebilir. Hayat her zaman önden gider tekâmül de sağa sola sapmadan gitmeyi arzular fakat parça halindeki tekâmül ise bunun tam tersidir. Hayat etkin olmaya çalışırken onun parçaları olan türlerde ise bir çaba söz konusu değildir. Hayat ortak genel bir çaba için uğraşırken türler ise kendi keyfiyetlerinde en az çaba gerektiren bir yola girerler. "Hayatın yeni bir şekil yaratmaya doğru giden faaliyetiyle şekillenmiş faaliyeti birbirlerinden böylece farklı, çok kere birbirlerine zıt iki harekettir."[178]

3.2.5. İnsan

Bergson için insan tekâmülün bir parçasıdır. Ortak hamlenin bir ürünüdür ama bu ürün Darwin'in anladığı düşüncede diğer canlılarla aynı ortak mahiyet sahip değildir. Bergson için insanın ayrı bir yeri vardır içgüdü ve zekâ ayrımında bu farkı ortaya koyar.

3.2.5.1. İçgüdü ve Zekâ

Zekâ ve içgüdü tıpkı bitki ve hayvan hayatı gibi birbirine zıt ama birbirini tamamlar şekildedir. Zekâ ve içgüdü ortak bir şey taşırlar bunun için ikisi de saf bir şekilde ele alınamaz. İçgüdü ve zekâ ikisi de kendi içlerinde birbirinden bir şeyler taşırlar bunun içinde ikisi bir arada bulunmaktadır. Her ikisi de hala bir oluş halindedir. Bergson'a göre zekâ ve içgüdü hayatın ham madde üzerindeki amacına farklı metotla hizmet eden iki farklı özelliktir. Bunları birbirinden ayırmak için Bergson objektif bir araç aramaktadır. Bergson zekâyı şöyle tanımlar: "Zekâ, yapma şeyler vücuda getirmek ve bilhassa âletler vasıtasıyla âletler yapmak ve bunları alabildiğine değiştirmek melekesidir."[179]

Bergson'a göre hayvanlarda da aletler vardır, fakat bu aletler onlarda organ şeklinde bulunmaktadır bu aletlerde içgüdüye bağlıdır. İçgüdü doğuştan gelmekle birlikte nerede başlar, nerede biter bunu söylemek Bergson açısından olanaklı değildir. Zekâ ile içgüdü arasındaki farkı da şöyle değerlendirir:

---

[178]Bergson, a.g.e., s.191.
[179]Bergson, a.g.e., s.200.

> "Olgun bir hale gelmiş içgüdü, alet yapma ve kullanma yetisidir ama bu alet organsaldır. Olgun hale gelmiş bir zekâ ise canlı olmayan alet yapmak ve kullanmak yetisidir."[180]

İçgüdü aletini hazır bulur kusursuzdur ve çok çaba sarf etmez zekâ ise aletini kendi oluşturur bir çaba sarf eder ve aleti bir organ gibi kusursuz değildir. Zekâ belirli bir şekilde değil sonsuz bir şekilde uzayıp gider yaptığı her yeni şey canlı varlığa destek olur. Hayat hem zekâyı hem de içgüdüyü ham madde üzerinde iki ayrı yön olarak kullandığı için zekâ ve içgüdüyü tam olarak birbirinden ayrılamamaktadır. Bergson zekânın ancak insanda kendisini bulduğunu ve içgüdüden ayrıldığını söyler. Burada doğanın ikisi arasında bocaladığını da söyler. Ona göre içgüdü ve zekâ aynı sorunun iki farklı çözümüdür. Durum böyle iken içgüdü ve zekânın bilgileri birbirinden farklıdır. Zekâ ile içgüdü arasında bir diğer fark da şuur yönündendir. Zekâ şuura, içgüdü ise şuursuzluğa daha yakındır. İçgüdü ve zekâ arasındaki bir başka fark içgüdüsel bilgi belli şeyleri maddi yönüne kadar doğrudan bilir, Zekâ ise belli hiçbir şeyi bilmez muhakeme yaparak öncüllerden sonuca ulaşarak bilgi elde etme yetisine sahiptir. Konuyla ilgili olarak Gündoğan, Bergson'da zekâ ve içgüdü ilişkisini şöyle yorumlar:

> "Hem zekâ hem içgüdü, tek başlarına kaldıklarında, eksik birer bilgi kaynağıdır. Zekânın ürettiği bilim, hayata ilişkin bir bilme faaliyetine giriştiğinde başarısız olmakta, sadece içgüdü sayesinde de insan hayatı, bütünüyle anlaşılamamaktadır."[181]

Bergson'a göre zekâ bağımsız değildir bundan dolayı da bilgi de ona bağlı değildir. Bunun tersi bir durum söz konusu olmuş olsa idi bilgi realitenin bir tamamlayıcısı olamayacaktı. Zekânın konusu organik olmayan katı maddelerdir. Çünkü zekâ bu inorganik evrende yani ham ve katı maddeler üzerinde çalıştığı zaman rahattır. Bergson için zekâ bir başka anlamda süreksizi tasarlar. Çünkü onun işi ona göre süreksiz ve hareketsiz olandadır. Bir başka özelliği zekâ yapma şeyleri oluşturur eşyanın gerçek şekilleri üzerinde durmaz. İşte buna benzer özeliklerinden dolayı zekâ tekâmülü anlamak için yapılmamıştır o daha çok değişmeyen, dönüşmeyen katı madde alanında kalmıştır.

Bergson için zekâ ve içgüdünün hareket şekilleri birbirinden farklıdır Zekâ mekanik, içgüdü organik şekilde hareket eder. İçgüdülerin görevi maddeyi organikleştirmektir. Bergson'da içgüdünün canlı için önemi canlının korunması, beslenmesi, tehlikelere karşı korunma reaksiyonu göstermesidir.

İçgüdü, sempatidir. Sempati, Bergson için kendi sınırlarının dışına çıkmış olsaydı kendi üzerine düşünebilseydi hayata nüfuz edebilirdi. Bu durumda zekâ ve

---

[180] Bergson, a.g.e., s.201.
[181] Gündoğan, a.g.e., s.66.

içgüdünün yöneldiği alanlar oldukça farklıdır. Biri cansız maddeye biri hayata yönelmiştir. Zekâ bilim aracılığıyla fiziki dünyada bilinmeyenleri çözmeye çalışsa da onun ulaşacağı alan hareketsiz alanı geçemez. İçgüdü her ne kadar hayatın etrafında dönse de sezgi insanı hayatın içine götürür ve daha sonra yetkin bir içgüdüye dönüşür.

Bergson insanın benliğinin en derinlere inmesi için saf süreye ihtiyaç olduğunu söyler. Bunun yanı sıra geçmişin hale kadar bozulmadan bir bütünlük içinde oluşu insan özünün yakalanması anlamında önemlidir. Burada bir hürlük de söz konusudur. Süre duygusuyla birlikte insan özüne ulaştığı an iç hayatındaki zekâ ile şekillenen şeyleri aşabilecek duruma gelecektir.

Bergson düzensizlik fikri konusunda, iki tür düzenin birbirine karıştırıldığını bununda bilgi meselesi için bir zorluk oluşturduğunu söyler. İki türden biri geometri ile tarifi olunan düzendir. Bu, nedenlerle sonuçlar arasında bir determinizm olduğu düzendir. Bu da Bergson için insanda pasiflik ve otomatik fikrini getiren bir düzendir. Diğer düzen ise ereksellik fikri ile bir arada olsa bile onunla tarif edilemeyen bir düzendir. Bergson için asıl olan hayati olandır amaç burada hayati olanın yönettiği bilgisine ulaşmaktır. Bundan dolayı Bergson için ereksele yakın gibi olan düzen hayati düzene daha yakındır.

3.2.6. Süre ve Sezgi

Bergson zaman kavramını tekrar değerlendirerek zamana kendine özgün bir yön katar. Bergson için zaman, oluşturacağı tekâmül anlayışı için de oldukça önemlidir. Çünkü buradan hareketle gerçeklik sorgulanacaktır. Bergson var olan zaman kavramını beğenmez:"Eski felsefenin ve bilimin anladığı zaman, bir cinsten olan ölçülür bir mekândan ibarettir. Hâlbuki somut zaman, şuurumuzun bir oluşu ve yaratıcı bir tekâmülüdür."[182]

Bergson psikolojik durumumuzdan yola çıkarak ruhsal hallerimizin ayrı unsurlar olmadığını kesintisiz olarak devam ettiğini savunur. Bergson bunun tersi durumda yani hallerimizin değişmeden sabit kalan bir "ben" tarafından düzenlendiği gibi olsaydı "süre"nin de olamayacağını belirtir:"Süre, geleceği kemiren ve ilerledikçe büyüyen geçmişin daima bir ilerlemesidir. Geçmiş hiç durmadan büyüdükçe kendisini de hiç durmadan hıfzeder."[183]

---

[182] Gündoğan, a.g.e. s.74.
[183] Bergson, a.g.e., s.78

Buradaki süre zamanın karşılığı değildir. Geçmiş üzerine eklenerek kendi kendini sürekli korur. "Bizi de hiç şüphe yok her lâhza bütün mevcudiyetiyle yoğurur."[184]Süre geçmişle beraber insanı şekillendirirken burada önemli bir diğer durumda insan ile süre arasındaki benzerliktir:

> "Zira zaman geçmişin şimdiki hal ile geleceğe ilerlemesiyle oluşan, bölünemez sürekli oluşumdur. Bergson bu düşüncesini daha da ileri götürerek süreyi, öz değişiklik, gerçek süre ruh işi veya ruhtan olmuş meşhur bir şey olarak değerlendirir."[185]

İnsan gerçek zaman olan süreye sahip tek varlıktır insanda süre gibi daha önceden hali kestirilemeyen, yaşantıları tekrarlanmayan her anı kendine özgü olan bir varlıktır. "Yani süre insanın kendi benliğini ve özünü anlamaktır."[186]Geçmiş her nevi bizi takip etse de insan da hatıralarıyla yığılıp şekillenip gelmektedir ve insan sürekli değişmektedir ve değişim kendine özgüdür tekrarı olmaz. Ruhi bağlamda yaşadığımız zamanın tekrarı da olmaz. Bergson insanın geçmişinin, şimdinin ve şimdinin kendi üzerindeki etkisinin açıklanabilir olduğunu ama geleceğe dair bir keşfinin olamayacağını söyler. Buna zekânın hatta zekânın da üstünde bir üst zekânın ulaşamayacağını söyler. Bu keşif olunamayan tabi ki daha önce hiç görülmemiş olan şeylerdir. Bergson bu durumu psikolojiye de uyarlar:

> "Psikolojik her hâl basittir, evvelce görülmüş olmalarına imkân yoktur, çünkü ferdiyetinde hem geçmişi hem de hâlin ona kattığını toplar, daha az orijinal olmayan bir tarihin orijinal bir anıdır."[187]

Bergson psikolojiye ayrı bir önem vererek psikolojik durumların insanı şekillendirdiğini hatta bu şekillendirmenin insanın kendini mütemadiyen yarattığını da söyler. Bu, şu anlama gelmektedir her insan kendi sorununu kendi içinde çözer. Bergson süre'deki bir başka amacını da şöyle özetler:

> "Aradığımız şey sadece şuurumuzun 'mevcut olmak' kelimesine verdiği tam manadır, bulduğumuz şey de şuurlu bir varlık için mevcut olmanın, değişme, değişmenin olgunlaşma, olgunlaşmanın kendi kendini boyuna yaratma olduğudur."[188]

Bergson'da önemli kavramlardan biri de sezgidir. Bergson mutlak bir bilgi arayışında elde edeceği bilginin sezgisel bir bilgi olmasını amaçlar onun için metafiziğin yöntemi sezgi olmalıdır. Bergson'da aynı zamanda sezgi, süre hakkında oluşturulan düşünceleri elde etmede bir yöntemdir. Özden de sezgi konusunda şunları aktarır:

"Hakiki süre düşünülemez, ancak yaşanır; şuur ve hayatın özünü teşkil eder. İşte bu dinamik olan süre, fizik dünyayla ilişkili olan ve akılla matematikle anlaşılabilen zamandan farklı olarak, sezgi ile kavranabilir."[189]

---

[184]Bergson , a.g.e., a.s.
[185] Eroğlu, a.g.e., s.100.
[186]Eroğlu, a.g.e.,s.101.
[187] Bergson, a.g.e., s.80.
[188]Bergson, a.g.e. s.85.
[189]Özden, a.g.e., s.150

Peki, sezgi nedir diye sorduğumuz zaman sezgi; aklı, deneyi, duyu verilerini kullanmadan doğrudan ve aracısız, içgüdüsel bir şekilde kavramadır. Sezgi Bergson'da ne anlama gelmektedir:

> "Sembolik, analitik ve göreli bilgi türüne karşıt olarak, bir nesnede, biricik ve dolayısıyla ifade edilemez olanı yakalaması için, insanın bu nesnenin içine girmesini sağlayan sempati türü; hayal gücümüzü kullanarak, kendimizi nesneyle özdeşleştirmemizden oluşan kesin ve mutlak bilgi; nesneyi herhangi bir bakış açısından değil de bizzat kendisinde olduğu gibi, içinden kavrama olanağı sağlayan, nesneyi bütünlüğü içinde, tam olarak veren, kesinlik ve kusursuzluğa ulaştıran, nesneyi canlı, dinamik özelliği içinde sunan kavrayıştır."[190]

Bergson'da içgüdü ve zekâ bilgiye ulaşma araçları olmanın yanı sıra maddi bilgisinin ötesinde mutlak ve metafiziksel olan bilgi sezgidir. Sezgi içgüdü ve zekâdan farklı olsa da bilgiyi elde etme sürecinde her ikisinden de yararlanır. Zekâ ve içgüdü arasında sezgiye yakınlık boyutunda bir derecelendirme yapıldığı zaman içgüdü zekâdan daha öndedir. Bergson zekânın madde ile uğraşmaktan dolayı ancak madde dünyasının mutlak hakikatine ulaşabileceğini, hayat bilgisine ise zekâ ile değil ancak sezgi ile ulaşabileceğini ifade eder. Bu ifadesi zekâya önem vermediği anlamına gelmez sadece bilgi alanı konusunda ve mutlağın bilgisi konusunda bir ayrım yapmaktadır. Bergson'da süre ve sezgi arasındaki ilişkiye baktığımız zaman sezgi sürenin bilinmesi için oldukça önemlidir. Bergson'un sezgiye yüklediği anlam sürenin sezgisinden oluşmaktadır.

> "Gerçek dediğimiz şey, tecrübe edilmiş ve somut olan bir durum olduğu için sezgi, böylece ifade edilen gerçeğin yani sürenin içine yerleşmektir. Çünkü süre, ölçülebilir bir nicelikler yumağı olmayıp, niteliklerden ibaret gerçeklik olduğu için onlar, sadece hissedilebilir veya idrak olunabilir yani kısacası sezgi ile kavranabilir. Sezgi ile süre arasında kurulan yakınlık, sezgi yoluyla düşünmenin süre içinde düşünmek olarak ifade edilir."[191]

Burada bahsedilen süre kavramı iç süredir, ruh ve şuur durumlarından oluşan değişimlerdir. Bundan dolayı sezgi gerçek değişiklikleri anlayan ve kavrayan bir kabiliyettir.

Gılles Deleuze da Bergson'da sezgiciliğin çok önemli olduğunu ifade ederek sezginin Bergsonculuğun yöntemi olduğunu dile getirir. Hatta sezgi Deleuze için felsefenin en gelişmiş yöntemlerinden biridir. Bergson'da süre ve sezgi ilişki için şunları söyler:

> "Bu yöntemin, Bergson'un felsefede kesinlik dediği şeyi oluşturan kendine ait katı kuralları vardır. Öte yandan Bergson'un, yöntem olarak anlaşılan sezginin süreyi, zaten gerektirdiğini ısrarla vurguladığı da doğrudur."[192]

---

[190]Cevizci. *Felsefe Sözlüğü*, s. 611.
[191]Gündoğan, a.g.e., s.89
[192]Gilles Deleuze. (2006). *Bergsonculuk*. Hakan Y. (Çev), Otonom Yayıncılık,İstanbul, s.49

3.2.7. Sürenin Organizmaya Etkisi

Mekanizm düşüncesi şuurlu varlığın gerçeğini geçmişin hâlde uzaması olan hafızanın teşkil ettiğini yani varlığın yapıcı ve geçmişin geriye dönemeyeceğini gözlemlese de bunlara önem vermez. İcat (yaratma) duygusuna bakılınca ve bilimin evrenden ayırdığı eşya ve sistemlerin ötesine gidildikçe içten içe değişen ve geçmişi geriye dönülmeyecek şekilde toplayan bir gerçeklikle karşılaşıldığını muhakeme istediği kadar kanıtlasa da buna da önem vermemekteler. Bergson insanın içinde taşıdığı metafizikçi için “kararlı ihtiyaç ve açıklamalara, değişmez tezlere sahiptir ve bütün bunlar somut sürenin inkârında toplanır.”[193]der. Değişme, parçaların düzen veya düzensizliği olarak algılanırsa, zamanın geriye döndürüleceğine de inanılırsa, eşyanın düzenlenmesi de çaresizlikten kaynaklanıyorsa, bu durumda ihtiyarlama bazı cevher ve maddelerin kazanılma ve kaybından, ya da her ikisinin birlikte olmasından oluşmaktadır. Bu durum karşısında Bergson şunu söyler:

> “Halbu ki ihtiyarlamada daha derin bir sebep olmak lazımdır. Çünkü bir embriyonun tekâmülü ile organizmanın tam bir tekâmülü arasında kesiksiz bir süreklilik olduğu tahmin edilebilir. O halde canlı varlığı büyüten hamle gelişip ihtiyarlar, embryon hayatının safhalarını geçirten de bu hamle olur. Embryon’un gelişmesi ise daimî bir şekil değiştirmedir. Bu değişmelerin sırtı sıra bütün vecihleri kaydedilse bir süreklilik ile karşılaşıldığı zamanda olduğu gibi bir sonsuzluk içinde kaybolur. Hayat doğumdan önce başlayan tekâmülün bir devamıdır.”[194]

Bu yorum şüphesiz Bergson’un süre, tekâmül hayat hamlesi kavramlarıyla örtüşmektedir. Ölüm eğer bir son olsaydı o zaman bedeni ve ruhu mekân içinde ve maddi zaman çerçevesinde düşünmüş olacaktık ki bu yaklaşım materyalist bir anlayışı çağrıştırır. Bergson’un bu yaklaşımını materyalistlere karşı bir gönderme olarak alabiliriz. Hayatın doğumdan önce devamı için Bergson insanın ergenlik döneminde geçirdiği değişimlerin daha önceden kişide doğumla birlikte potansiyel olmasına bağlamaktadır. İhtiyarlamanın asıl nedeni şekil değiştirmenin hissedilmeyecek hâle gelmesidir. Mekanist bir ihtiyarlama açıklamasının ötesinde farklı bir anlam vardır.Bu anlam canlı üzerinden tekâmülün, geçmişin halde devamı ve sonuç olarak organik bir hafızanın varlığını gösterir.Bergson için canlı hayatı ve ihtiyarlama, pozitif bilimler ve matematik bilimi ile ele alınamaz.Biyoloji bilimi güneş sistemini inceleyen bir tarzda çalışmaktadır. Bergson bu duruma karşı çıkar bunun Galile ile başlayan bilim anlayışının mirası olduğunu vurgular .Bu anlayış metafiziğin dışlanmasına kadar gitmiştir.Matematikçilerin dünyası her an ölen her an yeniden doğan bir dünyadır.Burada tekâmülün nasıl tasarlanabileceğini Bergson sorar.Açıklama olarak da

---

[193] Bergson, a.g.e., s.89.
[194] Bergson, a.g.e., s.90.

canlı varlık sürenin bölümleriyle ilgili bilgi verir oysa matematik ancak sürenin sonu ile ilgilidir.

3.2.8. Dönüşümcülük

Bergson transformizma fikrinin bilinen olguların en doğru ve tercümanı olduğunu kabul eder. Transformizmanın organik varlıkların sınıflandırılmasında tohum halinde olduğunu söyler. Bergson biyologların canlıları sınıflandırma biçimini kabul eder ve burada soyaçekimden de bahseder:

> "Hayvan ve nebat evreninde doğuran ile doğan arasında bulduğumuz münasebetler filhakika dedelerin torunlara naklettikleri kanaviçe üzerinde ve bunların sahip oldukları zeminde herkesin kendi orijinal nakşını işlediği tarzındadır."[195]

Bergson aynı canlının tür değiştirerek biçimlenmesini de sorgular. Embriyonun geçirdiği aşamaların kanıt olarak alınabileceğini belirtir. Tekâmülcülüğe göre transformasyonlar bir türden bir çeşide geçerken yaşanan transformasyonlara benzetmek mümkündür. Tekâmül basit bir şekilden daha karmaşık bir şekle dönüşebildiğini göstermektedir.Fosil kalıntılarının azlığına rağmen türleri artarda gelen düzeni, embriyonel oluşum ve karşılaştırmalı anatominin düzenine uymaktadır.Her ne şekilde olursa olsun transformizmaya getirilecek her şekilde eleştiriye rağmen onun sınıflandırma tekniği, embriyoloji verileri değişmeyecektir.Bergson için filozofun beklentisi tekâmülcü anlayışın canlılar arasında ideal bir akrabalık bağı olduğunu görmek ve şekiller arasında akrabalık bağının maddileşmiş türler arasında kronolojik bir bağ olmasını gerekli sayacak olmasıdır.Transformasyonun canlıların arasındaki bağı nasıl gösterirse göstersin burada yine tekâmüle ihtiyaç olacaktır.

3.2.9. Organizmanın Tekâmülleşmesi

Bergson tekâmül hareketini şöyle tasvir etmektedir "Eğer hayat da topun ağzından çıkan bir gülle gibi tek bir yol alsaydı tekâmül hareketi basit bir şey olacak, yönü de çabuk tayin edilecekti."[196]Tekâmülün temayülü için mükemmel bir betimleme diyebiliriz. Bergson bu gülleden çıkan parçalarında tekrar birer gülle olarak patlayıp saçıldığını da ekler. Bu saçılmaların altında iki kuvvet bulunmaktadır. Barutun patlama kuvveti ile güllenin gösterdiği bu kuvvete gösterdiği dirençtir.Hayatın çeşitlenmesi bu şekilde oluşmuştur.

---

[195] Bergson,a.g.e., a.s.
[196] Bergson, a.g.e., s.165.

Bergson'a göre hayat maddenin gösterdiği engeli aşmak zorunluluğu hissetmiştir. Bu engeli aşmak için hayat önce fizik-kimya kuvvetlerinin şartlarına uyarak yol almıştır. Bundan dolayı ilk ortaya çıkan şekillerin canlı olup olmadığı belirsiz kalmıştır. İlk ilkel canlıların da basit bir şekilde olmaları buna bağlanmış. Ali Osman Gündoğan bu durum karşısında şu soruyu sormaktadır:

> "Nasıl oluyor da bu pek basit şekiller en yüksek şekillere giden yolun başlangıçlarında bulunabilir veya bu pek basit şekillerden nasıl olur da pek yüksek şekiller ortaya çıkabilir?"[197]

Bergson bu canlıların içlerinde bir iç hamlenin varlığından bahsetmektedir. Bu hamle hayat hamlesidir. Bütün canlılar bu hamle aracılığıyla aralarında birleşmişler aralarında bir iş bölümü yaparak karmaşık ve ayrı parçalardan oluşan tekvücut bir hayat yumağı haline gelmişler. Bergson hayatın kendi içinde parçalanmanın gerçek ve derin nedenlerinin olduğunu söylemektedir."Çünkü hayat demek temayül demektir; temayülün esası da bir ağaç gibi büyümek ve dallarının her birinde hayat hamlesini taşıyan muhtelif yönler yaratmaktır."[198]

Doğa çoklu temayülleri korur ve türlü türleri yaratmak için tekâmülden faydalanarak hepsiyle farklı yönlerde tekâmül yaratır. Birden çok türlü tekâmül yolları dallanıp budaklansa da bunlarda sadece biri insana kadar gelen yoldur. İnsan topluluğu her türlü ilerlemeye açık fakat sürekli bir düzensizlik vardır. İdeal olan bir topluluğun ilerlemesi ve dengede kalmasıdır. İnsan için sosyal hayatında bu ikisinin aynı anda olması güç bir istektir çünkü sosyal alanda bir hamle yoktur.

3.2.10. Uyum Değişim ve Gelişim

Tekâmülün kendisi incelendiği zaman yönelimlerinin toplamında hamlenin görünmez prensibi elde edilecektir. Bu prensip ne mekanizmi ne de finalizmi andırır. Bergson türlerin çevreye uyum sağlamadan yaşamayacağını kabul etmektedir fakat tekâmülü idare edenin çevre olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Doğadaki bazı canlıların çok eski çağlardan beri aynı kalmasını kanıt olarak gösterir.Bergson'a göre bu kanıt mekanizmin tekâmülün kaynağının çevre olduğu teorisine karşıt bir tezdir.Uyum ilkesi ancak tekâmülün kaba hatlarını açıklayabilir onun yönünü açıklamaktan uzaktır.Hayatın tekâmülü bir planın gerçekleşmesi değildir. Çünkü geçici haller de sadece uyumdan ibaret değildir.

---

[197] Gündoğan, a.g.e., s.57.
[198] Gündoğan, a.g.e., s.166.

Bergson'a göre tekâmül bir sürekli yenileşmedir, yaratmadır bu yaratım Zekânın anlaması için fikirler, tabirler üretecektir. "O halde hayatın geleceği, şimdiki haline aşacak, önceden mevcut yahut tasarlanmış bir planın gerçekleşmesi olmayacaktır."[199] Bu düşüncenin tersinde olan finalizm bu noktada yanılmaktadır.

Tekâmülü bir plan çerçevesinde anlayan filozoflar bu planı inceledikleri zaman umduklarını bulamadıkları zaman var olanların tesadüfî olduğu fikrine kapılacaklardır. Bergson için tesadüfîn payını vermeli ve doğada her şeyin bir ahenk içinde olmadığı fikri benimsenmeli. Planlanan bir yerde özgürlükten ve yaratıcılıktan bahsedemeyiz. Tekâmülün nereden geldiği tam olarak yorumlanamaz böyle olması için bir sonun olması gerek oysa tekâmülde böyle bir sondan bahsedemeyiz.Bundan dolayı birçok yazar türlerin kütüğünü tam kesin olarak sabitleyememiştir.Burada önemli olan canlıların düzeninden çok, önemli tekâmül yönlerini bulmaktır. Bergson için asli olan yön ise insana giden tekâmüldür. Bunun içinde insanın hayvanlarla olan ilişkileri göz önüne alınırsa hayvan türlerinin de yeri belli olur.

3.2.11. Hayat Hamlesi ve Tekâmül

Bergson için evren bir sanat eseridir bu şekilde olmasının nedeni tekâmülün yaratıcı ve sanatsal bir niteliğe sahip olmasından gelmektedir. Bergson'un "hayat hamlesi" kavramını incelemeden önce tarihteki benzer kavramlara baktığımız zaman Gündoğan şöyle bir tespitte bulunmaktadır:

> "Hayat hamlesi, örneğin Schopenhauer'deki yaşama iradesi, Schelling'deki kendisi şuursuz bir zekâ ve edimi yaratma olan tin kavramlarına benzetilebilir… tin ile tabiat eşittir ve tabiatta canlı olmayan hiçbir şey yoktur. Varlıklar arasında özü gereği bir fark görmeyen Schelling için tin, bir töz varlığıdır. Hayat hamlesi ise canlı varlıklarda bulunan bir ilkedir."[200]

Bergson tekâmül anlayışında hayat hamlesinin özgür ve yaratıcı olduğunu kabul eder. Hayat aralıksız önceden determinist bir şekilde keşfedilmeden yeni şekiller ve çeşitler yaratan bir hamledir. Bundan dolayı bu hamlelerle tekâmül bir yaratıcılıktır. Fakat bu yaratıcılık kendince değildir. Bergson'a göre, tekâmülün burada kanunları söz konusu değildir. Sadece hayat hamlesinin saçtığı yönler bulunmaktadır. Bergson'un bu anlayışı Lamarckçıların anlayışına yakındır.

> "Lamarck, 'canlılarda organlarını kullanıp kullanmamak vasıtalarıyla kendi kendilerini çeşitlendirmek ve böylece kazanılmış farkları gelecek nesillere geçirmek iktidarı bulunduğunu' kabul eder."[201]

---

[199] Gündoğan, a.g.e., s.169.
[200] Gündoğan, a.g.e., s.59.
[201] Bergson, a.g.e., s.47.

Bundan dolayı da cinsler ayrı tutularak, türlerdeki farklılık ne tesadüfî ne de kendi kendine dayanmaktadır. Bundan dolayı şartlara uyum sarf olunan yönlerin bir sonucudur. Bergson hayatı hamle ile şu şekilde tanımlar:

> "Hayat, hamlesi patlamış büyük bir gülleyi andırır, bu gülle zaman zaman içinden daha küçük gülleler çıkarak birkaç kere patlamıştır. Daha sonra bunlar da aynı suretle patlayarak böylece zamanımıza kadar gelmişlerdir. Bunların hürriyetle ve birdenbire saçılmalarına tek engel madde olmuştur."[202]

Hayat hamlesi bütün canlılarda Bergson açısından ortaktır. Canlılardaki değişimin, türlü yönelimlerin birbirlerini belli bir oranda tamamlaması bu duruma bir işarettir. Hayat hamlesi başlangıçta tek bir bütün olarak birçok eğilimin ve yeteneğin kaynaşması sonucu oluşan bir bütündür. Daha sonra bu bütünlük madde içinde kendi eğilimini ve gücü doğrultusunda bir yön bularak bitki, hayvan, insan olmak üzere üç yöne ayrılır. Bu üç yön birbirini tamamlayarak oluşmuştur. Bergson bu yönler arasında insan ve hayvan arasındaki ortak bir hayat hamlesi varlığını kabul eder ama Darwin'in evrim anlayışı gibi insan ve hayvanın ortak akrabalığını kabul etmez Bergson'da insan ve hayvan arasında mahiyet farkı bulunmaktadır. Hayat hamlesi bitkilerde uyuşuk bir durumda, hayvanlarda içgüdü durumunda, insan da ise zekâ olarak ortaya çıkar. Bergson için içgüdü ve zekâ ayrı bir önem arz eder. Bergson'un süre ve sezgi anlayışının tam olarak anlaşılması için içgüdü ve zekâya ihtiyaç bulunmaktadır.

Bergson'da hayat ve şuurun içeriğine baktığımız zaman, Bergson için bilgi metafizikle ilgili bir alandır. Zekâ ve sezgi birbirinden yararlanmaktadır. Zekâ ve içgüdü ile bölünmüş bir şuur hem madde hem de hayatın oluşunu izler. Bu şekilde ikili olan şuur gerçekliğin iki şekilde gösterilmiş halidir. Bundan dolayı bilgi teorisi de metafiziğe bağlı kalmak zorunda kalacaktır. Sezgi zekâya oranla daha çok tercih edilmektedir nedeni ise şuur ve hayatın burada daha güvende olmalarından kaynaklanmaktadır. Ama tekâmülün gidişatına bakılınca da hayat ve şuurun çok ilerlemediği görülmektedir.

Şuurun bir başka önemi ise tekâmülü ilerleten bir hareket olmanın yanı sıra insanı da özel bir yere getirmiştir. Bundan dolayı insan ve hayvanlar arasındaki ayrım bir dereceleme farkı olmayıp bir mahiyet farkıdır. Şuur özgürleşmek için canlıyı, hayvan ve bitki olarak ayırdıktan sonra içgüdü ve zekâ boyutunda kendine bir çıkış yolu aramıştır. Bu çıkış yolunu içgüdüden çok zekâ yolunda insanda bulmuştur.

[202]Bergson, a.g.e., a.s.

Bundan dolayı hayatın tekâmülü insanda toplanmaktadır. Bu toplanış bir son değil bir temsildir.

Bergson psikoloji, ‘kozmogoni’[203] ve metafiziğin zekâya bakışını eleştirmektedir. Onun için zekânın maddeye suretiyle doğuş ve oluşunu ela almak incelemek daha önemlidir. Bergson için zekâ realite ile temasa geçerek zekânın realite ile yaşaması ve bunun sonucunda insanı ilgilendiren boyutlarının alınması gerektiğini savunmaktadır. İnsan zihni engellerle dolu bunlardan biri zekâya aşırı güven duygusu sonucu zekânın ötesinde bir şeyin çözüm yaratamayacak inancıdır. Yapılması gereken bu düşüncenin sınırları dışına çıkmaktır alışılmamış bu alana uyum sağlamaktır. Zekâ kaynaklarına kadar götürülmeli burada bir çıkmazdan bahsedilemez. Bu bahis ancak Bergson’a göre kendi dışında gerçekleşen felsefelere aittir.

Bergson için bütün canlılarda esas olan bir enerji toplamak ve bu enerjiyi kullanmaktır. Hayat hamlesinin maddeden istediği budur. Hamle bir defalık olduğu için bütün engelleri aşamamıştır. Hayat hamlesi hep bir engelle karşılaşmaktadır, bu engelle mücadele canlı dünyanın tekâmülü savaşı anlamına gelmektedir. Hayat hamlesi bitki ve hayvan olarak ikiye ayrılmış şekilde oluşmuştur. Fakat hayat hamlesi bu ikiye bölünme ile kalmamış bölünmeler artmıştır. Bu da tekâmülün türlü yollara ayrılmasına neden olmuştur. Bergson canlılar dünyasının bütün basamaklarında aynı yasanın görüldüğünü savunur. Cansız dünyasında görülen birlik ve çokluk hayat hamlesinde görülmez. “Hayat hamlesi ne saf bir birlik ne de saf bir çokluktur.”[204]

[203]“kozmogoni, evrenin kökeniyle ilgili olan ve efsane şeklinde veya spekülatif ya da bilimsel bir tarzda ifade edilen kuram, evrenin kaynağına ilişkin araştırma dalıdır.” bilgi için bkz. Cevizci. *Felsefe Sözlüğü,* s.420.
[204] Bergson, a.g.e., s.311.

DÖRDÜNCÜBÖLÜM
DARWIN ve BERGSON

4.1. DARWIN'İN EVRİM ANLAYIŞI İLE HENRI BERGSON'UN YARATICI TEKÂMÜL ANLAYIŞININ MUKAYESESİ

Çalışmamızın bu bölümünde Darwin ile Bergson'un evrim-tekâmül teorilerinin karşılaştırılması yapılacaktır. Darwin ve Bergson'un ortak fikirlerinin olmasının yanı sıra birbirinden farklı fikirler de bulunmaktadır. Bu doğal bir durumdur çünkü iki ilim adamının da savunduğu ve beslendiği felsefi düşünceler birbirinden farklıdır. Darwin materyalist, mekanist, pozitivist ve yer yer de agnostik düşünceler içerisinde evrim teorisini oluştururken; Bergson, Antik Çağdan günümüze kadar bazı felsefi problemlerle adeta hesaplaşarak felsefesini oluşturmuştur. Bergson Darwin'in yetiştiği felsefi kökeni hayatı boyunca eleştirmiş dünya görüşünü ve tekâmül anlayışını bu eleştiriler üzerine kurmuştur. Bergson Darwin'in uzaklaştırdığı metafiziği felsefeye yeniden kazandırarak felsefenin ait olduğu yere gelmesini sağlamıştır.

Bergson Yaratıcı Tekâmül kitabında bir ölçü ararken Darwin ve Darwinci anlayışı eleştirmektedir. Bergson uyum yasasının varlığını ve etkisini kabul etmektedir. Biyoloji bilimi de aynı yasayı kullanmaktadır. Onlara göre dış şartlar canlı cevherde yapılan fizik-kimya değişiklikleriyle, organizmada belli bir değişikliğe yol açmaktadır. Darwinci anlayışta dış kuvvetlerin doğrudan ve tek başına canlılar üzerinde bir etkisinin yoktur. Burada etkili olan, dış kuvvetlerle birlikte doğuştan gelen tesadüfün etkisiyle, çevreye uyum sağlayan türlerin soylarının varolma savaşında hayatta kalma düşüncesidir. Bir başka deyişle bazı türler dış şartlardan olumlu etkilenirken bazıları da olumsuz etkilenmektedir ama burada daha etkin olan türün uyum sağlama gücüdür; çevreye uyum sağlayan ayakta kalır. Bergson Darwincilerin kullandığı uyum kavramının yetersiz olduğunu söyler.Uyum sağlayamayanların elendiğini söyleyen Darwinci fikir gayet açık ve basittir.Fakat tekâmül fikrinin düzenleyi

cisi olan dış şartlara olumsuz bir anlam yüklemekte bundan dolayı karmaşık aygıtların derece derece gelişmelerini açıklama konusunda güçlükler yaşamaktadır. "Tesadüfî olan bir değişme, ne kadar küçük olursa olsun, fiziki ve kimyevi birçok küçük sebep ister."[205]Tesadüflerin toplamı zaman ve mekânda aynı düzenle ardı ardına gelerek oluşmaz. Darwinciler de, aynı sonuçlar farklı sebeplerden oluşmuş diyerek bu fikri desteklerler. Organik yapı değişim için tekâmüle muhtaçtır. Doğal seçilim ve varolma savaşı bize bu konuda fayda vermez çünkü onlar tekâmülde sadece hayatta kalanları ele alır yok olup gidenlerle ilgilenmez oysa tekâmülle birikmiş sebeplerin birbirinin aynı yapılar oluşturduğunu gösterir. Sebeplerin son derece çok, sonuçların ise karışık olduğu bir düzende tesadüfî sonuçların aynı sonucu doğurması kabul edilemez. "Mekanizm prensibi, aynı sebepler, aynı sonuçları verir."formülüdür.[206]

Bergson değişim için tesadüfü kullananların uyum tanımını inceler, onlar için uyum, uyum sağlayamayanların ortadan kalkması yanı sıra dış şartların da olumlu etkisini ifade eder. Bu sefer sonuçların benzerliği sebeplerin benzerliği ile açıklanır. Bu açıklama da Bergson için sözde bir açıklama anlamına gelir. Sorun 'uyum' kelimesinden anlaşılanın farklı manada olmasıdır. Bu manada uyum mekanik bir açıklamadır. Maddenin uyum sağlayacağı şekil daha önceden belli olduğu için uyum sadece maddeye şeklini vermiştir. Organizmanın uyum sağlayacağı biçim daha önceden söz konusu olmaz. Çevre şartları bir şekil verecek güçte değildir.İçinde bulunduğu şartlara şekil verme olayı hayata aittir.Hayat faydalı olumlu sebepleri alır. Zararlı olanları dışlar sonra dış şartlara benzemeyen bir mekanizma ile bunlara karşı koyar. Bergson'da uyum tekrar etmek değil karşı koymak manasındadır.

Bergson'a göre Darwin'in dayandığı fizik ve matematik yasaları da tam değildir Çünkü fizik ve matematik kanunlarında yola çıkan yaklaşımlar maddeye tam olarak uygun olmayacaktır. Bergson için burada bir yapaylık vardır, bu yapaylığın nedeni ölçütlerinin doğaya uygun olmamasıdır. Doğa ne saymak ister nede ölçmek böyle bir niyeti yoktur. Bunun için doğa, fizik ve matematik dünyasının sahip olduğu ölçümler üzerinden elde edilen sonuçlardan daha fazlasıdır.

Bergson finalite ve mekanizm görüşünü savunanların teorilerinde yer alan tesadüfün etkisini de ele alır. Finaliteyi savunanlar insan gözünü ele alarak bu organdaki unsurların birbirleriyle olan bağı kolaylıkla göstermişlerdir. İnsan gözünün aşamalı oluşumu mekanizm dışında başka bir sebep gütmeden, fonksiyon ile organ ara-

---

[205] Bergson, a.g.e., s.123.
[206]Bergson, a.g.e., a.s.

sındaki etkileşimlerle açıklanabilir olduğunu savunmuşlardır. Bergson'a göre finalite ve mekanizm ışığında meseleye sadece fonksiyon ve organ arasındaki bir ilişki boyutu ile bakılırsa sorun güç çözülür. Çünkü ikisi de birbirinden farklıdır. Ama tartışma iki organ arasında yapılırsa gerçeğe ulaşmak daha kolay olur.İki evrim/tekâmül anlayışının özelliklerini tekrar edersek biri değişimlerin tesadüflere bağlı olduğunu söyler diğeri ise dış şartlara bağlı olduğunu söyler.Darwin sadece seçilen ve çok hafif değişen değişimlerden bahsetmiştir.Türlerdeki hızlı değişimler sadece ucube yaratır. Darwin için türler fark edilmeyen değişimlerin birikmesiyle olmuştur. Bu düşüncenin tersi durumu Bergson 'Bateson' adlı bilim adamının savunduğunu söyler:

> "E. Lamarckiana üzerinde çalışan bu botanikçi birkaç kuşaktan sonra yeni birtakım türler elde ettiği için tecrübelerinden çıkardığı teori son derce önemlidir. Bu teoriye göre neviler istikrardan değişmeğe mütenavip devirlerde geçer, 'değişebilme' devri geldiği zaman neviler muhtelif birçok yönlerde umulmadık şekiller doğurur."[207]

Her iki teoride hakikat payı olduğunu Bergson inkâr etmez onun için değişmeler ne şekilde olursa olsun yapı benzerliğini açıklayamaz. Darwin'in görüşünün bir an kabul edildiği varsayılırsa, organizmanın bütün parçaları zorunlu olarak bağlı ve dayanışma içindedir bu unutulmamalıdır. Bergson için sorgulanması gereken organların bir seçilime uğraması ve iş görmesinin ancak fonksiyonu yapması ile kabul edileceği meselesidir. Bergson şu tezdedir:

> "Eğer buradaki değişmeler tesadüfle oluyorsa organın kendi fonksiyonunu yapmağa devam edecek gibi bütün kısımlarıyla aynı zamanda husul bulması için tesadüflerin birbiriyle uzlaşmayacakları aşikârdır."[208]

Bergson bu görüşün Darwin taraftarlarınca anlaşıldığını hatta hissedilmeyen değişimler farz etmesinin sebeplerinden birinin de bu olduğunu söyler. Bergson aslında sayısız küçük değişimler sadece tesadüfle meydana geliyorsa bunların iki tekâmül yolu üzerinde aynı düzende oluşa gelmeleri farz olunamaz demektedir.

Bergson birden değişimler hipotezine de yer vermektedir. Bu hipotez çalışmamız için oldukça önemlidir. Her iki isim de bu konuda farklı düşünceler ve çıkarımlara ulaşmaktadır. Bergson, yumuşakçalardan örnekle göz gibi bir organın birden değişimler ile oluştuğunu bir an kabul ederek yola çıkmakta ve bu kabulde tesadüf ve doğal seçilim ilkesini de hesaba katar ve şu soruyu sorar:

> "Görme aygıtının bütün kısımları birdenbire değişirken bu kısımlar nasıl oluyor da gözün fonksiyonunu yapmasına engel olmayacak derecede düzgün, dayanışma içinde kalmaktadır?"[209]

Bergson, burada görme işinin aksamaması için bütün parçaların aynı anda değişmesi gerektiğini belirtir. Doğal seçilimin, görme fonksiyonunun işe yarar karak-

---

[207]Bergson, a.g.e., s.130.
[208] Bergson, a.g.e., s.131.
[209]Bergson, a.g.e., s.132.

terlerinin korunmasının ve oluşmasının sağladığı kabul edilse, ve de tesadüfün aynı olanağı tekrar tekrar sağladığı da kabul edilse, “Fakat aynı ihsanı bir türün bütün tarihi boyunca nasıl tekrar eder?”[210]diye sormaktadır. Burada tesadüf, tesadüf olmaktan çıkarak sanki bir finaliteye doğru gittiği görünümü vermektedir.

Darwin bu durumun aynı zamanda karşılıklı değişim yasası çerçevesinde açıklanabileceğini savunmaktadır. Bergson burada “karşılıklı” kelimesinin anlamının değişimlerin birbirini türettiği mi yoksa birbirini tamamladığı anlamına mı geldiğini de sorgulamaktadır. Farklı organların arasındaki etkileşim karşılıklıdır ilkesinin dışında her iki organın da benzerlik teşkil etiği de söylenebilir. Bergson göz gibi bir organın değişmesiyle arkasından bunu tamamlayan birtakım değişimlerin gelmesinin olanaklı olmadığını söylemektedir.Sadece dayanışma içinde birbirini tamamlayan değişmelerin bir ve aynı sayılamayacağına inanmaktadır.Bunun içinde karşılıklı kelimesinin anlamının iyice ayrılması gerektiğine inanmaktadır.Karşılıklı değişim ilkesini savunanlar,bu ilkenin sadece değişimi anlatmak için kullanışlı bir tarz olduğunu ama prensiplerin içeriği açıklanacağı zaman da mekanizm tezine dönülmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Bergson’un görüşü özetlenecek olursa tekâmülü yaptıran etken tesadüfle olan fark edilmeyen değişimleri saklamak ve biriktirmek için gelecek türlerden her birisini koruyacak bir meleke lazımdır. Bunu yapacak olan doğal seçilim değildir. Değişim birden oluyorsa eski fonksiyon görevine devam edemeyecek yeni fonksiyonda eskisinin yerine geçemeyecektir. Bergson için biraz önceki melekenin, birden değişimde değişimlerin tek bir yerde toplanması için de olması gerektiğini savunmaktadır.

Bergson değişimle ilgili göz konusuna devam ederek; tesadüflerin iç sebeplerden değil de dış sebeplerden geldiğini ele alan“filogenetik”[211] bakımından ayrı serilerdeki göz yapısının benzerliğinin nasıl açıklanacağını da sorgulamıştır. Bergson “filogenetik” savunucularının yumuşakçalar ve omurgalıların ayrı yollarla tekâmül ettiğini ama her ikisinin de ışığa maruz kaldıklarını belirtmekteler. Işık belli sebepler doğuran fiziki bir sebeptir. Dış etkenlere bağlı olarak ışık organizmadaki yani gözdeki değişim gözün yapısını değiştirmekte ve kendisine uyumlu hale getirmektedir. Bu açıklamaya göre iki gözün aynı şekilde oluşmasında tesadüfün etkisi şüpheli durum-

---

[210]Bergson, a.g.e., s.133.
[211] “Filogenetik, canlıların akrabalık derecesine göre sınıflandırılması.” bilgi için http://www.biyolojisitesi.net/documents/biyolojisozlugu.html. (09/07/2019)

da olacakken dış müdahalede iki gözün aynı şekilde oluşumu özdeşliğe göre açıklanacaktır.Göz en ilkel halinde ışığın tesiriyle ve sırf fizik olarak oluşa gelebilir. Görülüyor ki Bergson'a göre, canlı madde önce durumdan ve çevre şartlardan faydalanmak için önce bunlara uyum sağlar daha sonra iradeyi kendisi ele alır. Hayat da böyle hareket eder Bu durumda canlı burada dış koşullar karşısında tamamen pasif değil faydasına ve zararına olacak olanı kas, sinir sistemi ile karşılamaktadır. Dış koşulların tabiî ki canlı üzerinde etkisi olmanın yanı sıra canlının da bunu kullanmak için iktidarı mevcuttur.

> "Organik maddeye alttan alta nev'i şahsına münhasır bir kabiliyet, uğradığı basit tembihin tesirinden istifade etmek için çok girift mekanizmalar kurmak gibi esrarlı bir iktidar atfolunur."[212]

Darwin ve Bergson arasında bir başka fark da bilim anlayışlarıdır. Mekanist Darwinci görüşün felsefesinde, bilim anlayışında amaç fizik ve kimya yasaları ile hakikatin bütün bilgisine bu şekilde ulaşmaktır. Bergson Darwin'in bu yasalara dayanarak oluşturduğu tesadüf ilkesine burada muhalefet ederek değişimin tesadüflerin toplamı olduğu ilkesine karşı çıkmıştır.

Bergson için dış etkenler ilkesi; iç etkenler, tesadüfîlik, doğal seçilim ilkesi vb ilkelerden, tekâmüle daha yakın bir ilkedir. Burada da Bergson'un hayat'ın dışarıdan tekâmül edici gücünü görmekteyiz. Yukarıda da aktarıldığı gibi yaratıcı tekâmül canlıya belli konularda sınırlı da olsa bir iktidar sağlamaktadır.

Lamarck'ın değişim anlayışında kullanılmayan organlar körelir, kullanılan organlar ise kalır ve kendisinden sonraki soya geçer. Bu anlayışa göre bir tür oluşmaya doğru bir değişim yaşadığı zaman bu embriyonda görünen tesadüfî bir değişme olmadığı gibi kazanılan yeni özellikleri her türlü yarar kaygısından uzak belli bir surette tayin eden kendine has bir determinizm de değildir. Değişim çevreye uyum sağlamak zorunda kalınan bir çabadır.Yalnız bu çaba bazı organların mekanik bir surette işlemesinden ve çevrenin baskılarına yine mekanik olarak karşı koymasından başka bir şey olmayabilir; hatta bu, şuur ve irade ile olabilir.Bergson yeni-Lamarckçılığı şöyle tanımlar:

> "Yeni-Lamarckçılık tekâmülün bugünkü şekilleri içinde tekâmül için içten gelen ve psikolojik bir prensibi, zorunlu bir mahiyette olmayarak, kabul edebilen tek mezheptir."[213]

Bergson bu anlayış için tekâmülün farklı yollardan geçerek karmaşık organların oluşumunu açıklayabilecek gibi görünen tek tekâmülcülük anlayışı olduğunu belirtir. Aslında yalnız nicelikçe değişmenin başka, şekil olarak değişmenin başka

---

[212] Bergson, a.g.e., s.138
[213] Bergson, a.g.e., s.143

olduğunu da söyler. Bir organın kullanılmaya bağlı olarak olgunlaşmasına kimsenin itiraz etmeyeceğini savunur.

Bergson soyaçekimle kazanılmış değişimlerin hangi gerçek sebeple oluştuğunun araştırılması gerektiğine inanmaktadır. Bergson için Spencer'in tekâmül anlayışındaki en büyük eksiklik budur. Bergson'a göre Spencer kazanılmış soyaçekim özelliklerini sorgulamış olsaydı tekâmülcülüğünün tamamen değişeceğini iddia eder. Bergson da aynı hataya düşmemek için bu konuyu araştırır.Bergson için soyaçekim tesadüfle kazanılmış özelliklerin kendinden sonra gelen nesle geçemeyeceğini belirtir. Darwin için soyaçekim doğal seçilimle değişmekte, bir sonraki nesle geçmekte ve yok olmaktadır. Bergson için asıl sorun ve zorluk şudur:

> "O halde evlatlara geçen özellik acaba ferdin 'soma'[214]'sı tarafından kazanılmış bir alışkanlık mıdır yoksa daha ziyade kazanılmış alışkanlıktan önce mevcut olan tabiî bir kabiliyet midir?"[215]

Bergson bu alışkanlık bir yetenek ise bireyin kendinde taşıdığı 'germen'de içkin olacağından bireyde ve tohumda mevcut olmalı der. Kazanılmış bir yetenek babadan toruna geçebilir ama bu geçiş süreç içinde daha işlek hale gelir.

Bergson için sapmanın soyaçekimi ile özelliğin soyaçekimi birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini söyler. "Yeni bir özellik kazanan bir fert bu yüzden malik olduğu şekilde değişir."[216]Bu sapma germen hücresinde bir değişiklik yapabilecek cevherlerin dünyaya gelmesini de beraberinde getirmezse bireyin soyuna geçmez. Bergson'da birey tarafından kazanılmış bir alışkanlığın kendisinden sonra gelenlerde bir etkisinin olmaması muhtemeldir. Bunun tersi durumunda ise baba ile oğul arasındaki değişimin şekli birbirine benzer olmayabilir demektedir. Bu Bergson'un kabul noktasına en yakın hipotezdir.

Bergson için var olan tekâmül anlayışları toptan reddedilemez hepsi de olgulara dayandığı için kendi içlerinde doğrudur. Tekâmülle ilgili olarak da belli bir karşılıklarının var olması açısından önemlidir. Bergson için bu tekâmül anlayışları realite ile ilgilenmekteler ama onu tam olarak açıklamaktan uzaktırlar.Bergson için bu tekâmül anlayışlarının eksiklikleri vardır.Yeni-Lamarckçılar için şunları söyler:

> "Yeni-Lamarkçılar değişmenin asıl sebepleri ferdin bir meslekle kazandığı alışkanlıklar değil, taşıdığı tohumda bulunan farklardır dedikleri zaman ihtimal haklıdırlar. Bizim bu biyologlar ile uyuşamadığımız bir nokta var ki o da tohumda bulunan farkları tesadüf mahsulü ve ferdi saymalarıdır."[217]

---

[214]"Soma, cinsiyet hücreleri dışında, vücut hücrelerinin tümü."Bilgi için bkz. https://www.seslisozluk.net/soma-nedir-ne-demek/ (19.08.2019)
[215] Bergson, a.g.e., s. 145.
[216]Bergson, a.g.e., a.s.
[217]Bergson, a.g.e., s.150.

Bergson ise tohumdan tohuma geçenlerin bir hamlenin gelişimi olduğunu ve aynı türün bütün temsilcilerinde aynı anda ve şekilde görünebileceğini savunmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak mutasyon teorisi Darwinciliği derinden değiştirmiştir. Bu teoriye göre tür uzun bir zamandan sonra tamamıyla değişime uğruyor.Bu durumda değişim tesadüfle olmayacaktır. Bergson'a göre; Darwinciler mutasyon dönemlerinin kesin olarak belirlenmiş olduğu düşüncesini kabul etme aşamasındalar. Mutasyon'un yönü en azından hayvanlarda belirlenmiş yönde olabilecektir.

Bergsonbu teorinin Eimer'in teorisine benzer bir teoriye doğru gittiğini savunur. Bu teoriye göre; bazı özelliklerin değişmeleri belirli yönde nesilden nesle birbirini kovalar. Fakat bu canlı dünyasının önceden belirlenen bir şekilde tekâmül ettiği anlamın da ise bu fikre karşı çıkar. Bundan dolayı Bergson için canlı dünyasında hayatın kendiliğinden oluşu, birbirlerini kovalayan sürekli bir yaratmayla gerçekleşmektedir. Ve Eimer'in fizik-kimya ile tekâmülle gelen benzerliklerin açıklanması için yeterli olduğu fikrine katılmaz.

Bergson için bütün var olan değişmelerin kökeninde yer alan yeni türler yaratan değişmelerde dâhil tekâmülün çeşitli yollarında dağılan ama kendini kaybetmeyen hayat hamlesinin etkisi vardır. Türler tek bir kökten çeşitli yollara ayrıldıktan sonra birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Bunun yanı sıra ortak bir hamle bütün türlerin belirli bir noktada aynı tarzda tekâmül etmelerini sağlayabilir demektedir. Bu aslında Darwin'in türlerin kökeninin tek bir ortak atadan geldiği teorisine benzemektedir. Ama burada fark Bergson'da bunu sağlayan hayat hamlesi gibi bir şuura sahip olan bir atılımdır. Bu atılım Darwin'in teorisi gibi şans eseri ve tesadüfî değildir. Bergson'un bu yaklaşımı ereksel bir anlayışı da çağrıştırmamaktadır.

Bergson Darwin'in teorisinin felsefesini oluşturan pozitif bilimler için şöyle bir öneri getirmektedir. Bilimin konusu aslında eşyanın özünü göstermek değil bu öze etki edecek aracı bulmaktır. Fizik, kimya ile canlı maddenin etki alanına belli bir oranda girmekteyiz. Bergson canlı maddenin bir makine gibi düşünülmesinin bilim tarafından incelenmesi yolunu açtığını söylemektedir. Bilimin bu bakışı felsefi bakıştan farklıdır. Felsefeye göre organizma bir makine olarak bilim tarafından değerlendirildiğinde araçların toplamı bir bütünün tamamlanmışlığını yansıtacaktır.Felsefi olarak gerçek ise bu bütünlük aşılmış engelleri temsil eder.Bergson bazı organların işleyişindeki şaşkınlık veren kusursuzluğa insanın harikalar hissi yaratacak kadar şaşırdığını ama bu organın parçalardan oluştuğunu insanın unuttuğunu söyler.Bu hayret verici düzen aslında her zaman var olanın bir parçasıdır. Düzenin tam gerçek-

leşmesi ise adeta bir Tanrı lütfudur. Finalistler bu tasavvuru kendi amaçları için açıklamaktalar, mekanistler ise bu sistemin doğal seçilim ile yavaş yavaş oluştuğunu savunmaktalar. Her iki ekolde hayranlık uyandıran organların çalışma düzenlerini parçalar arasındaki bileşik düzenden kaynaklı olduğuna inanmaktadırlar.Buradaki şaşılası işleyiş hayatın ana hamlesine göre yani hayat hamlesine göre olmaktadır. Hayat hamlesine bağımsız tekâmül yollarında rastlanmasının nedeni budur. Bu anlayış Darwin'in evrim teorisinin felsefi arka planında yer almaz.

SONUÇ

Çalışmamızda evrim kavramının tanımından yola çıkarak insanlık tarihi boyunca merak edilen hayatın kökeni üzerinde efsanelere de değinerek evrimin kökeninin insanda nasıl bir iz bıraktığını bulmaya çalıştık. Bu izler günümüze kadar etkisini beli belirsiz göstererek gelmiştir. Evrim kuşkusuz felsefe ve bilim tarihi boyunca çok tartışılan konulardan biri olmuştur biz de burada bu tartışmaların sınırlı bir kısmına yer verdik. Evrimin ne olduğu ve kökeni hakkında tartışmalar hiç bitmeyecektir. Bilimsel ilerlemeler yeni bilgiler getirmenin yanı sıra yeni soruları da beraberinde getirmektedir. Felsefede bir bitmişlik söz konusu olamaz tıpkı bilim gibi araştırmasını ve sorgulamasını sürdürecektir.

Çalışmamızda görüldüğü gibi evrim anlayışı sadece Darwinci evrim anlayışından ibaret değildir. O bu uzun ve gizemli sürecin en bilinen teorilerinden biridir. Evrim sadece bilimsel bir bakış açısı ile açıklanacak bir olgu değildir. Bergson'un yaptığı gibi evrim metafiziğe de ihtiyaç duyar, geride bıraktığımız son iki yüz yıl bilimin tek başına her şeye yanıt veremeyeceğini göstermiştir. Darwin'in evrim anlayışının kabul edilebilir yanlarının olduğunu Bergson da kabul eder ama kabulün ardından Bergson itirazlarını sürdürmekten geri durmaz. Çalışmamızda da görüldüğü gibi her iki evrimci de kendi cephelerinden bir kanıt bulma çabası içerisindedir. Bergson, evrim anlayışını katı, hareketsiz, bölünmüş ve donuk bir durumdan çekerek evrim anlayışına hareket ve özgürlük katmıştır. Bergson görüldüğü gibi kendinden önceki bilim ve evrim anlayışını irdelemiş, Darwin'in yer yer hayal gücüne dayalı bazı fikirlerini derinden sarsmıştır. Darwin'de yer alan ilkeleri sorgulamış hatta bunların bazılarının dilsel ifadedeki hatalardan dolayı hakikati verme çabasından uzak olduğunu savunmuştur. Bergson öncesi bilim insanları evrim teorisini adeta gözü kapalı olarak savunmuştur. Biz burada elden geldiği kadar tarafsız bir bakış açısı sergilemeye çalıştık ama aklımızın alamadığı bazı cevapları da eleştirmekten geri duramadık. Darwin'in evrim teorisi modern çağımız için kabul edilebilir görünse de Bergson'un tekâmül anlayışında yer alan canlı kavramı maddenin üzerine çıkarak özgürleşme yolunda adım atmaktadır. Bergson'nun yaratıcı tekâmül anlayışında bir

amaç ve hedef bulunmamaktadır. Bu durum ona göre özgürlüğü kısıtlamaktır. Bundan dolayı da Darwin'in evrim anlayışına karşı çıkmaktadır. Bergson da Darwin gibi bitki ve hayvanların ortak bir atadan geldiğini kabul eder ama Darwin'den farklı olarak ortak anlayışta insan bitki ve hayvandan daha farklı bir konumdadır. Bergson'a göre insan tekâmülün geldiği en ideal noktadadır. Fakat bu nokta bir son değildir. Bergson için tekâmül devam etmektedir, nereye nasıl gideceğini kimse önceden bilemez onun için de önceden bir belirlenimciliği kabul etmez. Darwin'in savunduğu evrim ilkeleri Bergson için toptan yanlış değildir ama hakikate ulaşma konusunda yetersizdir. Bundan dolayı Bergson felsefe tarihinin ilk dönemlerine kadar giderek geleneksel felsefenin bazı hatalarını sorgular, bu sorgulamasındaki amaç materyalist ve pozitivist bilim anlayışının canlılar dünyasındaki bakış açısını irdeleyerek tek hakikatin ne olduğuna işaret etmek ister.

Darwin ve Bergson karşılaştırması günümüz Türkiye'sinde farklı evrim anlayışlarını savunanlar için, bir çatışma ya da zıt yönlere doğru giden bir anlayışı değil ortak bir problem için verilen farklı cevaplarla hakikati bulma çabası olarak algılanmalıdır. Bu çabadan hareketle evrim konusundaki çalışmaların amacıda bu hakikati bulma anlayışı olmalıdır.

Özellikle bu çalışmamızda Darwin ve Bergson'un evrim anlayışlarının karşılaştırılmasında elde ettiğimiz sonuç; Darwin evrimle evrendeki oluşumu ve değişimi aydınlatma çabası içerisinde olmasına rağmen evrim anlayışındaki evreni aydınlatma yöntemindeki eksikliklerden dolayı Bergson haklı nedenlerle bu anlayışa itiraz etmiştir ve Bergson evrendeki oluş ve değişimin mekaniksel ve tesadüfî değil her varlığın kendi var oluşu bağlamında var olduğu, değişimin süreçsel olarak gerçekleştiğini iddia ederek Darwin'in eksik bıraktığını tamamlamaya çalışmıştır.

KAYNAKLAR

Aiken, H. D. (2015). *İdeoloji Çağı*. Tekşen, A. (Çev.), Payel Yayınları, İstanbul, 1.Basım, ss.172-174.

Akbulut, Ş. (1980). *Darwin ve Evrim Teorisi.* Yeni Asya Yayınları,İstanbul, ss.11-12.

Altunbaş, Y. (2006). *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrim Teorisi.* Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, ss.41-45-49.

Arslan, A. (2014). *Felsefeye Giriş*. Adres Yayın, Ankara, ss.157.

Ateş, K.(2009). *Dünü ve Bugünüyle Evrim Teorisi*. Evrensel Basım Yayın, İstanbul, ss.16-19.

Bayrakdar, M. (2018). *İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi*. Otto Yayın,Ankara, ss.38-43-45-141.

Bergson, H. (2017). *Yaratıcı Tekâmül*.Tunç, M. Ş. (Çev.),Dergah Yayın, İstanbul, 1.Baskı, ss.43-47-68-69-78-80-58-86-87-88-89-90-98-99-100-103-105-108-118-119-121-122-123-130-131-132-133-138-143-113-145-150-165-173-177-188-191-200-201-311-324-360-361-363-366-404-406-408-

Bolay, S. (2010). H.*Felsefeye Giriş*. Akçağ Yayın,Ankara,ss.146.

Cevizci, A. (1997). *Felsefe Sözlüğü*. Ekin Yayın, Ankara, ss.248-263-420-447-611.

Cevizci, A. (2008). *Felsefe*. Sentez Yayıncılık, İstanbul, ss.95.

Darwin, C. (2013).*Türlerin Kökeni*. Ünalan, Ö. (Çev.),Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 4.Baskı, ss.22-33-37-53-55-76-79-85-86-93-100-101-103-107-119-120-122-128-179-185-190-191-194-199-210-230-233-259-271-285-286-293 134-149-158-326-329-359-386-387-388-389-440-465.

Dawkins, R. (2013).*Tanrı Yanılgısı*.Bilgin, T. B.(Çev.), Kuzey Yayın,İstanbul, 12. Baskı,ss.152.

Deleuze, G. (2006).*Bergsonculuk*.Yücefer, H. (Çev.), Otonom Yayıncılık, İstanbul, 1.basım,ss.49.

Dennett,Danniel C.,(1995), Darwins Dangerous İdea Evolotion and The Meanings of Life, Penguin Books, USA, s.18,21.

Desmond, A.ve Moore, J.(2011).*Charles Darwin*.Kılıç, E. (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayın, İstanbul, 1.Baskı,ss.773.

Downs, Robert B, (1994). *Dünyayı Değiştiren Kitaplar*. Güngör, E. (Çev.), Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2.Basım, s.88-235.

Duralı, Ş. T.*(2018). Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Öte-si*.Dergah Yayın, İstanbul,ss.160-257-271-272-274-276-278-279.

Eroğlu, A.(2019). *Henri Bergson'un Şuur-Sezgi Kavramları Üzerine Bir Deneme*. Hiper Yayın, İstanbul, ss.28-100-101.

Gökberk, M. (2012).*Felsefe Tarihi*. Remzi Kitabevi, İstanbul, ss.21-22.

Gündoğan, A. O. (2013)*Bergson*. Say Yayın, İstanbul, ss.25-27-57-59-66-74-89-166-169.

Gürel, O. (1999).*Yaşamın Kökeni*. Pan Yayın, İstanbul, ss.3.

Hançerlioğlu, O. (2013).*Felsefe Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul, ss.102.

Hopkinsoni,D. (2019), Who Was Charles Darwin, Penguen Book,USA, s.3.

Köprülü, T. K. (2008).*Günümüz Türkiyesi'nde Evrim Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, ss.30-53.

Kuhn, S.*T. (2019). Bilimsel Devrimlerin Yapısı*.Kuyaş, N. (Çev.), Kırmızı Yayınları, İstanbul, 10.Basım, ss.275.

Mayr, E. *(2018). Evrim Nedir?*Soysal, N. (Çev.), Say Yayınları, İstanbul 3.Baskı, ss.334.

Özden, H. Ö. (2018).*Yahya Kemal Tarihin Estetik Yankısı*. Ötüken Yayınları, İstanbul, ss.150-151-152.

Özön, M. N.(1965). *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, ss.331-334-341-706-734-745.

Öztürk, Ş.(2012). "*Darwin'in Mektuplarından Seçki",* Cogito Dergisi, (*Darwin Devrimi:Evrim)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 60-61:8-49.

Peters, F. E. (2004).*Antik Yunan Terimleri Sözlüğü*. Hünler, H. (Çev.), Paradigma Yayınları, İstanbul, 1.Baskı, ss.85.

Politzer, G. (1970). *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*. Eroğlu, C. (Çev.), Sol Yayın, Ankara, 3.Baskı, ss.232.

Russell, B. (1996 a).*Batı Felsefesi Tarihi-İlkçağ.*Sencer, M. (Çev.), Say Yayınları, İstanbul, 5.Baskı, ss.131.

Russell, B. (1996 b).*Din ile Bilim*. Göktürk, A. (Çev.), Say Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, ss.57.

Sönmez, T. (2018).*İslam Düşüncesi ve Modern Bilim Işığında İlk İnsanın Yaratılışı ve İnsanlığın Gelişimi.*Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, ss.23-67-72.

Taslaman, C. *(2007). Evrim TeorisiFelsefe ve Tanrı*. İstanbul Yayın, İstanbul, ss.22-41-68-69-73-74-82-104.

Timuçin, A. (1992).*Düşünce Tarihi*. BDS Yayın, İstanbul, ss.121-127-179.

Turanlı, R. (1979). *Malthus'un Nüfus Kuramı ve Az Gelişmiş Ülkelerde Nüfus Sorunu.*Doktora Tezi, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İktisat Kürsüsü, İstanbul, ss.30.

Ünalan, Ö. (2012).*Darwin Ne Yaptı*?Evrensel BasımYayın, İstanbul, ss.73-74-65-96.

Yıldırım, C. (2016 a).*Bilim Felsefesi*. Remzi Kitabevi, İstanbul, ss.362.

Yıldrım, C. (2016 b).*Bilim Tarihi*.Remzi Kitapevi, İstanbul, ss.198.

Yılmaztürk, G. (1996). H.Bergson'un Yaratıcı Evrim'inde Mekânisizm- Teleoloji Karşıtlığı Sorunu. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, ss.33-34-35.

Warburton, N. (2018).*Felsefenin Kısa Tarihi.*Ateşoğlu, G. (Çev.), Alfa Basın Yayın, İstanbul, 31. Baskı, ss.225.

White,M. ve Gribbin ,J. (2007).*Bilim Dünyasından Bir Hayat Darwın Biyografi*. Türedi, Y. (Çev.),İnkılap Yayın, İstanbul, 1.Baskı, ss.45-52-60.

Yakıt, İ. (1979). *Darwin'den Önce İslam Filozoflarında Evrimle İlgili Fikirler*. https://dergipark.org.tr/download/article-file/14539 (04.06.2019)

https://www.wikiwand.com/tr/Charles_Darwinin_eserleri (27.06.2019)

https://kelimeler.gen.tr/kalp-nedir-ne-demek-174206, (09/07/2019)

http://www.biyolojisitesi.net/documents/biyolojisozlugu.html (09.07.2019)

https://www.seslisozluk.net/ıraksama-nedir-ne-demek/ (19.08.2019)

https://www.seslisozluk.net/soma-nedir-ne-demek/ (19.08.2019)

https:// plato.stanford.edu./Henri Bergson (12.09.2019)

ÖZGEÇMİŞ

Ali Sinan BEKTAŞ 1976 yılında Gaziantep'de doğdu. 2002 yılında Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Gaziantep Şehitkamil ilçesinde özel bir lisede okul müdür yardımcısı ve felsefe grubu öğretmeni olarak görev yapmaktadır. 2013 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalında yüksek lisansa başladı. Evli ve iki çocuk babasıdır.

VITAE

Ali Sinan Bektaş was born in 1976 in Gaziantep. In 2002, he completed his undergraduate studies in the Department of Philosophy at the Faculty of Arts and Sciences at Mersin University. He is working as a school principal and a philosophy group teacher in a private high school in district of Şehitkamil, Gaziantep. In 2013, he started his master's degree at Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Sciences, History of Philosophy. He is married and has two children.